

ILDIKÓ HORVÁTH
(ED./SZERK.)

TRANSELTE 2018

PROCEEDINGS OF THE 20th
INTERNATIONAL TRANSLATION STUDIES
CONFERENCE ORGANISED BY
THE DEPARTMENT OF TRANSLATION AND
INTERPRETING OF ELTE UNIVERSITY
(22–23 MARCH 2018, BUDAPEST, HUNGARY)

Az ELTE BTK Fordító- és
Tolmácsképző Tanszéke
20. NEMZETKÖZI FORDÍTÁSTUDOMÁNYI
KONFERENCIÁJÁNAK ELŐADÁSAI
(BUDAPEST, 2018. MÁRCIUS 22–23.)

HORVÁTH Ildikó (ed./szerk.)

TransELTE 2018

Proceedings of the 20th International Translation Studies Conference
organised by the Department of Translation and Interpreting
of ELTE University
(22–23 March 2018, Budapest, Hungary)

Az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke
20. nemzetközi fordítástudományi konferenciájának előadásai
(Budapest, 2018. március 22–23.)

A kötet a Miniszterelnökség, a Nemzeti Együttműködési Alap és az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő támogatásából valósult meg a NEA-KK-18-SZ-0523 pályázat keretein belül.

MINISZTERELNÖKSÉG

**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

**EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ**

© Szerzők, 2019

© Szerkesztő, 2019

ISBN 978-615-00-4352-4

**E Ö T V Ö S
K I A D Ó**

www.eotvoskiado.hu

Felelős kiadó: Szent Jeromos Alapítvány

Kiadói szerkesztő: Kiss Ernő Csongor

Projektvezető: Sándor Júlia

Tipográfia: SzépKönyvek

Borítóterv: Csele Kmotrik Ildikó

Nyomdai kivitelezés: Multiszolg Bt.

CONTENTS / TARTALOM

Foreword / Előszó	7
-------------------------	---

PART 1: DOCTORAL SCHOOL OF LINGUISTICS TRANSLATION STUDIES PHD PROGRAMME

1. RÉSZ: NYELVTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA FORDÍTÁSTUDOMÁNYI PROGRAM

<i>Varga Dóra Ágnes:</i> Hallgatók viszonyulása a gépi fordítás utószerkesztéséhez.....	11
(Translation trainees' attitude towards post-editing machine translated texts)	

<i>Mány Dániel:</i> Idegen szavak autentikus angol, illetve fordított magyar és fordított francia orvosi szövegekben: fordítási stratégiák betegtájékoztatók tükrében	23
(Foreign words in original English and translated Hungarian and French medical texts: translation strategies used for translating patient information leaflets)	

<i>Réka Eszenyi and Brigitta Dóczy:</i> Translation, vocabulary and the mental lexicon. The case of translators and teacher trainees	39
---	----

PART 2: LATEST TRENDS IN TRANSLATION AND INTERPRETING IN THE EUROPEAN UNION

2. RÉSZ: LEGÚJABB FORDÍTÁSI ÉS TOLMÁCSOLÁSI TRENDEK AZ EURÓPAI UNIÓBAN

<i>Agnieszka Walter-Drop:</i> Conference interpreting in the 21st century	57
---	----

<i>Marcin Kotwicki:</i> Outsmarting yourself. Self-revision and self-improvement	61
--	----

PART 3: COURT INTERPRETING

3. RÉSZ: BÍRÓSÁGI TOLMÁCSOLÁS

<i>Oxana Yakimenko:</i> Legal and cultural aspects of court interpreting in Russia. Challenges and solutions.....	75
--	----

<i>Puklus Márta:</i> Két tolmácsolt bírósági eset tanulságai	81
(The lessons of two interpreted court cases)	

PART 4: PUBLIC SERVICE AND SECURITY IN ATTESTED LANGUAGE SERVICES

4. RÉSZ: KÖZSZOLGÁLAT ÉS BIZTONSÁG A HITELES NYELVI SZOLGÁLTATÁSOKBAN

<i>Németh Gabriella:</i> Közzszolgálat és magánjog találkozása az állami fordítóiroda online általános szerződési feltételeiben	93
(Public service and private law in the online contractual general conditions of a state-owned translation agency)	
<i>Elena Chiocchetti:</i> Implementing language rights in South Tyrol. Developing legal terminology for the public administration and the judiciary.....	103
<i>Tóth Judit:</i> A tolmácsolás: egymásrautaltság és jogbiztonság együttese.....	119
(Interpreting: interdependence and legal security)	
<i>Csörgő Zoltán:</i> A bírósági tolmács dilemmái.....	131
(Dilemmas of a court interpreter)	

FOREWORD

The present volume is a collection of the papers presented at TransELTE 2018, the 20th Annual Translation Studies Conference organised by the Department of Translation and Interpreting of ELTE University on March 22nd and 23rd, 2018, in Budapest, Hungary. This annual conference has traditionally been a high profile event for Hungarian interpreters, translators and their community. The 2018 event was a special occasion since our Department celebrated the 45th anniversary of its foundation and received more than 500 registered participants. The conference was supported by the Hungarian National Office for Translation and Attestation, for which we would like to express our sincere thanks.

ELŐSZÓ

A jelen kötet a TransELTE 2018 konferencián, az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke által immár 20. alkalommal megrendezett fordítástudományi konferenciáján, 2018. március 22–23-án elhangzott előadások írásos változatát tartalmazza. A 2018-as konferenciánk azért is különleges alkalom, mert tanszékünk fennállásának 45. évfordulóját is ünnepeltük. A konferenciánk hagyományosan jelentős eseménynek számít Magyarországon és a régióban, a 2018-as rendezvényre több, mint 500-an regisztráltak. A konferencia szervezésében partnerünk az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda volt, amiért ezúton is szeretnénk köszönetet mondani.

Ildikó Horváth

PART 1:
DOCTORAL SCHOOL OF LINGUISTICS
TRANSLATION STUDIES PHD PROGRAMME

1. RÉSZ:
NYELVTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA
FORDÍTÁSTUDOMÁNYI PROGRAM

HALLGATÓK VISZONYULÁSA A GÉPI FORDÍTÁS UTÓSZERKESZTÉSÉHEZ

Varga Dóra Ágnes
doraagnesvarga@gmail.com

Translation trainees' attitude towards post-editing machine translated texts

Abstract: Machine translation and post-editing is one of the most frequently discussed topics in Translation Studies today, not only among translation scholars but also by translation industry actors. Although revising human-made translations is part of the translation process, most of the translators have a negative attitude towards post-editing as a potential alternative to translation in the traditional sense. In my explorative study I analyse revision and post-editing done by five translation trainees using the introspection method and text analysis. I have set out to examine the attitude of these trainees to revision and post-editing, as well as to ascertain whether there are discrepancies between the operations carried out and the reasons behind them. The findings shed light on the cognitive processes characteristic of transition trainees during the revision and post-editing process, their attitude towards human and machine translation. The findings can be used in reviser and post-editor training.

Keywords: attitude, revision, post-editing, TAP, translator training

1. BEVEZETÉS

A 21. század fordítástudományának egyik központi kérdése, hogy a technológia napról napra történő ugrásszerű fejlődése, különösen a gépi fordítás térnyerése miként hat a modern fordítói szakmára. Kétségtelen, hogy a gépi fordítórendszerek hiányosságainak és hibáinak kiemelése és az általa jelentett fenyegetettség részletezése nem újkeletű téma sem az átlagos felhasználó, sem a szakember számára, a gépi fordítás utószерkesztése azonban csupán néhány éve került ténylegesen a figyelem középpontjába, mint a hagyományos fordítói munkafolyamat része vagy éppen potenciális alternatívája. A piac egyre nagyobb elvárásokat támaszt, egyre alacsonyabb béreket kínál, így a legtöbb fordító előbb vagy utóbb fontolóra veszi, hogy beemelje munkafolyamatába a gépi fordítást és az utószерkesztést. A gépi fordítórendszerekkel szemben támasztott ellenérzésektől azonban továbbra is nehéz szabadulni, így kérdés, vajon ehhez az új segédeszközkhöz, a lehetséges konkurenciához való viszonyulás hatással lehet-e a modern fordító munkájára?

A tanulmány célja annak feltárása, miként viszonyulnak a szakfordító hallgatók egy emberi fordítás lektorálásához és egy gépileg fordított szöveg utószерkesztéséhez, és felfedezhetők-e különbségek a két munkafolyamat között, különös tekintettel az elvégzett műveletekre és a háttérükben álló indoklásokra. A következőkben röviden áttekintem a lektorálás és az utószерkesztés elméletét, bemutatam a kutatás módszereit, résztvevőit és a kutatás alapjául szolgáló szövegeket, kitérek a kutatás korlátaira és a tapasztalt nehézségekre, végezetül pedig ismertetem a kutatás eredményeit.

2. A LEKTORÁLÁS ÉS AZ UTÓSZERKESZTÉS ELMÉLETÉNEK RÖVID ÁTTEKINTÉSE

Az utószерkesztés manapság a lektorálástól elkülönítendő, önálló folyamatnak, új tevékenységi körnek minősül. Horváth (2009: 90) értelmezésében az utószерkesztés olyan sajátos lektorálás, amely nem ember által végzett fordítás, hanem gépileg fordított szöveg javítására irányul, és javasolja a lektorálás kutatását gépi fordítások viszonylatában is, például az emberi fordításokkal összehasonlítva. Mohácsi-Gorove (2014: 63) rámutat, hogy a gépi fordítás utószерkesztéshez más képességek szükségesek, mint az emberi fordításokat tartalmazó fordítómemória-találatok szerkesztéséhez; az előbbi mélyebb beavatkozásokkal jár, hiszen a gépi fordítás ritkán hibátlan. Ezt a piaci szereplők is így vélik, a fordítóipar ugyanis egyre inkább sürgeti a kutatókat az utószерkesztői készségek, az ideális utószерkesztői személyiségjegyek meghatározására (RICO et al. 2018: 204). Látható tehát, hogy éles határvonal kezd rajzolódni az emberi fordítások javítása és a gépi fordítások szerkesztése között, alapelveit tekintve azonban az utószерkesztést továbbra is célszerű a lektorálás irányából megközelítenünk: mindkettő célja ugyanis minimális idő- és energiabefektetéssel maximális eredményt elérni, vagyis annyi hibát azonosítani és javítani, amennyit optimálisan lehetséges.

Mossop (2001: 170) szerint a lektorálás során sosem az a kérdés, hogy tudunk-e javítani a szövegen, hanem hogy szükséges-e javítanunk rajta. Ez tekinthető a lektorálás tulajdonképpeni alapelveinek is. Úgy véli, a kezdő lektorok leggyakoribb hibája a szöveg túllektorálása, vagyis hajlamosak felesleges beavatkozásokat végezni, ami egyben növeli annak esélyét, hogy a túlzott mértékű lektorálás eredményeképpen ők maguk visznek hibát szövegbe. A szükségtelen beavatkozások elkerülésére azt javasolja, hogy a lektor igyekezzen megindokolni, miért avatkozik be a szövegbe (Mossop 2001: 195). Mindezzel Robin (2014: 84) is egyetért: a lektor ideális esetben mindig képes megindokolni, miért avatkozik be a szövegbe, hiszen a beavatkozások háttérében nem a lektor egyéni ízlése kell, hogy álljon, hanem szabályok, normák vagy stratégiák. Ennélfogva a „mert így jobban hangzik”, tehát a szubjektív benyomáson és preferenciákon alapuló indoklások nem tekinthetők elfogadhatónak.

Kis (2011: 245) lektorbetegségnek nevezi azt a jelenséget, amikor a lektor belebonyolódik a saját ízlése szerinti javításokba, és nekiáll újrafordítani a szöveget. A nyilvánvaló idő- és energiavesztesség mellett mindez azért is probléma, mert nincsen rá garancia, hogy a lektor jobb javaslattal rukkol elő, mint a fordító, pedig a piaci gyakorlat azt mutatja, hogy a lektor után rendszerint már senki sem ellenőrzi a szöveget. Künzli (2007: 124) introspekciós módszerrel végzett kutatása azonban rávilágít, hogy még a professzionális fordítók esetében is ellentmondás fedezhető fel a szándék és a tettek között: a lektoráló fordító nagyon is tisztában van vele, hogy csak szükséges javításokat kell végeznie, mégis feleslegesen, a saját ízlése szerint kezdi el átírni a szöveget. A hangos gondolkodást rögzítő jegyzőkönyvek alapján feltételezi, hogy a hatékony lektoráláshoz pontos lektori utasítás és jól strukturált lektori eljárás szükséges, ezáltal ugyanis elkerülhetővé válhatnak a szükségtelen beavatkozások.

Az utószерkesztés kapcsán Varga (2011: 23) kiemeli, hogy a gépi fordítás remekül alkalmazható a fordítási folyamat felgyorsítására, de kérdésként fogalmazza meg, vajon könnyebb-e a fordító-nak a gép megoldását szerkesztenie, mint magától fordítania, és még ha igen is, vajon jobban élvezi-e a fordításnál? Rámutat, hogy amennyiben a gép nem produkál elégséges minőségű fordítást, kritikusá válunk, hozzáállásunk negatív lesz (2011: 25), de arra is rávilágít, hogy a géppel szemben

támasztott elvárásaink különbözőek, az utószerkesztők toleranciaszintje változó, ennél fogva tehát a szöveg elfogadhatósága szubjektívnak minősül (2011: 181). Pym (2013: 488) úgy véli, hogy bár hallgatói az évek során alkalmazkodtak a technológiai újításokhoz, és hozzászórtak a fordító-memóriák találatainak szerkesztéséhez, kifejezetten panaszkodnak, ha gépileg fordított találatokat kell utószerkeszteniük, mondván, ők fordítók, nem pedig utószerkesztők.

3. A KUTATÁS MÓDSZERE

Az attitűd és a lektori beavatkozások háttérében álló mentális tevékenységek feltérképezésére introspekciós módszert alkalmaztam, vagyis megkértem a kutatásban részt vevő személyeket, hogy lektorálás és utószerkesztés közben mondják ki hangosan gondolataikat és rögzítsék őket diktafon segítségével. Bár jónak tűnő elképzelés, hogy a hangos gondolkodás segítségével bepillantást nyerhetünk a résztvevők elméjébe, az introspekciós módszert számos kritika érte. House (2013: 48–49) többek között megkérdőjelezi, hogy a verbalizált cselekedetek valóban azonosak-e a kognitív folyamatokkal, minden kognitív folyamat verbalizálható-e, befolyásolja-e a kutatási személy kognitív folyamatait a tény, hogy verbalizálnia kell a gondolatait, és mi történik a rutinszerű, automatizált tevékenységekkel – vagyis rávilágít, hogy a modern kognitív tudományok központi, de ellentmondásos kérdése a tudatosság mibenléte. A jelen kutatás introspektív elemzésének legnagyobb korlátja tehát a személyi tényező, mivel a résztvevők közlékenysége, önreflektivitása, tudatossága minden esetben eltérő. Ennél fogva a kutatás eredményeiből nem vonhatók le szabályszerű következtetések, csupán tendenciákként értelmezhetők, és az introspektív vizsgálatokat érdemes más kutatási, elemzési módszerrel kiegészítve alkalmaznunk.

Az elkészített hangfelvételek önmagukban lehetőséget biztosítottak a szükséges mutatók – a fordításra és fordítóra irányuló pozitív és negatív megjegyzések, valamint a beavatkozások objektív, szubjektív és hiányzó indoklásának – azonosítására. Mindazonáltal az introspekciós módszer nem alkalmas a kutatás szerves részét képező lektori beavatkozások vizsgálatára, ezért utóbbiak azonosítására szövegelemzést végeztem Robin (2014) tipológiáját alkalmazva. Összesen tíz hangfájlt és tíz szöveget (öt lektorálást és öt utószerkesztést) elemeztem. A tíz hangfájl hossza összesen 6 óra 45 perc volt, ebből 2 óra 57 perc lektorálás, 3 óra 48 perc pedig utószerkesztés közben készült. A résztvevők tehát átlagosan 35 percet töltöttek lektorálással és 45 percet utószerkesztéssel, viszont az egyéni különbségekre való tekintettel (legrövidebb munkaidő: 18 perc, leghosszabb munkaidő: 1 óra 6 perc) ezekből az adatokból nem érdemes általános következtetéseket levonni. Az emberi fordítás alapjául szolgáló szöveg terjedelme 456 szó, a belőle készített fordítás 450 szavas volt. A gépi fordításhoz felhasznált szöveg hossza 455 szó, a gépi fordítás 399 szavas volt. Ez tehát összesen egy 5156 szavas korpuszt alkotott.

A kutatásban részt vevő személyek az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének végzős szakfordító hallgatói voltak. Az öt hallgató egy szabadon választható, lektorálásra specializálódott szeminárium¹ keretei között vett részt a kutatásban, mindegyikük aktív érdeklődést mutatott a téma iránt, ám az előzetes szóbeli felmérések alapján kijelenthető, hogy lektorálást és utószerkesztést korábban sem intézményi, sem más szakmai vagy szabadidős

1 Az *Angol–magyar lektorálási gyakorlatok* című szemináriumot és a hozzá kapcsolódó kutatást dr. Robin Edina, az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének oktatója vezette.

tevékenység keretei között nem tanultak. A hallgatók még azelőtt vettek részt a kutatásban, hogy elkezdődött volna a lektorálás oktatása a szemináriumon, így a kapott eredményeket nem befolyásolta semmilyen ott biztosított ismeret vagy gyakorlat. Nem kaptak arra irányuló útmutatásokat, hogy pontosan mit és hogyan kell lektorálniuk és utószerkeszteniük, vagy hogy mi és milyen részletességgel hangozzon el a hangfelvételeken, mert a részletes tájékoztatás befolyásolta volna a nyers adatokat. Feladatleírásuk csupán annyit tartalmazott, hogy javítsák ki a szöveget, és mondjanak ki hangosan mindent, ami eszükbe jut. A hallgatók továbbá szabadon dönthették el, milyen sorrendben készítik el a szövegeket, mennyi időt szánnak az adott feladatra, egy ültő helyükben vagy részletekben dolgoznak-e. A lektorálást és az utószerkesztést szövegszerkesztő programban végezték a változtatáskövető funkció bekapcsolásával.

A hallgatóknak két különböző társadalomtudományi tanulmány részletét kellett javítaniuk. Az azonos regiszterű, azonos fordítói stratégiákat igénylő tanulmányok korábbi társadalomtudományi szakfordító hallgatók diplomamunkájából származtak, mind a kettő szöveg tehát megfelelt a diploma fordítás alapjául szolgáló szöveg kritériumainak. Az emberi fordítás a fordítói szakma normáinak megfelelő, lektorálható minőségű fordítás volt. A gépi fordítás elkészítéséhez a Google Translate fordítórendszerét alkalmaztam: neurális rendszere a legmodernebb, lehető legpontosabb gépi fordítást készíti (szemben a szabályalapú és statisztikai gépi fordítórendszerekkel), és ingyenes, nyílt felhasználású mivoltának köszönhetően számos gyakorló fordító alkalmazza nap mint nap, ami kellően tükrözi a piaci körülményeket.

A hanganyagok elemzésekor elsősorban a fordításra és a fordítóra irányuló pozitív és negatív megjegyzéseket kerestem. Pozitív megjegyzésnek minősült, ha a hallgató jónak ítélte vagy egyértelmű dicsérettel illette a fordító vagy a gép megoldását, erőfeszítését.

(1) *Ezek az erőfeszítések a Lisszaboni Szerződés 2009-es hatálybalépésével teljesebben ki... ez eddig jó*

A pozitív megjegyzések azonosításánál két nehézség merült fel: ki kellett szűrni a semleges, tárgyilagos megjegyzéseket (*rendben van*), illetve a közömbös, nyugtázó jellegű kifejezéseket (egyes hallgatók minden elkészített mondat után kijelentették, hogy *jó*, ami inkább a saját munkájukra vonatkozott és egyéni beszédajátosságnak tekintendő), ezek a kijelentések ugyanis nem a fordításra vagy a fordító munkájára irányultak, és/vagy sok esetben nem minősültek pozitívnak.

A negatív megjegyzések azonosítása kevesebb problémát jelentett, a hallgatók nem kifejezetten finomkodtak véleményük kifejezésekor, így minden olyan kijelentés, amely a félrefordításokat, a szöveg nehezen feldolgozható mivoltát vagy a számukra nem előnyben részesített megfogalmazást kommentálta, negatív megjegyzésnek minősült.

(2) *gyakran a régi vezetők irányítása alatt maradnak vagy brutális megfélemlítés vagy családi vagy török...
mi? Jaj, hogy így nem érzékel, hogy nem értelmes a mondat? Hogy nincs benne egy-két...*

A megjegyzések mellett jelöltem az objektív, szubjektív és hiányzó indoklásokat is, hogy megvizsgálhassam, felfedezhető-e valamilyen eltérés a lektoráláskor és az utószerkesztéskor végzett műveletek háttérben álló mentális folyamatokban, különös tekintettel a hallgatók tudatosságára, objektív

vagy szubjektív alapon történő döntéshozatalára, vagyis indoklási tendenciáira. A kutatás keretein belül objektív indoklásnak minősül, ha a hallgató ekvivalenciára, helyesírási szabályokra, nyelvhelyességi normákra, szövegszerkesztési stratégiákra (vagy azok hiányára) hivatkozik, az ilyen beavatkozásokkor ugyanis a hallgatót nem egyéni preferenciái vezérlik. A (3) példában a hallgató implicit módon, de verbálisan megfogalmazta, hogy azért tette múlt időbe az állítmányt, mert a forrásnyelvi szövegben is múlt időben áll az ige. A *káoszba esik – káoszba süllyed* lexikai módosítást azonban nem indokolta.

- (3) *Ezek azok az országok, amelyek évszázadunk utolsó nevedében káoszba esnek...* descended into chaos...
mondjuk *káoszba süllyedtek* múltidő

Ezzel szemben szubjektív indoklásnak tekintendők azok a megnyilatkozások, amikor a hallgató a saját ízlésére és véleményére hagyatkozik, vagy ha nem tárgyilagosan indokolja a beavatkozást – ide tartozik tulajdonképpen a legtöbb *szerintem és inkább*, valamint a *nem tetszik, nem gördülékeny és magyartalan* típusú indoklás.

- (4) A következő mondatban egyből föltűnik az, hogy *Ennek ellenére feszültségek mindig is léteztek*, vagyis hogy nekem nem tetszik a szórend, én úgy írnám, hogy, és ezt ki is javítom, tehát *Feszültségek*, ezzel kezdeném a mondatot, vessző, *ennek ellenére mindig is léteztek*

A két indoklástípus között rengeteg árnyalat létezik: a kevésbé közlékeny hallgatók esetében sokszor implicit megnyilatkozások és félszavak alapján, a beszédesebb hallgatóknál viszont éppen a túl sok, sokszor egyszerre objektív és szubjektív indoklás ellenére kellett meghatároznom, minek minősüljön egy-egy beavatkozás (vagy annak hiánya). Utóbbi esetében leginkább azt vettem figyelembe, milyen erővel és magabiztossággal hivatkoznak objektív szabályokra, normákra, stratégiákra, és milyen mértékben árnyalják gondolataikat egyéni preferenciát sejtető kijelentésekkel.

Végezetül hiányzó indoklásnak számított, amennyiben a hallgató beavatkozott a szövegbe, de semmilyen megjegyzést nem fűzött hozzá.

- (5) *A nyugati országokban a lobbik és a befolyást gyakorló szervezetek geopolitikai befolyást gyakorolhatnak... geopolitikailag befolyás... geopolitikai hatást fejthetnek ki a Senkiföldje uralkodói részéről... vagy irányítói részéről*

A lektori beavatkozások azonosításához szövegelemzésre volt szükség. Arthern (1987: 17) definíciója szerint a lektorálási műveleteket „a célnyelvi szövegnek azon a pontján azonosíthatjuk, ahol a lektor a fordítás ellenőrzése során valamilyen változtatást vitt véghez” (ROBIN 2014 fordítása). Az indoklásokat is ehhez igazodva jelöltem, vagyis pontosan annyi objektív, szubjektív és hiányzó indoklás került jelölésre, amennyi beavatkozást azonosítottam. A szövegelemzéshez Robin (2014) tipológiáját használtam, amely Heltai (2004) munkáján alapul. Heltai (2004: 415) különbséget tesz a kötelező, alternatív formák közötti választási lehetőséggel nem szolgáló nyelvtani szabályok, az alternatív formákat kínáló, de szokásos nyelvhasználaton alapuló nyelvi normák és a szintén opcionális,

hagyományosan a szintaktika körébe sorolandó szövegalkotási normák között. Robin (2014) mindezek alapján tehát elkülönít szabálykövető, normakövető és stratégiakövető lektori beavatkozásokat.

A szabálykövető beavatkozás olyan „kötelező jellegű művelet, amelyre a nyelvek morfológiai, szintaktikai és szemantikai szabályrendszerének különbségei miatt van szükség. A nyelvi közvetítő a művelet elvégzése nélkül nem kapna helyes célnyelvi szöveget” (ROBIN 2014: 51). Kötelezően javítandó tehát, többek közt, minden félrefordítás és minden helyesírási és nyelvtani hiba. A kötelezően elvégzendő szabálykövető beavatkozással ellentétben a normakövető beavatkozás a „nyelvhasználati különbségeken, nyelvszokáson alapuló fakultatív művelet. A nyelvi közvetítőnek van választási lehetősége, hogy elvégzi-e a beavatkozást, vagy sem, amely nélkül a szöveg egésze nem felelne meg teljesen a célnyelv normáinak” (ROBIN 2014: 51). Opcionálisan javítandó például a hangsúlytalan személyes névmás törlése a szövegből: a fordító nem hibázott, amikor kitette a személyes névmást, de ha a lektor nem távolítja el a szövegből, az nem fog megfelelni a magyar nyelvi normának, miszerint a hangsúlytalan személyes névmásokat nem tesszük ki. Végezetül a stratégiai² beavatkozás olyan „fakultatív művelet, amelynek segítségével a nyelvi közvetítő a kontextusból merítve törekszik az egyértelműsítésre, a szöveg egészére ügyelve az információ feldolgozhatóságának megkönnyítésére, a kontextuális hatás megőrzésére” (ROBIN 2014: 51). Opcionálisan javítandó stratégiai beavatkozásnak számít az angolra jellemző alárendelő tagmondat főnévi szerkezetbe való sűrítése: az alárendelő szerkezet sem hibás, de a főnévi szerkezet könnyebben feldolgozható az olvasó számára.

A szabály-, norma- és stratégiakövető műveletek azonosításán túl a szükségtelen és hibás beavatkozásokat is jelöltem, valamint megnéztem, milyen szabálykövető módosítást igénylő hibák maradtak a szövegekben. A szükségtelen műveletek „nyelvi szabályokkal, normákkal vagy szövegépítési stratégiákkal nem indokolható lektori beavatkozások. Nem válik általuk a jelentés egyértelműbbé, feldolgozhatóbbá, stilisztikailag elfogadhatóbbá, a szókincs nem gazdagodik, semmiféle hatást nem gyakorolnak tehát a szövegre” (ROBIN 2014: 51). Arthern (1987) ezt úgy fogalmazza meg, hogy „az efféle műveletek olyan szavakat vagy szórendet módosító lektori beavatkozásokat takarnak, amelyek nem teszik értelmezhetőbbé a jelentést, de még a szöveg stílusán sem javítanak” (ROBIN 2014, Robin fordítása). És bár ezek a beavatkozások lényegében nem vittek hibát a szövegbe, időpazarlásnak minősülnek. Meg kell tehát különböztetnünk őket a hibás beavatkozásoktól: ezek olyan műveletek, amelyekkel a lektor maga vitt hibát a szövegbe egy helyes megoldás hibás felülírásával. Némi átgondolás után hibás beavatkozásnak számítottam azt is, amikor a lektor egy hibás megoldást szintén hibával javított, hiszen az efféle beavatkozásokkal szintén hibát vitt a szövegbe, csak éppenséggel egy másik hibás megoldást cserélt le rá. Végezetül jelöltem azokat a bent maradt hibákat is, amelyek szabálykövető lektorálást igényeltek volna, tehát amelyek javítása nem opcionális volt, ennél fogva a lektor hibát követett el azzal, hogy nem korrigálta őket.

Mindezek tükrében és a szakirodalom alapján feltételeztem, hogy a hallgatók negatívan fognak viszonyulni a lektoráláshoz és az utószerkesztéshez, de úgy véltem, az utószerkesztés során negatívabb attitűd fog mutatkozni. Elképzelhetőnek tartottam, hogy az objektív, szubjektív és a hiányzó indoklások mintázata és az indokolható, szükségtelen és hibás beavatkozásaik természete is eltérést fog mutatni a két munkafolyamat vonatkozásában.

2 Robin (2014) még szerkesztési stratégiai műveletnek nevezi a harmadik beavatkozási típust. Az új elnevezésért lásd ROBIN 2018.

4. A KUTATÁS EREDMÉNYEI

A kutatás első lépéseként a hangos gondolkodást rögzítő jegyzőkönyveket elemeztem ki, azon belül is először a pozitív és negatív megjegyzéseket összesítettem mind a lektorálás, mint az utószerkesztés vonatkozásában. Az 1. táblázat az emberi fordítás lektorálásakor elhangzó megjegyzéseket mutatja. Látható, hogy bár a hallgatók különböző mértékben minősítették a fordítót és a fordítást (a legkevésbé közlékeny hallgató 7, míg a legbeszédeesebb 22 megjegyzést tett), mind az öt hallgató több negatív megjegyzést fűzött a szöveghez, mint pozitívat.

1. táblázat. Lektoráláskor tett pozitív és negatív megjegyzések

	1. hallgató		2. hallgató		3. hallgató		4. hallgató		5. hallgató	
Összes	12		22		11		14		7	
Pozitív	5	41,7%	2	9,1%	1	9,1%	3	21,4%	2	28,6%
Negatív	7	58,3%	20	90,9%	10	90,9%	11	78,6%	5	71,4%

Az 1. táblázatban található eredményeket tekintettem viszonyítási alapnak, vagyis ezekhez a százalékokhoz mérten állapítottam meg, hogy negatívabbak-e a hallgatók az utószerkesztés során. A 2. táblázatban az utószerkesztéskor elhangzó pozitív és negatív megjegyzéseket láthatjuk.

2. táblázat. Utószerkesztéskor tett pozitív és negatív megjegyzések

	1. hallgató		2. hallgató		3. hallgató		4. hallgató		5. hallgató	
Összes	12		19		18		18		5	
Pozitív	8	66,7%	1	5,3%	2	11,1%	3	16,7%	0	0%
Negatív	4	33,3%	18	94,7%	16	88,9%	15	83,3%	5	100%

A lektoráláskor megállapított eltérés a hallgatók közlékenységében itt is jelen van (a legkevesebb megjegyzés 5, a legtöbb 18), de az is egyből szembetűnik, hogy az 1. hallgató az előfeltevéstől eltérően pozitívan viszonyult a gépi fordításhoz: mi több, kétszer annyi pozitív megjegyzést tett, mint negatívát. Ez a jelenség remekül szemlélteti Varga (2011: 181) észrevételét, miszerint az utószerkesztők toleranciaszintje változó, és a szöveg elfogadhatósága mindenki számára más, ezért az 1. hallgató munkáját (bár teljességgel szembement a társai által mutatott tendenciának) a résztvevők alacsony száma miatt és a további adatok hiányában nem tekintettem statisztikailag kiugró értéknek. Az 1. hallgatón kívül a 3. hallgató volt az, aki bár továbbra is negatíván viszonyult a gépi fordított szöveghez, arányait tekintve kevésbé volt negatív az utószerkesztés során. A 2., 4. és 5. hallgató negatívabban viszonyult a gépi fordításhoz, mint az emberi fordításhoz.

A 3. táblázatban látható az összesített eredmény. Az öt hallgató lektorálás közben összesen 66, utószerkesztés közben pedig összesen 72 megjegyzést tett. Mindkét tevékenység végzése közben erős negatív tendencia mutatkozott: az emberileg fordított szöveg kapcsán a megjegyzések 80,3%-a, míg a gépi fordítás vonatkozásában a megjegyzések 80,6%-a volt negatív.

3. táblázat. Megjegyzések aránya

	Lektorálás		Utószerkesztés	
Összes megjegyzés	66		72	
Pozitív megjegyzés	13	19,7%	14	19,4%
Negatív megjegyzés	53	80,3%	58	80,6%

A két számadat közötti eltérés minimálisnak bizonyul, így megállapíthatjuk, hogy bár a vizsgált csoport igen negatívan viszonyult a javítandó szöveghez mind a lektorálás, mind az utószerkesztés vonatkozásában, nem állítható bizonyossággal, hogy az utószerkesztés ténylegesen negatívabb érzelmeket váltott ki a résztvevőkből. Mindazonáltal jelen tanulmány egy feltáró kutatást ír le, amelyben a részt vevő csoport létszáma igen alacsony volt, és ahogy az korábban olvasható, az 1. hallgató utószerkesztéskor tanúsított viszonyulása további adatok hiányában nem minősült statisztikailag kiugró értéknek. Egy szélesebb körű, nagyobb csoporton végzett kutatás keretei között talán jogosan minősíthetnénk az 1. hallgató munkáját statisztikailag kiugró értéknek; ha most is így tennénk, lektoráláskor a megjegyzések 85,2%-a, utószerkesztéskor azonban a megjegyzések 90%-a volna negatív, ami már egy szembetűnőbb negatív tendenciát mutatna. Tehát a kutatást feltétlenül érdemes nagyobb csoporton, hosszabb szövegekkel megismételni, hogy többek között szignifikancia-vizsgálatnak is alávetethetők legyenek az eredmények.

A kutatás második lépéseként azt vizsgáltam a hanganyagokban, miként indokolják a hallgatók a beavatkozásait. A 4. táblázatban látható, hogy a gépi fordítás utószerkesztése során közel háromszor annyi beavatkozást indokoltak, mint lektoráláskor: az utószerkesztés összesen 626, míg a lektorálás összesen 217 beavatkozást (és egyben indoklást) ölelt fel.

4. táblázat. Indoklások mintázata

	Lektorálás		Utószerkesztés	
Összes beavatkozás	217		626	
Objektív indoklás	37	17%	37	5,9%
Szubjektív indoklás	115	53%	68	10,9%
Nincs indoklás	65	30%	521	83,2%

A lektorálás vonatkozásában a résztvevők összesen 70%-ban indokolták objektíven vagy szubjektíven a beavatkozásokat, csupán a beavatkozások 30%-át hajtották végre anélkül, hogy bármilyen indoklást fűztek volna hozzá. Ezzel szemben utószerkesztéskor a beavatkozások 83,2%-ra semmiféle indoklást nem adtak, és csupán a műveletek 16,8%-át hajtották végre úgy, hogy biztosítottak rá indoklást. A lektoráláskor tett objektív és szubjektív indoklások magas százalékának hátterében az állhat, hogy a vizsgálati személyek tisztában voltak a ténnyel, miszerint egy másik, velük hasonló kompetenciaszinten lévő fordító munkáját kell javítaniuk, éppen ezért talán igyekeztek magyarázatot keresni, indoklást adni majdnem mindegyik műveletükre. Könnyen lehet azonban, hogy utószerkesztéskor egyáltalán nem érezték szükségesnek indokolni módosításai-

kat, egyrészt talán azért, mert ténylegesen sok módosítandó részt találtak a szövegben, de az sem kizárt, hogy az indoklások ilyen mértékű hiányának köze van a géphez való viszonyulásukhoz, és nem érezték szükségesnek magyarázni, indokolni a gépi fordítás hibáinak javítását. Amennyiben a hallgatók indokolták beavatkozásukat, lektoráláskor és utószerkesztéskor is egyértelműen többször tették azt szubjektív alapon: lektoráláskor közel háromszor, utószerkesztéskor közel kétszer annyi szubjektív indoklás hangzott el, mint objektív. Mivel a kutatás résztvevői szakfordító hallgatók voltak, ezért feltételezhetjük, hogy a szubjektív indoklások magas százalékának hátterében a lektorálásban való járatlanságuk áll, mivel leginkább saját ízlésük és megérzéseik vezérelték őket.

Ami a beavatkozásokat illeti, az 5. táblázatban megfigyelhetjük, hogy az indokolható, tehát a szabály-, norma- és stratégiakövető beavatkozások száma volt a legmagasabb lektoráláskor és utószerkesztéskor is. Utószerkesztéskor arányait tekintve némileg több indokolható beavatkozás történt, mivel ne feledjük, hogy a gépi fordítás hibái sokkal szembetűnőbbek, mint az átlagos lektorálandó szövegben megbúvó problémás helyek.

5. táblázat. Beavatkozások természete százalékban

	Lektorálás		Utószerkesztés	
Összes beavatkozás	217		626	
Indokolható	160	73,7%	474	75,7%
Szükségtelen	36	16,6%	72	11,5%
Hibás	21	9,7%	80	12,8%
Nem javított hiba	118		137	

A százalékos arányokat tekintve a résztvevők lektoráláskor több szükségtelen beavatkozást végeztek, mint utószerkesztéskor, a gépi fordítás javításakor azonban több volt a hibás beavatkozás, mint a szükségtelen. Mindkettő jelenség problémás, ugyanis a sok szükségtelen beavatkozás eltereli a figyelmet a valódi hibákról, a hibás beavatkozások pedig (akár jó, akár eredetileg is hibás szerkezeteket bontanak meg) szintén idő- és energiaigényesek. Az utószerkesztéskor ejtett hibás beavatkozások ezen felül igazolják Mossop (2001: 170) feltevését, miszerint minél többet avatkozunk be egy szövegbe, annál nagyobb az esély, hogy mi magunk viszünk hibát a fordításba. A szükségtelen és a hibás beavatkozásokon túl mindenesetre nem szabad megfedkezniünk a lektor és az utószerkesztő másik hibaforrásáról: a nem javított hibákról. Az elemzés során csak azokat a problémás helyeket számítottam nem javított hibának, amelyek kötelező szabálykövető művelettel történő javítást igényeltek volna. A lektorálandó szövegben összesen 118, az utószerkesztésre szoruló fordításban pedig 137 szabálykövető beavatkozást igénylő hiba maradt.

Az elemzést érdemes lenne megismételni nagyobb csoport részvételével és hosszabb szövegeken, hogy általánosabb eredményekre jussunk és szignifikanciavizsgálatokat végezzünk, valamint a továbbiakban kiterjeszteni a lektoráláskor korrigált és végrehajtott átváltási műveletek azonosítására is, hogy teljesebb képet kapjunk a beavatkozásokról.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A kutatás során arra kerestem választ, miként viszonyulnak a szakfordító hallgatók egy gépi fordítás utószerkesztéséhez és egy emberi fordítás lektorálásához, és vajon felfedezhetők-e különbségek a beavatkozások természetében és az indoklások mintázatában. A szakfordító hallgatókkal végzett kutatásból arra következtethetünk, hogy lektoráláskor és utószerkesztéskor is jellemzően negatív attitűd mutatkozik, ám a százalékbeli kis eltérés következtében nem állítható bizonyossággal, hogy az utószerkesztés ténylegesen negatívabb érzelmeket vált ki a fordítókban. A vizsgálati személyek lektoráláskor az esetek 70%-ban indokolták beavatkozásait, ami összefüggésben állhat az emberi fordító személyéhez való viszonyulással, utószerkesztéskor azonban 83,2%-ban indoklás nélkül avatkoztak be a szövegbe, aminek köze lehet a gépi fordítással szemben tanúsított attitűdhöz. Amennyiben a hallgatók indokolták műveleteiket, úgy mindkét folyamat esetében több volt a szubjektív indoklás, mint az objektív, ami a lektorálásban való járatlanságukra vezethető vissza. Lektoráláskor a beavatkozások 73,7%-a, míg utószerkesztéskor a műveletek 75,7%-a volt indokolható, azonban arányait tekintve lektoráláskor több volt a szükségtelen, utószerkesztéskor pedig a hibás beavatkozás. A résztvevők továbbá több javítást igénylő hibát hagytak az utószerkesztendő szövegekben.

A kutatást mindenképpen ajánlott megismételni a lektorálásra specializálódott szeminárium befejeztével, hogy lássuk, miként hat a lektorálás és az utószerkesztés oktatása a hallgatók attitűdjére, tudatosságára és beavatkozásaira. Érdemes intézményi keretek között részletesebben foglalkozni a lektorálással és az utószerkesztéssel, ugyanis megfigyeléseim szerint számos hallgató érdeklődik a téma iránt, a hallgatóknak általában van is miben fejlődniük, és a képzés kétségkívül hasznos tudással jár. Ami az utószerkesztést illeti, Heltai (2014: 23) kiemeli, hogy remekül alkalmazható többek között a lektori kompetencia fejlesztésére, így az utószerkesztésnek feltétlenül helye van a fordítóképzésben a fordítástechnika órákon vagy a lektorképzés részeként, de akár önmagában is. Bywood és munkatársai (2018: 502) szerint is a képzés segíthet ráeszmélnünk, hogy a gépi fordítás nem jelent számunkra fenyegetést, azonban igen hasznos segédeszköz lehet.

IRODALOM

- ARTHERN, P. (1987): Four Eyes are Better than Two. In: PICKEN, C. (ed.): *Translating and the Computer 8: A Profession on the Move*. Aslib, The Association for Information Management, London. 14–26.
- BYWOOD, L. – GEORGAKOPOULOU, P. – ETCHEGOYHEN, T. (2017): Embracing the threat: machine translation as a solution for subtitling. *Perspectives* (25)3. 492–508.
- HELTAI P. (2004): A fordító és a nyelvi normák I. *Magyar Nyelvőr* (128)4. 407–434.
- HELTAI P. (2014): Mi az, amit a gép nem tud fordítani? In: FATA I. – VERESNÉ VALENTINYI K. (szerk.): *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról*. Szent István Egyetem, Gödöllő. 7–29.
- HORVÁTH P. I. (2009): *A lektori kompetencia*. PhD-disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.

- HOUSE, J. (2013): Towards a new linguistic-cognitive orientation in translation studies. *Target* (25)1. 46–60.
- KIS Á. (2011): Könyvszövegek fordításának ellenőrzése, avagy szövegiszonyok a szakkönyvfordításban. In: BODA I. K. – MÓNOS K. (szerk.): *Az alkalmazott nyelvészet ma: innováció, technológia, tradíció. A XX. MANYE Kongresszus előadásai*. Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete és Debreceni Egyetem, Budapest – Debrecen. 242–247.
- KÜNZLI, A. (2007): Translation Revision: a Study of the Performance of Ten Professional Translators Revising a Legal Text. In: GAMBIER, Y. – SHLESINGER, M. – STOLZE, R. (eds): *Translation Studies: Doubts and Directions*. Benjamins, Amsterdam. 115–126.
- MOHÁCSI-GOROVE, A. (2014): *A minőség fogalma a fordítástudományban és a lektorálás mint minőségbiztosítási garancia*. PhD-disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- MOSSOP, B. (2001): *Revising and Editing for Translators*. St. Jerome Publishing, Manchester.
- PYM, A. (2013): Translation Skill-Sets in a Machine-Translation Age. *Meta: Translators' Journal* (58)3. 487–503.
- RICO, C. – SÁNCHEZ-GIJÓN, P. – TORRES-HOSTENCH, O. (2018): The Challenge of Machine Translation Post-editing: An Academic Perspective. In: CORPAS PASTOR, G. – DURÁN-MUÑOZ, I. (eds): *Trends in E-Tools and Resources for Translators and Interpreters*. Brill/Rodopi, Leiden. 203–218.
- ROBIN, E. (2014): *Fordítási univerzálék a lektorált szövegekben*. PhD-disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- ROBIN, E. (2018): A classification of revisional modifications. In: HORVÁTH, I. (ed.): *Latest Trends in Hungarian Translation Studies*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 155–163.
- VARGA Á. (2011): *A gépi fordítás minősége és javítási lehetőségei*. PhD-disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.

IDEGEN SZAVAK AUTENTIKUS ANGOL, ILLETVE FORDÍTOTT MAGYAR ÉS FORDÍTOTT FRANCIA ORVOSI SZÖVEGEKBEN: FORDÍTÁSI STRATÉGIÁK BETEGTÁJÉKOZTATÓK TÜKRÉBEN

Mány Dániel
manydaniel91@gmail.com

Foreign words in original English and translated Hungarian and French medical texts: translation strategies used for translating patient information leaflets

Abstract: This exploratory, descriptive paper analyses the phenomenon of foreign words, more precisely their occurrence and translation in a parallel corpus consisting of patient information leaflets written in English and those translated from English into French and Hungarian. Since the occurrence of foreign words differs from one language to another, translators seek to minimise the processing effort of non-professionals. In this corpus, the English subcorpus is the least likely to present foreign words, while a greater number of them are identified in the French subcorpus. The Hungarian subcorpus displays the most foreign words compared to the other subcorpora. These results are mainly caused by interlinguistic lexical features. The author has identified 5+1 translation strategies related to foreign words that translators use to comply with the demands of both the general public and healthcare professionals.

Keywords: foreign words, patient information leaflets, parallel corpus, translation strategies, lay-friendliness.

Cervical dystonia (or spasmodic torticollis) is the most common form of focal or localized dystonia. Neurological in origin, it is characterized by muscular spasms...
(IPSEN 2018)

1. BEVEZETÉS

Jelen leíró jellegű, feltáró tanulmány középpontjában a fenti szövegrészletben is fellelhető idegen eredetű szavak jelensége áll, azon belül pedig ezen orvostudományi terminusok és/vagy szinonimáinak előfordulása és fordítása autentikus angol, valamint angolról magyarra és franciára fordított betegtájékoztatókban.

A vizsgálat elvégzésére az motivált, hogy bár számos kutató (pl. BŐSZE 2011; HELTAI 2004; JIMÉNEZ-CRESPO – TERCEDOR SÁNCHEZ 2017 stb.) foglalkozott az idegen szavak, a tudományos terminusok és a köznyelvi szavak nyelv- és fordítástudományi vonatkozásaival az általam vizsgált három nyelv mindegyikén, tudomásom szerint mindeddig nem került sor az angolról magyarra és franciára fordított szövegek átfogó, összevető vizsgálatára az idegen szavak gyakoriságának, eloszlásának és a rájuk jellemző fordítási stratégiáknak a tükrében.

Ahogy azt a továbbiakban bemutatom, az idegen szavak előfordulásukat, gyakoriságukat és eredetüket tekintve nyelvközösségekként, kultúrákként, műfajokként, szövegtípusokként eltérők lehetnek, még az orvosi szaknyelven belül is. Különösen érdemesnek tartom az idegen szavak vizsgálatát autentikus szövegeken, illetve azok összevetését fordított szövegekkel, ahol a fordító feladata pontosan a nyelvek és kultúrák közötti közvetítés. Korábbi vizsgálatok rávilágítanak, hogy az orvosi szakfordítás a fordítói piac egyik legjelentősebb ágazata (MONTALT RESURRECCIÓ – GONZÁLEZ DAVIES 2007), s ennek köszönhetően a fordítástudomány kedvelt kutatási területe (MONTALT RESURRECCIÓ 2011). Éppen ezért úgy gondolom, hogy kiemelkedően fontos a területen végzett leíró kutatások folyamatos szorgalmazása. Zethsen (2004: 139) rámutat, hogy bár hipotézisének alátámasztására további vizsgálatok szükségesek, a latin eredetű terminusok direkt átvitele angolról dánra az orvos–laikus kommunikációban jelentősen megnehezítheti az olvasó feldolgozási erőfeszítését, sőt, érthetetlenné is teheti a szöveget. Jelen tanulmány igyekszik szűkíteni az említett kutatási űrt.

A betegtájékoztatók orvosok által írt, laikusoknak szóló dokumentumok, amelyek jó lehetőséget adnak annak vizsgálatára, hogy az orvos–laikus írott szövegnél milyen fordítói stratégiák (pl. explicitáció, implicitáció, orvostudományi terminus kerülése stb.) figyelhetők meg. A jelen tanulmány célja ezen stratégiák azonosítása és leírása. A stratégiák leírásának, tipizálásának célja gyakorló fordítók, fordítást oktató tanárok, nyelvtanulók segítése, valamint új információ gyűjtése az idegen eredetű terminusok fordítási stratégiáiról a már meglévő ismeretek és a korábbi kutatások eredményeinek tükrében.

Úgy gondolom, hogy fontos kutatási kérdés, hogy a fordító hogyan jár el az idegen eredetű orvostudományi terminusok fordításakor. Legalább ilyen fontosnak tartom, hogy az idegen szavaknak más stilisztikai értéke van, mint a köznyelvi szavaknak. Ez az orvosi szaknyelvben azért kiemelten fontos, mert az egészségügyi szakdolgozók a kommunikáció során elkerülési mechanizmusokat alkalmaznak, amikor általuk kényesnek, nehéznek ítélt tényekről kell tájékoztatniuk a betegeket (CSELOVSKYNÉ TARR 1999): más szóval élve eufemisztikus hatást kelthetnek az olvasóban, ha az általuk is ismert köznyelvi szó helyett tudományos terminust használnak.

2. ELMÉLETI HÁTTÉR

2.1 Idegen szavak, tudományos terminusok és köznyelvi szavak

Mint minden nyelvben, sőt, mint minden szaknyelvben, az angol, francia és magyar orvosi szaknyelvben is vannak idegen szavak. A népek, népcsoportok folyamatosan érintkeznek egymással, és az új fogalmak, tárgyak megnevezésére idegen eredetű szavakat vesznek és adnak át. A nem belső keletkezésű szóállományban megkülönböztetjük egymástól a jövevényszó vagy kölcsönzó és az idegen szó fogalmát. Az idegen szó és a jövevényszó közötti különbség abban rejlik, hogy míg az idegen szó idegenszerűségét a nyelvközösség legtöbb tagja érzékeli, a jövevényszó nem idegenszerű: az átvévő nyelv rendszerébe beilleszkedett, a nyelvközösség számára nem idegen hatású. Ennek

fényében természetesen az idegen szavak idővel ugyanúgy jövevényszavakká válhatnak (FAZEKAS 2007). Bár a *vírus*, *doktor*, *fisztula*, *diftéria* szavak mind latin eredetűek, véleményem szerint az első kettő nem hat idegenszerűen a nyelvközösség döntő többségének. Jelen tanulmány központi kérdése az általam vizsgált orvosi szaknyelvekben felbukkanó idegen szavak, tehát a laikus olvasó számára feltehetőleg idegenszerűleg ható terminusok jelensége. Úgy gondolom, hogy az általam vizsgált nyelvekben a görög, a latin és az angol (LGA) eredetű idegen szavakat érdemes vizsgálni. Ennek oka, hogy az egyetemes orvostudomány az ókori görög, majd a görög–latinná alakult szakkifejezések tárára alapszik, és erre támaszkodik ma is (BÖSZE 2011: 370–371). A 20. század második felében az angol vált a nemzetközi közös nyelvvé. A tudományos ismeretek folyamatos bővülése nap mint nap új terminusokat, kifejezéseket szül. Az orvostudomány *lingua francája* ma egyértelműen az angol, amely ugyanazt a szerepet tölti be a tudományos kommunikációban, mint az ókorban a görög, a középkorban a latin (VARGA 2014: 35). Az újonnan keletkezett terminusokat angolul nevezik el, amelyek beépülnek a nemzetek tudományos nyelveibe (BÖSZE 2011: 373), így a francia és a magyar orvosi szaknyelvbe is. Az orvosi nyelv, a többi tudományterület szaknyelvéhez hasonlóan, folyamatosan új, angol eredetű terminusokkal bővül (PUTZ 2012: 370). Az új elnevezések sem a felfedezők anyanyelvén születnek, hanem angolul. Elemzésemet a latin és a görög terminusok vizsgálatán túl az angol eredetű terminusokra terjeszttem ki, hiszen nem kaphatunk teljes képet az autentikus és a fordított szövegek jellemzőiről az idegen szavak tükrében, ha az elemzés nem számol be az angol eredetű terminusokról.

Nem meglepő tehát, hogy gyakran találkozunk magyar orvosi szövegekben görög–latin (pl. *krónikus*, *karcinóma*, *anatómia*, *hematoxin*) és angol (pl. *biopszia*, *skin-sparing mastectomia*, *graft*) terminusokkal. Érdekes jelenség, amikor az idegen szavak más kifejezések tagjaként fordulnak elő, tehát például az angol, a magyar és a latin szavak egy fogalmon belül keverednek (pl. *laparoszkópos gastric band műtét*, *in-lay implantatio*, *diagnosztikus és staging laparoszkópia*). Ilyenfajta hibrid kölcsönzésről, egyesek által *részfordításnak* nevezett jelenségről akkor beszélhetünk, ha az átadó nyelv legalább egy morfémiáját közvetlenül átváltjuk (LANSTYÁK 2006: 26).

Ha szembeállítjuk egymással az idegen eredetű és a nem idegen eredetű terminusokat, a tudományos terminusok és a köznyelvi szavak közötti különbségre gondolhatunk. Szinonimákként tekinthetünk a *pulmonológus* és a *tüdőgyógyász* szavakra, de ezek egyértelműen más regiszterhez tartoznak. A *pulmonológus* idegen eredetű szakszó, terminus, míg a *tüdőgyógyász* lehet terminusértékű, de nem idegenszerű a nyelvközösség legtöbb tagja számára. Ezt azért fontos tisztázni, mert a terminusokat szokás megkülönböztetni a köznyelvi szavaktól, de fontos leszögezni, hogy nincs éles határvonal a két fogalom között. Annál is inkább, mert lényegében bármely köznyelvi szó terminussá válhat egy adott beszédközösség számára, vagy akár egy adott szövegben is.

Az orvosi szaknyelv terminusainak jelentős része tehát idegen eredetű, de az orvos–beteg kommunikációban kiemelten fontos, hogy ezeknek a tudományos terminusoknak hatása van az olvasóra. Az eufemizmus neves kutatói (TOURNIER 1985; DEMERS 1991; WARREN 1992) szerint például az idegen szavak eufemizáló jellegűek, s így megnehezítik az olvasó feldolgozási erőfeszítését. Fontos kérdés, hogy mennyire jellemző az angol forrásnyelvű szövegre a tudományos terminusok szinonimákkal való helyettesítése, illetve hogy milyen irányban változik ezeknek az aránya a magyar és francia fordításokban (ha változik egyáltalán). A fordítók igyekeznek fordításaikat

a célnyelvi olvasó igényeihez igazítani, ezért felmerül a kérdés, hogy ha ezek a terminusok eufemisztikus hatást keltenek, tehát elhomályosítják a jelölőt, hogy ne nevezzék meg a nemkívánatosnak ítélt referenst, akkor a fordító milyen tudatos vagy tudattalan stratégiákkal igyekszik a szóban forgó terminusokat átváltani. A következő alfejezetben áttekintem az idegen szavak és a fordítás viszonyát.

2.2 Idegen szavak a fordításban

Ahogy azt az előző fejezetben bemutattam, az orvosi szaknyelv több diasztritikus változata ismert, de az érthetőség, a kommunikációs cél megvalósításának módja az orvos–laikus kommunikációban eltérő lehet az orvos–orvos kommunikációban tapasztaltakétól. Ez az eltérő regiszter eltérő terminológiát eredményez (WRIGHT 2011: 246), amelynek egyik legjellemzőbb vonása a görög és latin terminusok eltérő eloszlása, valamint azok explicitációja, az orvostudományi terminus kerülése, körülírása, a regiszter „lesüllyesztése” (MEYER – MACKINTOSH 2000).

Az orvostudományi terminus kerülésének stratégiái nemcsak interlingvális, de intralingvális fordításokban is megfigyelhetők és kutatásra érdemesek, de mindez különösen érdekes akkor, ha a kommunikáció nyelvek és kultúrák közötti közvetítéssel, interlingvális fordítással egészül ki, hiszen különböző nyelveken és kultúrákon eltérő lehet az idegen szavak eloszlása, gyakorisága. Előfordul például, hogy a forrásnyelvi szöveg két terminust szinonimaként használ, a fordítóknak pedig meg kell győződnie arról, hogy terminológiai szinonímiáról van szó (HELTAI 2004: 39–41).

Lehetséges, hogy egyes orvosi LG (latin, görög) terminusok orvos–laikus kommunikációban sem okoznak jelentős feldolgozási erőfeszítést angolul vagy franciául, magyarul azonban túl magas regiszterre utalnának (pl. *appendicitis* ‘*vakbélgyulladás*’). LG terminusok gyakran fordulnak elő orvosi szövegekben, de nyelvekként eltérő lehet a terminusok gyakorisága, illetve hogy egy LG terminusnak hány vernakuláris változata van egyik vagy másik nyelven. Sokszor előfordul, hogy az angol és a francia LG terminust használ olyan helyen, ahol a magyar nyelv nem LG terminus használatára törekszik a laikusoknak szánt szövegekben, hiszen a latin és görög elemek nem ugyanolyan gyakoriságúak ezekben a nyelvekben. Ez főként azzal magyarázható, hogy a nemzeti orvosi nyelvek történetében igen lényeges különbségek vannak, amely különbségek egyértelműen észlelhetők a terminológiai jellemzőkben. A francia, angol *dermatologiste*, *dermatologist* helyes megfelelője laikusoknak szánt szövegekben a *bőrgyógyász*.

Újlatin nyelveken tehát alacsony regiszterűnek tűnhet egy-egy olyan terminus, amely jól megállja a helyét angol tudományos szövegekben (MONTALT RESURRECCIÓ – GONZÁLEZ DAVIES 2007: 242). A fordításban ilyenkor felmerül az orvostudományi terminus kerülése (*determinologization*), az átalakítás (*reformulation*) és az explicitáció lehetősége (JIMÉNEZ-CRESPO – TERCEDOR SÁNCHEZ 2017: 407). A következő alfejezetben rátérek a kutatás korpuszáinak és módszereinek bemutatására.

3. MÓDSZEREK

3.1 A korpusz

Két okból választottam elemzésem tárgyaként az orvosi szaknyelv egyik sajátos műfaját, a beteg-tájékoztatókat az idegen szavak vizsgálatára. Az első, hogy a gyógyszerészeti, terápiás és orvosi kísérőiratok nyelvészeti elemzése a nyelvtudomány számára egyelőre feltáratlan terület (ILLÉS-NÉ KOVÁCS – SIMIGNÉ FENYŐ 2009: 141), annak ellenére, hogy napjainkban az egészségügyi felvilágosító irodalom a legolvasottabb szövegtípusok egyike (TÓTFALUSI 2008: 12). Fontosnak tartom, hogy a *beteg-tájékoztató* néven ismert műfajon kívül nem vonok be más műfajú orvosi dokumentumot a vizsgálatba, mert az eredmények műfajonként eltérők lehetnek (JIMÉNEZ-CRESPO – TERCEDOR SÁNCHEZ 2017: 412). A műfaj angol nyelvű elnevezései: *patient information leaflet (PIL)*, *package insert*, *information leaflet*, *patient package insert*, *consumer medicine information* (MONTALT RESURRECCIÓ – GONZÁLEZ DAVIES 2007: 68).

Az összegyűjtött szövegekre párhuzamos korpuszként (BAKER 1993) tekintek, hiszen az angol nyelvű szövegeket és azok francia és magyar fordításait tartalmazza. Ezek a szövegek elérhetők a Pannónia Korpusz (ROBIN et al. 2016) természettudományi alkorpuszában. A párhuzamos korpuszelemzés lehetővé teszi annak feltárását, hogy az eredmények oka intralingvisztikai vagy interlingvisztikai explicitációban keresendő-e (JIMÉNEZ-CRESPO – TERCEDOR SÁNCHEZ 2017: 420). A párhuzamos korpuszok hozzájárulnak, hogy az empirikus kutatások a leíró fordítástudomány felé forduljanak, és jól rávilágítanak arra, hogyan oldják meg a fordítók az egyes fordítási problémákat (ROBIN et al. 2016). A párhuzamos korpuszelemzés teszi lehetővé annak feltárását, hogy milyen különbségek vannak az eredeti és a fordított szövegek között, tehát milyen tudatos vagy tudatalatti stratégiákat alkalmaz a fordító az LGA (latin, görög, angol) terminusok fordításakor. A párhuzamos korpusz rámutat a fordító műveleteire, stratégiáira, illetve azt is megmagyarázza, hogy miként befolyásolja a fordító megfogalmazását az eredeti forrásnyelvi szöveg.

Az elemzésben tehát három darab alkorpuszt vizsgállok: autentikus angol, fordított magyar és fordított francia szövegekből álló alkorpuszokat. Mindegyik szöveg 2000 után született. A reprezentativitás szempontjából fontos, hogy a korpusz több szerző és fordító munkájából tevődik össze (ROBIN et al 2016).

Tematikájukat tekintve a szövegek egy része elsősorban gyermeket vállaló szülőknek szólnak az esetleges genetikai betegségekről, illetve azok öröklődéséről, vizsgálatáról. A korpusz többi szövege a *myeloma multiplex* nevű rosszindulatú betegség kezeléséről és az őssejtterápiáról, műtét előtti tájékoztatókról, szívelégtelenségről szól.

Az elemzéshez használt angol forrásnyelvű beteg-tájékoztatók, illetve azok francia és magyar fordításának terjedelme összesen 87 577 szövegszó. Az angol forrásnyelvi alkorpusz mérete összesen 28 492 szövegszó, a francia fordítás összesen 33 301 szövegszóból áll, míg a magyar 25 784 szövegszóból. A fordított magyar és a fordított francia alkorpuszok közötti terjedelmi különbség azért nem befolyásolja a vizsgálat eredményeit, mert mindkét célnyelvi alkorpusz ugyanannak az angol forrásnyelvi alkorpusznak a fordítása.

3.2 A kutatás kérdései

Ahogy azt korábban bemutattam, a jelen kutatás központi kérdése az idegen szavak jelensége angolról magyarra és franciára fordított betegtájékoztatókban. Az idegen szavak eredetét, gyakoriságát, előfordulásukra jellemző hasonlóságokat és különbségeket, fordítási stratégiáit a bemutatott korpusz alapján a következő konkrét kutatási kérdések vizsgálatával elemzem:

- (1) Milyen gyakorisággal fordulnak elő idegen szavak az autentikus angol, valamint a fordított magyar és a fordított francia orvosi szövegekben?
- (2) Milyen fordítási stratégiák azonosíthatók az idegen szavak fordításakor az adott nyelvek tükrében?

3.3 Az elemzés menete

Az elemzésben az Antconc 3.5.0. segítségével lehívtam a vizsgált szövegek szógyakorisági listáit. A kinyert szavakat Excel formátumú dokumentumba másoltam, és kitöröltem az egyértelműen nem idegen eredetű szavakat, majd kigyűjtöttem azokat, amelyek LGA terminusok lehetnek.

Az elemzést lényegesen megkönnyíti, hogy kitörölöm azokat a szavakat, amelyek egyértelműen nem idegen eredetűek (pl. *of, that, health, skin, family*; az, Ön, egészség, családtag, vizsgálat).

Az elemzés folytatásában elkülönítettem azokat a terminusokat, amelyek bizonyosan idegen eredetű egészségügyi terminusok (pl. *artrózis, polynucléaire, lymphoma*) vagy részben idegen eredetű, hibrid terminusok részei (pl. *izomdisztrófia, összejt-transzplantáció, sejtproliferáció*). Ennek köszönhetően kinyertem azokat a terminusokat, amelyek kétségtől a jelen elemzés tárgyát képezik.

Úgy igyekeztem objektivitást vinni az idegen szavak és a jövevényszók tekintetében a szubjektív részek kiküszöbölésére, hogy segítségül hívtam az angolul (DELAHUNTY 2008), franciául (WALTER–WALTER 2014) és magyarul (BAKOS 2013) írt idegen szavak szótárát. Ahogy azt az elemzéshez használt magyar szótár szerzője kiemeli az előszóban, a szótárban nem szerepelnek a nyelvbe már teljesen beolvadt idegen elemek, ellenben külön hangsúlyt fektet a tudományoknak a közhasználatba mindinkább átkerülő szakszókincsére (BAKOS 2013: 4–5). Bár a szubjektív jelleg a szótárállományban sem küszöbölhető ki, az elemzésbe objektivitást visz, hogy a kérdéses terminusokat ellenőrzöm az idegen szavak szótárában. Ha ezek a kérdéses elemek idegenszerűsége az elterjedt köznyelvi használat miatt nem egyértelmű, de szerepelnek a szótárban (pl. *abnormális, kromoszóma, diagnosztika*), akkor elfogadom ezt az álláspontot, és idegen eredetű terminusokként tekintek rájuk, tehát bevonom őket az elemzésbe. Ha azonban egy terminus esetleges idegen csengetése ellenére sem szerepel a szótárban (pl. *herpesz, bakteriális, monitorozás*), akkor nem vonom be az elemzésbe. Az elemzés tehát rávilágít, hogy milyen gyakorisággal fordulnak elő LGA terminusok az elemzett korpusz orvosi szövegeiben.

Ezen a ponton térek át a vizsgálat kvalitatív részére. Az elemzés következő lépésében a MemoQ szövegpárhuzamosító funkcióját használom. Ennek fényében lehetséges megvizsgálni az adott terminusok környezetét, ami azért fontos, mert arra számítok, hogy a szerző bizonyos esetekben például zárójelben szerepelteti az LGA terminust, de a magyar fordító esetenként köznyelvi szót választ a forrásnyelvi LGA terminus megfeleltetésére. A párhuzamosítás azért is szükséges, mert

nem biztos, hogy az LGA terminusokat a fordító megtartja, és szükséges megvizsgálnunk, hogy az adott angol szöveg idegen eredetű terminusa hogyan jelenik meg a magyar és a francia fordításban.

Elemzésemben továbbá arra törekszem, hogy hasonlóságokat vagy különbségeket figyeljek meg az angolról franciára és az angolról magyarra való fordítás stratégiájának tükrében az adott korpusz alapján. A tanulmány következő fejezetében rátérek a kutatási kérdések megválaszolására az adott korpusz elemzésének tükrében.

4. EREDMÉNYEK

A jelen kutatás központi kérdése az idegen szavak jelensége, gyakorisága angolról magyarra és franciára fordított betegtájékoztatókban. Az eredmények tekintetében elsőként arról számolok be, hogy milyen gyakorisággal azonosíthatók LGA terminusok az autentikus angol, a fordított magyar és a fordított francia alkorpuszokban.

Az angol forrásnyelvi szövegekben mindösszesen 1374 idegen eredetű latin és görög terminust azonosítottam az angol nyelvű idegen szavak szótárának (DELAHUNTY 2008) segítségével. Ez a szám az idegen szavak gyakorisági vizsgálatához felhasznált angol forrásnyelvi alkorpusz teljes szószámának (28 492 szövegszó) összesen 4,82%-a. Az idegen szavak gyakorisági vizsgálatához használt fordított magyar nyelvű alkorpuszban (25 784 szövegszó) összesen 2182 idegen eredetű terminust azonosítottam, ami az alkorpusz teljes szószámának 8,46%-a. A fordított francia alkorpusz (33 301 szövegszó) összesen 2005 idegen szót tartalmaz, ez az alkorpusz teljes szószámának 6,02%-a. Megállapítható tehát, hogy a vizsgált korpusz alapján az angolra jellemző a legkevesbé az idegen szavak használata. Az angolhoz képest több idegen szó azonosítható a francia alkorpuszban, és a legtöbb idegen szó a magyar alkorpuszban van. Ezt a tendenciát nem csak az egyes alkorpuszokat összehasonlítva tehetjük meg, hanem akkor is, ha az egyes betegtájékoztatókat egymással egyenként hasonlítjuk össze. Minden azzal magyarázható, hogy az angol köznyelvben alapvetően kevesebb az idegen szavak száma, mint a francia és a magyar köznyelvben. Ezen felül a fordító igyekszik ezeket a terminusokat a laikus célközönség igényeihez igazítani.

Az alábbi kérdések merülnek fel: milyen stratégiákkal törekszik a fordító kielégíteni a laikus célközönség igényeit? Milyen szöveggörnyezetben figyelhető meg, hogy a fordító megtartja a forrásnyelvben is fellelhető idegen szavakat? Milyen stratégiákkal igyekszik alkalmazkodni a célnyelvi olvasó, a laikus befogadó igényeihez? Vajon hol kezdődik a fordítás folyamata? Ott, amikor a magyar vagy francia fordító kézbe veszi az angol forrásnyelvi szöveget? Ebben az esetben valószínűleg nem erről van szó. Nem lehet szó erről, hiszen a betegtájékoztatók műfaji sajátosságaiból fakad, hogy már a forrásnyelvi szöveg keletkezését is intralingvális fordítás eredményének feltételezhetjük. Az orvosi szaknyelv szakember és laikusok közötti nyelvhasználati rétegének jellemzője, hogy a kommunikáció résztvevői eltérő szakmai ismeretekkel rendelkeznek (KURTÁN 2003: 33), ezért feltételezhető, hogy az anyag kiadása előtti megbeszéléseken, konzultációkon a szakemberek kommunikációjára más terminushasználat volt jellemző, mint amilyen az a kiadott anyagban azonosítható.

Az idegen szavakat nem kell mellőzni laikusnak szánt orvosi iratok szerkesztésekor vagy fordításakor. A lényeg, hogy betegtájékoztatók esetén „a kommunikáció sikere [...] a mondanivaló

közérthetőségének, **a szakkifejezések világos használatának, ill. magyarázatának, az egyértelmű, pontos fogalmazásnak a függvénye**” (ILLÉSNÉ KOVÁCS – SIMIGNÉ FENYŐ 2008: 168), és nem a szakkifejezések elhagyásának függvénye.

Úgy gondolom, hogy a megfelelő betegeducáció része, hogy a beteg képes betegségről, az őt érintő orvosi beavatkozásokról beszélni olyan terminusok használatával, amelyeket a mindennapokban talán mellőz. Fontos tényező, hogy maguk a betegek is egyre inkább járatosak a klinikai terminológiában a betegoktatás új, főleg internetes lehetőségeinek köszönhetően. Ennek fényében állapítható meg az (1) példában is fellelhető fordítási stratégia, amely a magyar és a francia fordításokra is éppúgy jellemző. Ha tehát elfogadjuk a feltételezést, hogy az angol autentikus szövegek voltaképpen intralingvális fordítás eredményeképpen keletkezett szövegek, akkor érdemes az idegen szavakra vonatkozó fordítási stratégiát is ebből a szempontból megközelíteni. Ebben a gondolatban a betegtájékoztatókban azonosítható első fordítási stratégia elnevezése példákkal:

I. A tudományos terminus és a rá vonatkozó magyarázat vagy definíció is változatlan marad:

(1) **Myeloma is literally an “oma”, or tumor, involving the “myelo”, or blood-producing cells in the bone marrow. The cells that are affected are plasma cells (a type of white blood cell), which are our antibody-producing (immunoglobulin-producing) cells.**

(1a) **A mielóma a szó szoros értelmében egy „oma”, azaz daganat, ami a „myelo”-t, vagyis a csontvelőben található vértermelő sejteket érinti. Az érintett sejtek a plazmasejtek (a fehérvérsejtek egyik típusa), amelyek az emberi szervezet antitest-termelői (immunglobulin termelők).**

(1b) **Le myélome est littéralement un « ome » ou tumeur, impliquant le « myélo », ou les cellules produisant le sang dans la moelle osseuse. Les cellules affectées sont les plasmocytes (une catégorie de leucocytes), qui sont les cellules produisant nos anticorps (ou immunoglobuline).**

Az (1) angol nyelvű példában és annak magyar és francia fordításán jól látszik, hogy a mind az autentikus, mind a fordított szövegek explicitek, magyarázó jellegűek, hiszen az explicitációra jellemző betoldás számos esetben megfigyelhető mindhárom nyelven. Úgy gondolom, hogy ezen felüli információk betoldása, magyarázata valójában a feldolgozást nehezítő, túlzott redundanciát eredményezne. Látszólag a fordító „csak” lefordította a forrásnyelvi szöveget, amely sem explicitebb, sem implicitebb nem lett az angolhoz képest. Ha azonban elfogadjuk, hogy a szövegek szerzői tudatosan, szándékosan egyszerűsítik a betegtájékoztatók szövegét a laikus célközönség igényeihez igazodva, akkor ugyanolyan tudatosságot fedezhetünk fel, amikor a fordító megtartja az idegen szavakra vonatkozó magyarázatot implicitáció vagy explicitáció nélkül. Ez a stratégia a francia és a magyar fordításokban egyaránt megfigyelhető.

A következő azonosított fordítási stratégia lényege, hogy a fordító feltehetőleg túl idegenszerűnek érzi az adott terminust, ezért mellékes információként, zárójelben meghagyja azt, de alapvetően a köznyelvi megfelelőt részesíti előnyben. Ahogy arra Muñoz-Miquel (2012: 200–202) korábban rámutatott, ez a stratégia leginkább a szövegek elején jellemző. A következő példában rögtön az egyik betegtájékoztató címében találkozunk ezzel a jelenséggel.

II. Köznyelvi szó betoldása és az idegen eredetű terminus szerepeltetése zárójelben:

(2) **amniocentesis**

(2a) magzatvízvizsgálat (**amniocentesis**)

Ez a főként angolról magyarra jellemző fordítási stratégia törekszik arra, hogy a beteget megismertesse az adott beavatkozás tudományos megfelelőjével, de a magyar fordítás további részében az *amniocentesis* idegen eredetű terminus egyszer sem szerepel. Természetesen fontos, hogy ebben az esetben a fordítónak lehetősége nyílik arra, hogy a köznyelvi szót válassza, amit nem tehetne meg akkor, ha például egy betegség hivatalos elnevezéséről lenne szó (pl. *leukémia* vs *fehérvérűség*). A szóban forgó, angol beteg tájékoztatóban és annak francia fordításában a kérdéses idegen eredetű terminus (*amniocentesis*, *amniocentese*) 28 alkalommal szerepel, míg a magyar fordításban egyszer. Ez arra utal, hogy a francia fordító nem érzi szükségét, hogy köznyelvi szóval helyettesítse a tudományos terminust, ami azzal magyarázható, hogy az angolban és a franciában már a köznyelvben is lényegesen magasabb az idegen eredetű szavak száma, mint a magyarban.

Ezzel szemben a magyar fordításban összesen egy alkalommal fordul elő az *amniocentesis* terminus, ahogy a mielőmről szóló tájékoztatóban is egyszer fordul elő az *anemia* angol terminus közvetlenül átváltott alakja (*anémia*), egyszer a *vérszegénység* (*anémia*) alak, és 20 alkalommal a *vérszegénység* köznyelvi szó. A magyar fordító ezen kívül a következő köznyelvi szavakat használja az *amniocentesis* terminus magyar megfeleltetésére, összesen 27 alkalommal (a zárójelben pontosítom a szavak előfordulását): *magzatvízvizsgálat* (17), *vizsgálat* (9), *beavatkozás* (1). Rendszerint megfigyelhető, hogy a fordítás terminológiai szinonimát alkalmaz ott, ahol az angol egy terminust használ a szöveg egészen (ismétléskerülési hipotézis): *mutation* → *kromoszómaelváltozás* (*mutáció*), *mutáció*, *genetikai változás*; *modification* (*mutation*), *altération* (*mutation*), *mutation*, valamint *foetus* → *magzat*, *születendő gyermek*, *gyermek*; *fœtus*, *bébé*, *enfant*).

Úgy gondolom, hogy a jelen példák is rámutatnak a korábban felvetett feltételezésre, amely szerint a fordító (vagy a szöveg szerzője) feltett szándéka, hogy az olvasó megismerje az adott betegség, beavatkozás szakterminológiájának egy részét. Az utóbbi felsorolás két utolsó példájában is látható, hogy a fordító először a tudományos terminust szerepelteti mellékinformációként, zárójelbe téve. A szöveg további részében azonban a köznyelvi szó szerepel a tudományos terminus után tett zárójelben, míg végül a köznyelvi szót a fordító elhagyja, és csak a tudományos terminust szerepelteti.

Előfordul, hogy az adott kontextus lehetőséget ad rá, hogy a fordító kihagyja az idegen eredetű terminust. Ezen a ponton érkezünk el a következő, magyarra jellemző fordítói stratégiához:

III. Idegen eredetű terminus kihagyása:

(3) How long will it take to get the results of the **amniocentesis**?

(3a) Mennyi időbe telik, amíg kézhez kapom az eredményeket?

Ez a stratégia akkor figyelhető meg, ha a szóban forgó terminus elhagyható anélkül, hogy gátolná a szöveg megértését. Erre egyrészt akkor van lehetőség, ha egy korábban említett megnevezést névmással helyettesítünk, vagy ha a kontextus egyértelművé teszi, hogy pontosan miről van szó, és a fordító nem terheli felesleges információkkal az olvasót.

Újabb stratégiát fedezhetünk fel, amikor a fordító ugyancsak köznyelvi szóval felelteti meg az idegen eredetű terminust, de nem érzi szükségét, hogy megadja a tudományos terminust is. Ezekben az esetekben egyrészt általában a kevesebbszer előforduló terminusok érintettek, amelyek ismerete nem feltétlenül fontos a beteg számára, hiszen az adott betegséghez vagy beavatkozáshoz közvetlenül nem kapcsolódnak. Akkor azonosíthatjuk ezt a stratégiát másrészt, ha a köznyelvi megfelelő az egészségügyi szakszemélyzet által is tökéletesen elfogadott, a fogalmat jól lefedő elnevezés. Ez az eljárás is elsősorban a magyar fordításokban figyelhető meg, hiszen a magyarban alapvetően kevesebb az LGA terminusok aránya, mint az angolban és a franciában. Az angol és a francia korpuszban például nem szerepel köznyelvi megfelelője a *placenta*, *rectum*, *transmission*, *cornea*, *pleura*, *peritoneum* terminusoknak, a magyarban pedig maga a tudományos terminus nem szerepel, csak a köznyelvi megfelelő (*méhlepény*, *végbél*, *átadás*, *szaruhártya*, *mellhártya*, *hashártya*). Anatómiai megnevezéseknél itt rendszerint metonimikus rész az egészért (szinekdoché) kapcsolat van a két fogalom között, hiszen a rendkívül precíz anatómiai terminus helyett általánosabb, „nagyobb területet jelölő” megfelelőt választunk. Érdekes, hogy ez a stratégia akkor is azonosítható, ha az angol szerepelteti a tudományos terminust és a köznyelvi megfelelőt is, de a magyar köznyelvi megfelelőt és mellette közérthető definíciót használ [*pl. cervix (entrance to womb) à méhnyak, a méh bejárata*]. A következő azonosítható fordítói stratégia ennek értelmében:

IV. Idegen eredetű terminus megfeleltetése köznyelvi szóval:

(4) You have had another type of test that is done during pregnancy (such as an ultrasound, **nuchal translucency scan** or blood test). It has shown that there is an increased risk that your baby has a genetic condition.

(4a) A terhességi szűrővizsgálatok során (ultrahang, **nyaki bőrredő vizsgálata**, vérvizsgálat) az Ön eredménye arra utal, hogy magzatának fokozott az esélye egy esetleges genetikai betegségre.

(4b) Vous avez eu un autre type d'examen pendant votre grossesse (échographie, **mesure de la clarté nucale** ou test sanguin). Cet examen montre qu'il existe un risque que votre bébé soit atteint d'une maladie génétique.

A (4) példamondat érdekessége, hogy háromszorosan összetett terminust mutat be (*nuchal translucency scan*), amelyek mindegyike önállóan is terminusértékű. A magyar mindhárom terminust köznyelvi szóval váltja fel, míg a francia kettőt köznyelvi szóval feleltet meg (*mesure*, *clarté*), egy alkalommal pedig megtartja a tudományos terminust (*nucale*). Ezt azért tartom érdekesnek és fontosnak, mert a példa rávilágít, hogy összetett terminusok esetén a fordítói stratégiák összevon-

hatók, használatuk nem kizárólagos. Többtagú terminusok fordításában az adott esetben több fordítási stratégia is azonosítható.

Megesik, hogy a fordító valami miatt az idegen eredetű tudományos terminust átveszi a fordításban, és nem is fűz hozzá definíciót vagy magyarázatot. Az előző fordítási stratégiákkal ellentétben ez a megoldás inkább az angolról franciára történő fordításokban figyelhető meg.

V. A tudományos terminus átvétele magyarázat vagy definíció nélkül:

(5) Common conditions inherited in this way include **fragile X**, **Duchenne muscular dystrophy** and **haemophilia**.

(5a) Az ily módon örökölt betegségek pl. a **fragilis X szindróma**, a **Duchenne izomdisztrófia** és a **hemofília**.

(5b) Des exemples de maladies liées à l’X sont le syndrome de l’**X fragile**, la **dystrophie musculaire de Duchenne** et l’**hémophilie**.

Ezekben az esetekben, véleményem szerint, az készíti a fordítót a magyarázat, definíció betoldásának elhagyására, hogy egyrészt az adott betegségek a betegtájékoztató további részében nem kapnak kiemelt hangsúlyt, nem fontosak azoknak, akik nem ezekben a betegségekben szenvednek. Másrészt feltételezhető, hogy bár az *izomdisztrófia* második tagja idegen eredetű terminus, a hibrid első tagja (*izom*) köznyelvi szó, a hemofília pedig talán többek számára ismeretes betegség.

A következő részben olyan példákat mutatok be, amelyekre jellemző, hogy a fordító tudományos terminust használ, de a tudományos terminus eltér attól, amit a forrásnyelvi szöveg szerzője használt. Ez a fordítási stratégia a korpuszban angolról franciára történő fordításokban figyelhető meg.

VI. A tudományos terminus megfeleltetése más tudományos terminussal:

(6) Some examples of genetic conditions include **Down’s syndrome**, **cystic fibrosis** and **muscular dystrophy**.

(6a) Quelques exemples de maladies génétiques sont la **trisomie 21**, la **mucoviscidose** ou les **myopathies**.

Ez a fordítási stratégia rávilágít a terminológiai szinonimák fontosságára. Az orvosi szaknyelv kötöttsége ellenére ismer terminológiai szinonimákat, és egy orvostudományi fogalmat nemcsak több köznyelvi szó, de több tudományos terminus is jelölhet. Érdekes, hogy az angol forrásnyelvi szövegben (6) szereplő eponimát (*Down’s syndrome*) a francia fordító a betegséget okozó 21. kromoszómáparra (*trisomie 21*) való átváltással felelteti meg a betegséget először leíró orvosról elnevezett tulajdonneves változat helyett. Úgy gondolom, hogy érdekes kutatásokat lehetne végezni abban

a tekintetben, hogy az adott nyelvek és kultúrák mennyire törekszenek az eponimák vagy egyéb kulturális elemek használatára vagy elhagyására. A Down-kór története különösen érdekes, hiszen a betegséget diagnosztizáló orvos korában a szindrómát *mongolizmusnak* nevezték. E pejoratív jelölés ma már természetesen minden kontextusban kerülendő, de a betegség elnevezése és megjelenése a fordításban érdekes eredményeket hozhat.

Megállapítható, hogy a korpuszban a forrásnyelvi szöveg LGA terminusait a fordító determinologizálni vagy magyarázni, explicitálni igyekszik, zárójeles betoldásokat használ, vagy prototípus-jelentésű, köznyelvi szavakká alakítja az idegen eredetű szavakat, hogy könnyítse a célnyelvi olvasó feldolgozási erőfeszítését. Köznyelvi szó betoldása, az orvostudományi terminus kerülése, „megtisztítás” (*sanitisation*) (KENNY 1998) figyelhető meg a (2), (3), (4) stratégiákban, intra- és interlingvális explicitáció figyelhető meg az (1) stratégiában. Az (5) stratégiában feltehetőleg azért marad el a magyarázat betoldása, mert a szöveg témája szempontjából kevésbé releváns betegségekre, beavatkozásokra vonatkozó információk feleslegesen terhelnék a laikus olvasót. A (6), francia fordításra jellemző stratégiában pedig a terminológiai szinonimák közül a fordító ugyancsak a célnyelvi olvasóhoz igazodik, hiszen olyan terminust igyekszik választani, ami a francia beszélőközösség számára feltehetőleg jobban ismert. Mindazonáltal ezekre a példákra is jellemző, hogy alapvetően a korpuszban alacsony gyakoriságú elemeknél figyelhető meg ez a stratégia, tehát feltehetőleg a fordító túlzott redundanciának vélné az adott idegen eredetű terminusok magyarázatát, továbbá valószínűleg az adott orvosi terminus köznyelvi változata (ha van) nem fedi le kellőképpen az orvosi terminus fogalmát.

5. ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KITEKINTÉS

Az adott szövegek vizsgálata alapján az autentikus angol szövegekre kevésbé jellemző az idegen eredetű terminusok használata, mint a fordított francia alkorpuszra. A legtöbb idegen szót a fordított magyar alkorpuszban azonosítottam. Ennek oka a nyelvek szókészleti különbségeiben keresendő. A kutatás folytatásában a párhuzamos korpuszelemzést összehasonlítható korpuszelemzéssel tervezem kiegészíteni. Az összehasonlítható korpusz rávilágít arra a kutatás szempontjából fontos kérdésre, hogy bizonyos szavak, terminusok gyakrabban fordulnak-e elő az azonos nyelvű fordított alkorpuszban, mint a nem fordított alkorpuszban, hogy az idegen szavak gyakorisága a két alkorpuszban eltérő-e, hogy azonosítható-e eltolódás.

A kutatásban a betegtájékoztatókra intralingvális fordítás eredményeképpen tekintek, ahol a forrásnyelvi szöveg szerzői az anyanyelvükön igyekeznek a laikus olvasó igényeihez igazítani a betegtájékoztatók szövegét. A fordító az elemzett korpusz alapján arra törekszik, hogy az intralingvális fordítás során keletkező betoldásokat, explicitációkat, magyarázatokat és definíciókat megtartsa. Ez azért is fontos, mert az orvosi szaknyelven akkor is jelentős az idegen szavak ismerete, ha nem orvos–orvos kommunikációról van szó, hiszen a betegeducációhoz hozzátartozik, hogy ne csak az orvos alkalmazkodjon a laikus nyelvhasználóhoz, hanem a beteg is megértse, megismerje a betegségével kapcsolatos alapvető fogalmakat, terminusokat.

A fordítási stratégiákat illetően összesen hat eljárást azonosítottam az általam vizsgált párhuzamos korpuszban. A magyar és a francia fordító bizonyos esetekben megtartja a tudományos terminust és a rá vonatkozó magyarázatot vagy definíciót (1), mert a forrásnyelvi szöveg eléggé explicit ahhoz, hogy a laikus befogadó igényeit kielégítse, és a további explicitáció túlzott redundanciát eredményezne. A következő stratégia (2) lényege, hogy a fordító szerepelteti a forrásnyelven is meglévő idegen eredetű terminust, de zárójelbe teszi, és köznyelvi szót használ a megfeleltetéskor. Ez a stratégia leginkább betegtájékoztatók elején figyelhető meg, az idegen eredetű terminus első előfordulásakor, illetve akkor, ha az angol terminus elterjedt, használatos a magyar és francia klinikumban is, de ismerete feltehetőleg a szakemberekre korlátozódik. A stratégia a magyarra fordításra jellemző, mert a francia fordító nem érzi szükségét, hogy köznyelvi szóval helyettesítse a tudományos terminust, ami azzal magyarázható, hogy angolban és franciában már a köznyelvben is lényegesen magasabb az idegen eredetű szavak száma, mint a magyarban. Lehetőség van az LGA terminus kihagyására (3), ha a fordító más nyelvi elemmel helyettesíti azt (pl. mutató névmás); ha a kontextus egyértelművé teszi, hogy pontosan miről van szó, ezért az idegen szó elhagyható; vagy ha a tudományos terminus, vagy annak esetleges további terminológiai szinonimákkal való együttes jelenléte túlzott redundanciát okozna. Újabb stratégiát állapíthatunk meg, amikor a fordító köznyelvi szóval felelteti meg az idegen eredetű terminust (4). Ezekben az esetekben általában egyrészt a kevesebbszer előforduló terminusok érintettek, amelyek ismerete nem feltétlenül fontos a beteg számára, hiszen az adott betegséghez vagy beavatkozáshoz közvetlenül nem kapcsolódnak. Másrészt akkor használható ez a stratégia, ha az adott köznyelvi elnevezés az egészségügyi szakszemélyzet számára is tökéletesen elfogadott, a kérdéses fogalmat kellőképpen lefedi. Ez az eljárás elsősorban a magyar fordításokban figyelhető meg a korábban bemutatott okok miatt. A fordító a tudományos terminust átveheti magyarázat vagy definíció nélkül (5), ha az adott betegségek a fordító szerint a laikus célközönség számára is nagy valószínűséggel ismertek, vagy ha a betegtájékoztató további részében nem kapnak kiemelt hangsúlyt, nem fontosak azok számára, akik érintettek az adott betegségben. Az idegen eredetű tudományos terminus megfeleltetése más idegen eredetű tudományos terminussal (6) az angoloról franciára való fordításban figyelhető meg, és felhívja a figyelmet az orvosi szaknyelven is meglévő terminológiai szinonimák ismeretének fontosságára.

A kutatást a továbbiakban érdemes lenne elvégezni frissebb szótárak segítségével. Ezek az eredmények azért is érdekesek lennének, mert rávilágítanának, hogyan változik a vizsgálat szempontjából releváns nyelvekben az idegen szavak gyakorisága. Érdemesnek tartanám a vizsgálatot kiterjeszteni további műfajokra: internetes betegtájékoztatókra, beleegyező nyilatkozatokra stb. Fontos lenne bevonni az elemzésbe az orvos–orvos diasztratikus változat műfajait, mint például a zárójelentést. A két egymástól eltérő műfajból lehetne következtetni azokra a terminushasználati különbségekre és fordítási stratégiákra, amelyek az orvos–orvos és az orvos–laikus kommunikáció közötti eltéréseket jellemzik. Ugyancsak izgalmas eredmények születhetnének olyan vizsgálatokból, amelyek az intralingvális fordítást is bevonják az elemzésbe, hiszen a betegtájékoztatók is intralingvális fordítás eredményei. Efféle vizsgálatokkal általános képet nyerhetnénk arról, milyen gyakorisággal használnak LGA terminusokat az orvos–orvos diasztratikus változat résztvevői anyanyelvükön, és hogy hogyan és milyen formában változik ez a gyakoriság az intra- és interlingvális fordítás folyamatában.

- BAKER, M. (1993): Corpus Linguistics and Translation Studies – Implications and Applications. In: BAKER, M. – FRANCIS, G. – TOGNINI-BONELLI, E. (eds): *Text and Technology. In Honour of John Sinclair*. John Benjamins, Amsterdam, Philadelphia. 233–250.
- BAKOS F. (2013): *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BŐSZE P. (2011): Latin, magyar, angol? A magyar orvosi szaknyelvről. *Debreceni Szemle* (19)4. 369–374.
- CSELOVSKYKYNÉ TARR K. (1999): *Tabu és eufemizmus az egészségügy nyelvében*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
- DELAHUNTY, A. (2008): *Oxford Dictionary of Foreign Words and Phrases*. 2nd edition. Oxford University Press, Oxford.
- DEMERS, G. (1991): L'euphémisme en anglais et en français. *Langues et Linguistique* 17. 17–37.
- FAZEKAS E. (2007): *Bevezetés a magyar nyelvtörténetbe*. Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár.
- HELTAI P. (2004): Terminus és köznyelvi szó. In: DRÓTH J. (szerk.): *Szaknyelv és szakfordítás*. Szent István Egyetem, Gödöllő. 25–46.
- ILLÉSNÉ KOVÁCS M. – SIMIGNÉ FENYŐ S. (2008): A metainformációs nyelvi elemek funkciója a közvetett kommunikáció egyik fajtájában, betegtájékoztatók szövegeiben. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* (3)1. 161–171.
- ILLÉSNÉ KOVÁCS M. – SIMIGNÉ FENYŐ S. (2009): Gyógyszerészeti kísérőiratok kommunikációs szempontú elemzése Hymes szociokulturális modellje alapján. In: GECSŐ T. – SÁRDI Cs. (szerk.): *A kommunikáció nyelvészeti aspektusai*. Tinta Tankönyvkiadó, Budapest. 141–148.
- JIMÉNEZ-CRESPO, M. Á. – TERCEDOR SÁNCHEZ, M. (2017): Lexical variation, register and explicitation in medical translation. A comparable corpus study of medical terminology in US websites translated into Spanish. *Translation and Interpreting Studies* (12)3. 405–426.
- KENNY, D. (1998): Creatures of Habit? What Translators Usually Do with Words. *Meta* (43)4. 515–523.
- KURTÁN Zs. (2003): *Szakmai nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- LANSTYÁK I. (2006): A kölcsönszavak rendszerezéséről. In: LANSTYÁK I. (szerk.): *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcönszönről, kódváltásról és fordításról*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 15–56.
- MEYER, I. – MACKINTOSH, K. (2000): When terms move into our everyday lives: an overview of terminologization. *Terminology* (6)1. 111–138.
- MONTALT RESURRECCIÓ, V. (2011): Medical translation. In: CHAPELLE, C. A. (ed.): *Encyclopedia of Applied Linguistics*. Wiley, Hoboken, NJ. 3649–3653.
- MONTALT RESURRECCIÓ, V. – GONZÁLEZ DAVIES, M. (2007): *Medical Translation Step by Step. Translation Practices Explained*. St. Jerome, Manchester.
- MUÑOZ-MIQUEL, A. (2012): From the original article to the summary for patients: Reformulation procedures in intralingual translation. *Linguistica Antverpiensia* 11. 187–206.
- PUTZ O. (2012): Idegen szavak napjaink orvosi szaknyelvében. In: HORVÁTHNÉ MOLNÁR K., – SCIACOVELLI, A. D. (szerk.): *Az alkalmazott nyelvészet regionális és globális szerepe. A XXI.*

- Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai.* MANYE-NYME, Budapest – Szombathely – Sopron. 365–371.
- ROBIN E. – DANKÓ SZ. – GÖTZ A. – NAGY A. L. – PATAKY É. – SZEGH H. – Török G., – ZOLCZER P. (2016): Fordítástudomány és korpuszkutatás: bemutatkozik a Pannónia Korpusz. *Fordítástudomány* (18)2. 5–26.
- TÓTFALUSI I. (2008): *Idegenszó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- TOURNIER, J. (1985): *Introduction descriptive à la lexicogénétique de l'anglais contemporain.* Champion-Slatkine, Paris-Genève.
- VARGA É. K. (2014): Anatómiai nevek régen és ma. Latin helyett angol? *Modern Nyelvoktatás* (20)1–2. 35–42.
- WALTER, G. – WALTER, H. (2014): *Dictionnaire des mots d'origine étrangère.* Larousse, Paris.
- WARREN, B. (1992): What euphemisms tell us about the interpretation of words. *Studia Linguistica* (46)2. 128–172.
- WRIGHT, S. E. (2011): Scientific, technical and medical translation. In: MALMKJAER, K. – WINDLE, K. (eds): *The Oxford Handbook of Translation Studies.* Oxford University Press, Oxford. 243–261.
- ZETHSEN, K. K. (2004): Latin-based terms: True or false friends? *Target* (16)1. 125–142.

Internetes források:

(Az itt felsorolt weblapok és források utolsó megtekintésének ideje: 2019. március 2.)

IPSEN (2018): <https://www.ipsennordic.com/therapeutic-areas/neurosciences/cervical-dystonia/>
<http://www.webbeteg.hu/keresok/bno/13403>

FORRÁSOK

Az autentikus angol alkorpusz

http://www.amen.org.il/wp-content/uploads/2012/02/Patient_Handbook_2013.pdf
http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/english/carrier_testing.pdf
http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/english/chromosome_changes.pdf
EuroGentest.http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/english/chromosome_translocations.pdf
http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/english/Dominant_Inheritance.pdf
<http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/english/FAQ.pdf>
http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/english/recessive_inheritance.pdf
<http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/english/amniocentesis.pdf>
http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/english/genetic_test.pdf
<http://www.isscr.org/docs/default-source/patient-handbook/isscrpatienthandbook.pdf>

A fordított francia alkorpusz

https://www.myloma.org/sites/default/files/images/publications/International/PDF/french/guide_du_patient.pdf
<http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/french/amniocentesis.pdf>
http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/french/chromosome_changes.pdf
http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/french/Dominant_Inheritance.pdf
http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/french/recessive_inheritance.pdf
http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/french/carrier_testing.pdf
http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/french/chromosome_translocations.pdf
http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/french/genetic_test.pdf
<http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/french/FAQ.pdf>
http://www.isscr.org/docs/default-source/patient-handbook/isscr_patientprimerhndbk_french_fnl.pdf

A fordított magyar alkorpusz

https://www.myloma.org/sites/default/files/images/publications/International/PDF/hungarian/phb_2016_hu.pdf
http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/hungarian/Dominant_Inheritance.pdf
<http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/hungarian/amniocentesis.pdf>
<http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/hungarian/FAQ.pdf>
http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/hungarian/carrier_testing.pdf
http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/hungarian/chromosome_changes.pdf
http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/hungarian/chromosome_translocations.pdf
http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/hungarian/genetic_test.pdf
http://www.eurogentest.org/fileadmin/templates/eugt/leaflets/pdf/hungarian/recessive_inheritance.pdf
http://www.angyalszarnyak.hu/files/cikk73_ossejt_handbook.pdf

TRANSLATION, VOCABULARY AND THE MENTAL LEXICON. THE CASE OF TRANSLATORS AND TEACHER TRAINEES

Réka Eszenyi

*ELTE Department of Translation and Interpretation
reszenyi@caesar.elte.hu*

Brigitta Dóczy

*ELTE DEAL
doczi.brigitta@btk.elte.hu*

Abstract: The study is an attempt to connect the field of translation studies with recent research in the field of vocabulary development in the case of speakers of English as an L2. In the framework of an empirical study, we have compared a group of 10 translator trainees in an MA translator course with a group of 10 English teacher trainees at MA level. Both groups translated a text from English into Hungarian (L2 to L1) and filled in a questionnaire that mapped their associations and depth of word knowledge of 10 words from the translated text. Our results suggest the two groups show similar levels of translation skills and vocabulary knowledge, however, their associations show that translator and teacher trainees store L1 and L2 words in their mental lexicon in a radically different manner.

Keywords: translation, mental lexicon, monitoring, vocabulary knowledge, word associations

1. INTRODUCTION

Research on word knowledge has been extensive the recent years and we have also seen a change in the perception of the mental lexicon, which is now regarded as a complex and dynamic system responsible for storage, comprehension and production. Researchers have analysed the quality of knowing individual words and established connections between the components of depth of word knowledge (DWK), especially in an attempt to gather data on the receptive-productive nature of vocabulary development. On another front, word association research has centred around how strong and common connections are between prompt words and their associations. Having looked at vocabulary knowledge at both lower and more advanced levels, we thought it would be an interesting venture to do research on a distinct group of advanced learners: translator trainees, comparing them with English teacher trainees, and observing the characteristics of their mental lexicon, thus linking vocabulary and translation research.

2. WHAT DO WE KNOW ABOUT L2 VOCABULARY?

While in early theories of language acquisition language was regarded as a grammatical system with words only filling gaps in sentences (see CHOMSKY 1965), nowadays vocabulary is viewed as a significant foundation of language production. In the currently prevalent usage-based models of language learning, the functional, syntactic and semantic aspects are seen to be inseparable from grammatical rules with words and phrases as the driving force of language use. This paradigm shift has led to some important changes with regard to vocabulary knowledge and how this knowledge is organised and put to use.

In an attempt to conceptualise vocabulary knowledge, researchers have identified three key aspects of knowing a word (DALLER – MILTON – TREFFERS-DALLER 2010). The first one refers to *lexical breadth*, that is, the number of words we know in a language. The second dimension relates to *lexical depth*, a concept accounting for all the subtle dimensions of knowing a word. Finally, *lexical fluency* determines how fast and automatically we retrieve words from our lexicon. Naturally, the three components are interrelated, and all of them are needed for successful vocabulary acquisition. While in the past a lot of researchers focused on vocabulary size, in recent years interest has also shifted to what it means to know a word exactly.

In the first studies that focused on depth of word knowledge, it was mainly the meaning component and the ability to connect to semantically related words that were emphasised. The most comprehensive definition of depth of word knowledge was constructed by Nation (1990), whose framework incorporates the previous two but extends it to three key dimensions of word knowledge: (1) word form, (2) word meaning and (3) word use, which include the sub-components of word form, word meaning and word use and comprise altogether eight aspects of knowing a word (see Figure 1).

Comprehensive word knowledge		
Word form: spoken form written form & affixes	Word use: grammatical behaviour collocational behaviour frequency register & style constraints	Word meaning: L1 equivalent associations & connections with other words in the lexicon

Figure 1. Comprehensive word knowledge (NATION 1990, 2001)

In the present study we adopted this taxonomy with a special focus on L1 equivalents and associations in order to compare the mental lexicon of translation trainees and teacher trainees.

3. WHAT DO WE KNOW ABOUT THE BILINGUAL MENTAL LEXICON?

Due to the shift in our view of vocabulary knowledge, our view of the mental lexicon has also changed significantly. The mental lexicon is now perceived as a complex and dynamic system responsible for both conscious and unconscious lexical processes (JAREMA – LIBBEN 2007). It is an integrated and flexible network of lexical items with interrelated components (features, associations as well as concepts) and it is subjected to change all the time. Although numerous models have been proposed in relation to the storage and organisation of the mental lexicon, researchers definitely agree on the fact that both conceptual and semantic information and knowledge are stored there, ready for retrieval.

To make matters a bit more complicated, the L2 mental lexicon is characterised by a separate set of lexis for each language, as well as a common conceptual base. From the perspective of the bilingual lexicon, researchers have focused on the issue of language specificity and there is growing evidence that the L2 network is less well-organised than its L1 equivalent. What we are aware of now is that L1 and L2 lexical items are connected with each other, as well as with elements of the conceptual layer to varying degrees and their influence on each other is continuous and bi-directional. Models for the organisation of the bilingual lexicon are founded on L1 models but they have been slightly revised in an attempt to reflect its complexity (DÓCZI – KORMOS 2016).

3.1 Models of the bilingual lexicon

In the field of psycholinguistics, opposing views have emerged as to whether the lexical items of the different languages one speaks are stored separately or in a common lexicon with interrelated concepts (PAVLENKO 1999, 2009; KORMOS 2006; SINGLETON 2007). Today, it is a more widely accepted view that there is a shared lexicon manifested as an interactive network system; however, the degrees of interaction are still debated (for an overview of models of the mental lexicon, see DÓCZI – KORMOS 2016).

In their theoretical overview of lexical organisation, French and Jacquet (2004) outlined the models of lexical organisation for bilinguals and highlighted how different versions of the same hierarchical model might account for various stages of the language learning process and emphasised the differences between the strength of the links between the nodes of the first and second languages. The authors make a distinction between four types of hierarchical models: *word association*, *concept-mediation*, *mixed* and *revised hierarchical* models, which are all characterised by a separate set of lexis for each language as well as a common conceptual base. As in the present study, we are interested in the connection between L1 and L2 words, the second and the third models are relevant for us.

The *mixed model* (Figure 2) has been found suitable for modelling lower level proficiency, because it is based on the premise that both L1 and L2 words are related to a common concept as well as each other, and the links between L1 and L2 equivalents are strong and active. In contrast to this, in the case of higher level proficiency, the *concept-mediation model* (Figure 3) seems the

most adequate. In this model both the L1 and L2 words are linked to the same concept, which means that as learners' language knowledge develops, they do not need the L1 equivalent to access the concept.

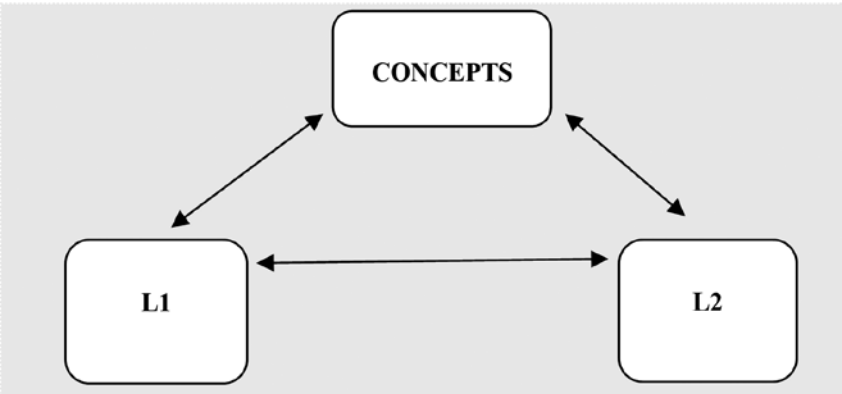

Figure 2. The mixed model (adapted from FRENCH – JACQUET 2004)

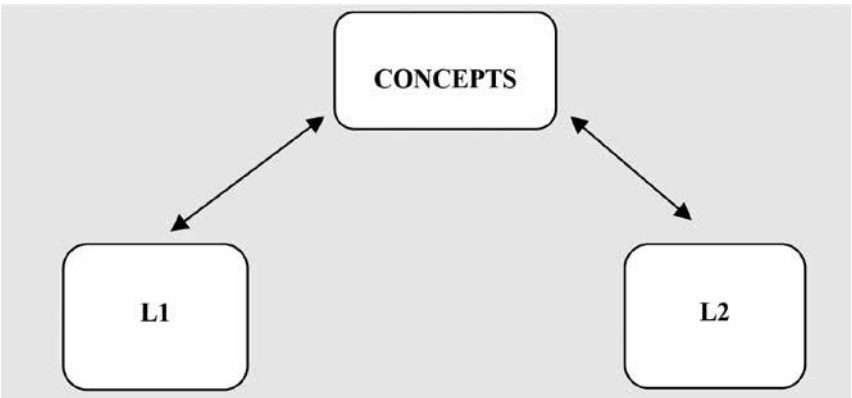

Figure 3. The concept-mediation model (adapted from FRENCH – JACQUET 2004)

3.2 The translators' mental lexicon

3.2.1 The monitoring process

In order to understand the functioning of the mental lexicon of translators, we have assumed that there are bi-directional connections between the L1 and L2 forms of the lemmas (FRENCH – JACQUET 2004). When producing a written translation, the translator's ML will first activate the literal translation of the source language word. The translator then decides either to accept or refuse this solution as the target language translation. In our sample text, the word paper can first be translated as *papír* (meaning a type of material) and then later be corrected to *tanulmány* (meaning academic writing).

This control process is called monitoring and is described in detail by Tirkkonen-Condit in her study on the monitor model in translation (2005). The study hypothesises the existence of a literal translation automaton that is responsible for the emergence of literal translations in translated texts of professional and novice translators alike. The first solution, or primary counterpart, as Arabski (1979; cf. HELTAI 2010) calls it, provided by the automaton, needs to be controlled, monitored, and replaced by the correct target-language item. The monitoring process can in each case be placed on a cline between automatic and conscious. Awareness of the need for monitoring is undoubtedly one of the key objectives of translator training.

3.2.2 Monitoring and the sequential model of translation

The above-mentioned model explains the process of translation at word-level, however, translators presumably translate and monitor at phrase- and sentence level, and their monitoring process is parallel to what Gile (2009) calls meaning hypothesis-testing in his sequential model of translation. In the sequential model, the translation unit in the source language is first analysed by the translator to find out if their hypothesis of the meaning of the unit is plausible. This stage is followed by the transformation into the target language. The target language version is then tested for its plausibility and equivalence. This second checking phase is repeated in the model. At each checking point, there is a possibility to jump back to an earlier phase and thus change the target language version, before the sequence is started again with a new translation unit. To give an example from our sample text, the translator, when seeing the phrase *piracy rate*, might first translate it to *kalózkodási arány*, which is the general meaning of *rate* in Hungarian, and then alter the target language term to *ráta*, which is the term used in statistics.

4. RESEARCH METHODS IN MAPPING THE MENTAL LEXICON

4.1 Word associations

Although associations were originally used to assess the cognitive development of children in their mother tongue, in the last five decades they have been adopted by second language researchers (for an overview of his contribution to research on word associations, see MEARA 2009) with four main aims: (1) to compare native and non-native speakers, (2) to research patterns of word types and lexical retrieval in bilingualism, (3) to assess word knowledge in L2 and (4) to explore lexical organisation in the mental lexicon. Although there is no doubt that research in all these fields has yielded important results, from the perspective of the present study it is the exploration of the bilingual lexicon that is of relevance. Schmitt (1998) claimed that there were several advantages to using word association tasks in second language research. On the one hand, it is a simple and quick procedure: after being given a stimulus word, respondents are asked to produce the first response that comes to their mind, while on the other, it yields much richer data about the respondent than any other traditional vocabulary test.

4.2 Categories in word associations

By tradition, three categories of word associations have been identified: paradigmatic, syntagmatic, and phonological (clang) responses (WOLTER 2001). As the most typical type of associations, **paradigmatic** responses have the same grammatical function as the prompt word. **Syntagmatic** responses have a collocational or sequential relationship with the prompt word, and are not from the same word class. Paradigmatic responses, due to the fact that they belong to the same lexical category, can in fact occupy the same position in a sentence, whereas syntagmatic responses assume different positions and therefore indicate juxtapositional relationships (ZAREVA 2007). **Phonological** associations are semantically unrelated but similar-sounding words. The fourth type of response is the **analytic** one, which is usually not a single word, but a definition or description of the prompt word.

4.3 Research on word associations

Earlier research on word associations indicated that paradigmatic connections can be found at the center of the mental lexicon, whereas syntagmatic associations are more typically present further outside (WOLTER 2001). However, both native and non-native language users were shown to experience a syntagmatic-paradigmatic shift, that is, a rise in syntagmatic responses as their language and vocabulary knowledge develop (see ZAREVA 2007). Phonological connections are in a peripheral position, as a result of a much looser link with other words in the lexicon, as the speaker's depth of word knowledge decreases. Thus, phonology plays a more important role in the organisation of the L2 mental lexicon due to the fact that the connections in the lexicon are less stable than those of native speakers. Naturally, the occurrence of clang responses decreases in the case of non-native speakers with higher proficiency.

In an attempt to investigate the bilingual network system, Wolter (2001) and Zareva and Wolter (2012) both indicated that in the case of well-known words there are differences in the types of connections between L1 and L2, while conversely, for less well-known words they were found to be more similar. These findings are also supported by Wilks and Meara (2002), who claim that there is a higher number of connections at the core of the lexicon than at the periphery, and they hypothesised that the network structures of L1 and L2 lexicons might differ, because the links between L1 lexical items are stronger and more salient than the connections between L2 words.

In sum, the word association task is a valuable research tool which has been of relevance in the field of second language vocabulary research, especially with regard to lexical organisation. With the above results in mind, we conducted an experiment to gain insight into the mental lexicon of two groups of advanced learners of English as a foreign language: on the one hand translator trainees, who regularly translate texts between their L1, Hungarian, and L2, English, and teacher trainees, who are being trained to teach English in a communicative way. Besides the associations, we also compared the two groups' translations.

5. RESEARCH QUESTIONS AND HYPOTHESES

5.1 Research questions

The study investigated the vocabulary and translation profile of the two groups focussing on the following research questions:

RQ 1: What is the proportion of L1 and L2 associations in the two groups compared?

RQ 2: What kind of association patterns can be identified in the two groups?

RQ 3: What challenges do the two groups face when translating a text from L2 to L1?

5.2 Hypotheses

H1: As it has been observed in the case of advanced learners, the groups will associate L2 words with other L2 words.

H2: The two groups will show similar patterns in the distribution of paradigmatic, syntagmatic, phonological and analytic associations.

H3: The two groups, having different training backgrounds, will face different challenges in the translation.

6. METHOD

6.1 Participants

The study had a comparative design and compared two groups of students studying at the same university in Budapest, Hungary. The participants in the **translator trainee group**, Group, 1 were 10 masters students in the first year of their translation training, having English as their B language. The participants in the **teacher trainee group** were 10 fourth year students from a 5-year English teacher training programme. The participants' level of English was assumed to be C1 (effective operational proficiency) according to the CEF (2011). The experiment was conducted in the spring term of 2018.

6.2 Instruments

The study used two instruments to explore the participants' vocabulary. The first one was a translation task. The participants were asked to translate the 120-word abstract of a quantitative study on software piracy (MARTÍNEZ-SÁNCHEZ – ROMEU 2018; see *Appendix 1* for the text) from English into Hungarian. The second task was an online questionnaire based on 10 English words from the abstract. The words included 5 nouns (*bureaucracy, difference, paper, sign, spread*), 3 verbs (*analyse, find, separate*), one adjective (*low*) and one adverb (*effectively*), following the conventions of earlier association studies (DÓCZI – KORMOS 2016). The questionnaire elicited five associations for

each word (the language was not specified), and the following depth of word knowledge data for each of the 10 words: word class, derived forms of the word, a sentence that includes the word, and collocations with the word. The participants were asked to complete the two tasks in 90 minutes, in one session.

7. ANALYSIS

7.1 The questionnaire

The first step in the analysis was the coding of the associations. Each participant was asked to produce $10 \times 5 = 50$ associations. In some instances, the participants produced more than 5 associations. In these cases, only the first 5 words were taken into account. In other cases, there were less than 5 words. The two researchers independently coded the associations and decided if the words were paradigmatic, syntagmatic, analytic or phonological associations. In the next stage, the two codings were compared and in the cases of differing codes, the right solution was agreed on. The depth of word knowledge data given by the participants was at a generally precise level, showing the C1 level expected, and only prominent answers and trends were identified.

7.2 The evaluation of the translation

The translated texts were evaluated by one of the researchers, having considerable experience in evaluating translations. The translations were evaluated in two steps. The basis of evaluation was what a proof-reader would alter in a translation made for the real-world market. In the first revision, the main trends of challenges were identified. In the second revision, the challenges were divided into word-level, phrase-level, sentence-level, text-level and assignment level challenges. Nine such challenges were identified in the student translations. For each correct solution, points were awarded, which were then added up for each participant, and in this way, their individual challenge factor was calculated. The number of right solutions per group per challenge was also calculated.

The following challenges were identified in the translations:

WORD-LEVEL

1. Omission of the word 'difference' in the first sentence.
2. Mistranslation of the word 'paper' (which is a synonym for study in this context).

PHRASE-LEVEL

3. Literal translation of the term 'piracy rate'.
4. Mistranslation of the collocation 'protect more effectively'.
5. Literal translation of the term 'opposite signs'.
6. Mistranslation of the statistical term 'positive correlation'.

SENTENCE-LEVEL

7. Lack of word order transfer operation in the case of connectives (e.g. if an English sentence starts with *Unlike...* the Hungarian translation is unlikely to start with a connective, which should be shifted into the sentence).

TEXT-LEVEL

8. Omission of a part of the source language text.

ASSIGNMENT-LEVEL

9. No search sources indicated/used (although it was part of the assignment).

8. RESULTS AND DISCUSSION

8.1 The questionnaire

In general, we can say that all the participants have been found to possess an extended knowledge of depth of word categories, as would be expected of such advanced language learners. On the one hand, the translator trainees gave an impressive array of meaning senses and different word forms, which they are able to use productively. On the other hand, in the case of teacher trainees, there were more instances of collocations. However, in the present study, the aim is to shed light on the associative behaviour of our participants, which will be the focus of the next sections.

8.1.1 Language use

The first research question related to language use yielded very interesting results, which we can see in *Table 1*. The ratio of responses given by translator trainees in Hungarian for an English prompt word is very high: 392 out of 471, 83%. (See the results with regard to the ten prompt words for the two groups in Appendices 2 and 3.) Furthermore, a significant number of these associations were different meaning senses of the prompt word. For example, for the word *paper*, the following L1 equivalents were provided as associations: *papír, írás, újság, tanulmány, irat, okmány, dokumentum, értekezés*, which implies that translator trainees put a lot of emphasis on this aspect of word knowledge. The teacher trainees associated mostly in L2, as would be expected of advanced learners: 90% of their associations (444 out of 494) were in English.

This was in contrast to *H1*. Whereas it seems to us that for teacher trainees, the use of L2 is separated from that of L1, our group of translator trainees relied heavily on their mother tongue when providing associations, which implies that our findings are in line with the mixed model presented earlier and points to a stronger than usual link between L1 and L2 words. In a research study conducted earlier, even intermediate learners resorted to L2 associations (DÓCZI – KORMOS 2016), which showed a strengthening of links in L2. Nevertheless, in our case, it was clearly visible that these links not only do not disappear but are actually made stronger due to constant practice. The rationale behind this model is that even as learners' level of proficiency increases, the link between L1 and L2 words does not necessarily disappear; in fact, with practice in translation these links may even become stronger and, in this sense, translators are a special group of proficient

language users. This is in line with the finding of Navracscics (2007), who called these responses “lexical equivalents” or “cross-linguistic synonyms” (p. 32) and stated that learners activate the lexical store of both languages when associating.

Table 1. Differences between associations of translator trainees and teacher trainees

	L1 / total	L1 paradigmatic	L2 / total	L2 paradigmatic
translator trainees	83%	65%	17%	50%
teacher trainees	10%	66%	90%	46%

8.1.2 Association patterns in the two groups

In an attempt to confirm or refute *H2*, we analysed the ratio of the different types of associations in the two groups. In the elicitation process altogether 471 associations were produced by the translator trainees, whereas the teacher trainee group provided 494 target words. In the following, we intend to analyse the two groups, highlighting the similarities and differences.

Table 2. Association patterns and language use of translator trainees and teacher trainees

	paradigmatic		syntagmatic		analytical/phono		total		
	L1	L2	L1	L2	L1	L2	L1	L2	total
translator trainees	254	40	135	39	3	0	392	79	471
teacher trainees	33	230	16	207	1	7	50	444	494

In the dataset we observed an overreliance on paradigmatic responses but, interestingly, the ratio of paradigmatic responses does not seem to differ in the two groups, 65% and 66% in L1 and 50% and 46% in L2 for the two groups, respectively (see *Table 1*). This finding is in line with Wolter’s research (2001), postulating that paradigmatic responses are present at the centre of the mental lexicon, followed by syntagmatic, collocational relationships. The number of phonological and analytic responses is fairly low in both groups, which points to a well-developed lexical network in the case of both groups. However, if we look at the total ratio of paradigmatic and syntagmatic responses, then the two groups show more differences. Altogether 62% of the total number of responses are paradigmatic and 37% syntagmatic for the translator trainee group, whereas 54% of all the given words are paradigmatic and 45% syntagmatic for the teacher trainee group.

In terms of the ratio of syntagmatic responses in L2, 50% of the L2 words provided by the translator trainee group refer to a sequential relationship, and this ratio is similar, 47% (although the number of words is much higher). We believe that if the translator trainee group had been asked to associate in L2 (and had not used L1 equivalents to such an extent), we would have been able to observe the paradigmatic-syntagmatic shift described by Zareva (2007). The rise in the number of syntagmatic responses in L2 might point to the development of syntax: more advanced second language users may think in terms of longer phrases and sentences.

We have also found that compared to previous studies of both lower and advanced level learners, there were a lot of similar associations, and for our translator trainees a high number of these

were L1 synonyms and different meaning senses or different members of the same word family, which point to strong links between word form and word meaning.

In light of the results, Hypothesis 2 cannot be confirmed. The two groups showed different association patterns. Translator trainees' and teacher trainees' mental lexicons seem to store L1 and L2 words in a different manner, presumably due to their training background.

8.2 The translations

The participants in both groups produced comprehensible, acceptable Hungarian translations of the texts. *Table 3* shows the evaluation of the two groups' translations using the analysis described in 7.2. For each challenge, the number of participants per group producing a good solution is shown. The items marked in bold present the greatest challenges the groups faced. For the translators' group, the translation of terms related to statistics posed the greatest challenge. Terminological sensitivity also proved to be the teachers' group's weakness, besides indicating the sources, which was part of the assignment. Changing the word order of the English sentences that began with connectives (there were four such sentences in the abstract) posed a challenge in both groups. The groups' total scores were very similar: 47 for the translators, and 46 for the teachers.

Table 3. Challenges in the translation in the two groups

	translators (n = 10)		teachers (n = 10)	challenge total
1 omission (difference)	9		8	17
2 paper	8		8	11
3 piracy rate	1		3	4
4 protect more effectively	7		8	15
5 opposite signs	3	<	7	10
6 positive correlation	3		3	6
7 connectives	0	<	2	2
8 omission (of sentences)	9	>	2	11
9 sources	7	>	5	12
group total (max. 90)	47		46	

The challenges listed above can be grouped into micro- and macro-level challenges. The translator trainees faced more of the former: they seemed to be in a hurry when translating the text, and gave in to the temptation of using first equivalents, in other words, literal translations in the Hungarian text, which shows that their monitoring skills need improvement so that they think deeper about word meaning, even in stressful situations. The teachers' group showed a slightly different profile from translators: their weakest point proved to be macro-level challenges, like not omitting anything from the text, and fully complying with the assignment. On some of the challenges, like recognising terminology and finding the right equivalent, and transforming the English word order into natural-sounding Hungarian sentences, there is still need for improvement in both groups.

In the light of the results above, we can only partly confirm *H3*. For both groups, irrespective of their training background, terminological awareness and sentence-level operations proved to be a challenge.

9. CONCLUSIONS AND FURTHER RESEARCH DIRECTIONS

The study compared two groups of advanced learners of English: ten translator and ten teacher trainees. Their association patterns, depth of word knowledge and EN>HU translations skills were investigated. The groups showed similar patterns of advanced depth of word knowledge and translation skills, however, their association patterns and the types of challenges they faced in translation differed. The findings provide important insights into how translator training could benefit from more focused instruction.

9.1 Lessons on vocabulary

The group of translators was characterised by a high ratio of L1 associations (83%) which shows that their mental lexicon activates the translation of the English words they were given. In the group of teacher trainees, 90% of the associations were in L2, which demonstrates that there is a weaker link between L1 and L2 forms in the mental lexicon.

In the translators' group, the ratio of syntagmatic associations in all their associations was 36%, which suggests that a considerable proportion of the words trigger collocations; a phenomenon that has been described in the case of advanced learners in earlier research (DÓCZI – KORMOS 2016). The number of syntagmatic associations in the teachers' group was higher, 45%, which suggests that the collocational tendency was stronger in the teachers' group. This claim is further supported by the fact that the teachers' group scored higher on the word- and collocation-level challenges in the translation task.

Collocations are important building blocks of lexical fluency in language users' L1 and L2 alike. Increasing the speed and ease of their retrieval should be set as an objective for both future translators and teachers.

9.2 Lessons on monitoring skills

As was shown in Tirkonnen-Condit's study (2002) on the monitor model, the mental lexicon first retrieves the literal translation of the word. The word or phrase can either be accepted or rethought and refined in the process of translation. The study claims that both novice and expert translators experience this temptation to use the first item that emerges, therefore the skill of doubting one's first idea can be developed. Monitoring can be conscious or automatic, the second mode being the more developed phase. In the course of the training of translators, consciousness-raising is the first step in developing monitoring skills, while the second step is making monitoring an automatic process in the course of translation.

9.3 Lessons on terminology

While both groups showed advanced level depth of word knowledge in their responses to the questionnaire, one aspect of translation seemed to be *terra incognita* for most of the participants: terminology. A term is “a given concept within a specific domain, as an abstract entity” (TAMÁS et al. 2016: 59). When translating a term, the translator needs to identify the field the term belongs to and then find the target language equivalent. In our sample text, the expressions *positive correlation* and *piracy rate* needed to be interpreted in the domain of quantitative statistics in order to find the right translation, which posed a challenge to the majority of participants (see 8.2).

Terminology awareness is a skill that needs to be developed in translators. Translating terms can be treated as an advanced level of depth of word knowledge, as if beside the language tag, certain lemmas could also be tagged as ‘terms’. Translators need training in recognising terminology and finding the right strategies to search for target language equivalents. Translators nowadays typically rely on online dictionaries and corpus-based dictionaries. In the case of searching for terms, the latter might prove to be more reliable as the context of the searched expression can help the translator better monitor the chosen equivalent. Furthermore, searching the equivalent in target language texts in the given field can also help translators face the terminology challenge successfully.

9.4 Future research

In our study we have investigated certain aspects of two groups’ mental lexicon, vocabulary and translations skills involving two languages, English and Hungarian. The participants were all proficient speakers of English, and at the same time speakers of other languages as well. These other languages did not appear in the responses, but some of the participants later reported that L3 and L4 (for the translators: C language) words also emerged while doing the associations, but they were not written down. The position of these ‘other’ languages in the ML in the case of multilingual participants would be worthwhile investigating.

Another future research direction is the analysis of the machine translation (MT) of the text. The new generation of neural machine translation systems is capable of deep learning and producing acceptable translations between two new languages. In the very near future, instead of analysing what skills language users need to become expert translators, researchers’ attention will shift to what skills are needed to expertly post-edit translations translated by MT systems. Post-editing will undoubtedly also rely on the language expert’s monitoring skills, though in a different manner. Modern translation and vocabulary research will need to include this rapidly growing field and understand how we can include the benefits MT can give us in vocabulary teaching and translator training.

REFERENCES

- ARABSKI, J. (1979): *Errors as indications of the development of interlanguage*. Uniwersytet Śląski, Katowice.
- CHOMSKY, Noam (1965): *Aspects of the theory of syntax*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- COUNCIL OF EUROPE (2011): *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Council of Europe.
- DALLER, M. – MILTON, J. – TREFFERS-DALLER, J. (eds) (2010): *Modelling and assessing vocabulary knowledge*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- DÓCZI, B. – KORMOS, J. (2016): *Longitudinal developments in vocabulary knowledge and lexical organization*. Oxford University Press, New York, NY.
- FRENCH, R. M. – JACQUET, M. (2004): Understanding bilingual memory: models and data. *Trends in Cognitive Sciences* (8)2. 87–93.
- GILE, D. (2009): *Basic concepts and models for interpreter and translator training*. Revised edition. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Philadelphia.
- HELTAI P. (2010): A fordítás monitor modellje és a fordítói beszédmod. [The Monitor Model of Translation and the Translator's Speech Production] In: NAVRACSICS J. (szerk.): *Nyelv, beszéd, írás*. Tinta könyvkiadó, Budapest. 95–110.
- JAREMA, G. – LIBBEN, G. (2007): Introduction: Matters of definition and core perspectives. In: JAREMA, G. – LIBBEN, G. (eds): *The mental lexicon: Core perspectives*. Elsevier Press, Oxford. 1–5.
- KORMOS, J. 2006. *Speech production and second language acquisition*. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, NJ.
- MARTÍNEZ-SÁNCHEZ, F. – ROMEU, A. (2018): Technological development and software piracy. *Economics Discussion Papers*, No. 4. Kiel Institute for the World Economy. Online available at: <http://www.economics-ejournal.org/economics/discussionpapers/2018-4>, (accessed 28 May 2018).
- MEARA, P. M. (2009): *Connected words: Word associations and second language vocabulary acquisition*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, The Netherlands.
- NATION, I. S. P. (1990): *Teaching and learning vocabulary*. Newbury House, New York, NY.
- NATION, I. S. P. (2001): *Learning vocabulary in another language*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- NAVRACSICS, J. (2007): Word class and the bilingual mental lexicon. In LENGYEL, Zs. – NAVRACSICS, J. (eds): *Second language lexical processes: Applied linguistic and psycholinguistic perspectives*. Multilingual Matters, Clevedon, UK. 17–35.
- PAVLENKO, A. (1999): New approaches to concepts in bilingual memory. *Bilingualism: Language and Cognition* 2. 209–230.
- PAVLENKO, A. (2009): Conceptual representation in the bilingual lexicon and second language vocabulary learning. In: PAVLENKO, A. (ed.): *The bilingual mental lexicon: Interdisciplinary approaches*. Multilingual Matters, Clevedon, UK. 125–160.
- SCHMITT, N. (1998): Tracking the incidental acquisition of second language vocabulary: A longitudinal study. *Language Learning* (48)2. 281–317.

- SINGLETON, D. (2007): How integrated is the integrated mental lexicon? In: LENGYEL, Zs. – NAVRACSICS, J. (eds): *Second language lexical processes: Applied linguistic and psycholinguistic perspectives*. Multilingual Matters, Clevedon, UK. 3–16.
- TAMÁS, D. – PAPP, E. – PETZ, A. (2016): The Translator as Terminologist. In: HORVÁTH, I. (ed.): *The Modern Translator and Interpreter*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 57–78.
- TIRKKONEN-CONDIT, S. (2005): The Monitor Model Revisited: Evidence from Process Research. *Meta* (50)2. 405–414.
- WILKS, C. – MEARA, P. M. (2002): Untangling word webs: graph theory and the notion of density in second language word association networks. *Second Language Research* (18)4. 303–324.
- WOLTER, B. (2001): Comparing the L1 and L2 mental lexicon. A depth of individual word knowledge model. *Studies in Second Language Acquisition* (23)1. 41–69.
- ZAREVA, A. (2007): Structure of the second language mental lexicon: how does it compare to native speakers' lexical organisation? *Second Language Research* (23)2. 123–153.
- ZAREVA, A. – WOLTER, B. (2012): The “promise” of three methods of word association analysis to L2 lexical research. *Second Language Research* (28)1. 41–67.

APPENDIX 1. THE SOURCE TEXT

Francisco Martínez-Sánchez and Andrés Romeu

Development and software piracy

Abstract

In this paper, the authors analyse the differences in piracy rates from one country to another. Like previous papers on the topic, they find that more developed countries have lower incentives for pirating. Unlike previous papers, they find that the piracy rate is positively correlated with the tax burden rate but negatively correlated with the domestic market size and exports over GDP. The authors also separate the impacts of education and R&D on piracy, and find two effects with opposite signs. Moreover, they find that those countries with smaller, more efficient bureaucracies are likely to protect intellectual property more effectively. Finally, they show that the spread of access to the Internet is negatively correlated with the software piracy rate.

APPENDIX 2. ASSOCIATION PATTERNS AND LANGUAGE USE OF TRANSLATOR TRAINEES

	paradigmatic		syntagmatic		analytic/phono		total		
	L1	L2	L1	L2	L1	L2	L1	L2	total
<i>1 paper</i>	35	10	–	5	–	–	35	15	50
<i>2 to analyse</i>	24	4	13	7	1 an	–	38	11	49
<i>3 difference</i>	27	6	8	5	–	–	35	11	46
<i>4 to find</i>	25	6	14	5	–	–	39	11	50
<i>5 low</i>	24	4	14	5	–	–	38	9	47
<i>6 to separate</i>	16	–	28	3	2p	–	46	3	49
<i>7 sign</i>	38	2	6	1	–	–	44	3	47
<i>8 bureaucracy</i>	35	1	6	2	–	–	41	3	44
<i>9 effectively</i>	14	–	23	5	–	–	37	5	42
<i>10 spread</i>	16	7	23	1	–	–	39	8	47
total	254	40	135	39	3	0	392	79	471

APPENDIX 3. ASSOCIATION PATTERNS AND LANGUAGE USE OF TEACHER TRAINEES

	paradigmatic		syntagmatic		analytic/phono		total		
	L1	L2	L1	L2	L1	L2	L1	L2	total
<i>1 paper</i>	4	36	1	9	–	–	5	45	50
<i>2 to analyse</i>	2	11	2	34	1		5	45	50
<i>3 difference</i>	5	19	–	23	–	1ph	5	43	48
<i>4 to find</i>	3	25	2	20	–	–	5	45	50
<i>5 low</i>	4	20	1	22	–	3ph	5	45	50
<i>6 to separate</i>	3	33	2	11	–	1ph	5	45	50
<i>7 sign</i>	4	30	1	14	–	–	5	44	49
<i>8 bureaucracy</i>	4	39	1	5	–	–	5	44	49
<i>9 effectively</i>	1	8	4	33	–	2ph	5	43	48
<i>10 spread</i>	3	9	2	36	–	–	5	45	50
total	33	230	16	207	1	7	50	444	494

PART 2:
LATEST TRENDS IN TRANSLATION AND
INTERPRETING IN THE EUROPEAN UNION

2. RÉSZ:
LEGÚJABB FORDÍTÁSI ÉS TOLMÁCSOLÁSI
TRENDEK AZ EURÓPAI UNIÓBAN

CONFERENCE INTERPRETING IN THE 21ST CENTURY

Agnieszka Walter-Drop

Director General, DG LINC, European Parliament

Ladies and Gentlemen,

Looking at the panel for this afternoon, there is quite clearly a common theme – a **changing world** and a **changing role** for language professionals!

The role of language professionals is indeed changing rapidly, and while no-one can claim to know exactly what the future holds, it is vital for you as students, or even as practising professionals, to be aware of the direction of travel.

As the Director-General of DG LINC at the European Parliament, I am Head of the Interpretation Service, but also responsible for Conference Organisation, a growing area of interest for our institution. I'd like to address you, students and teachers of interpretation, not just from the perspective of an institution which needs and uses conference interpreters, but also from the perspective of an institution in which a series of professionals from different backgrounds come together to ensure that multilingual meetings can happen.

There are two major phenomena which are starting to have a profound effect on our work, not just within the European Parliament, but also in the wider world: the emergence of new **language technologies** and a new **conference landscape**. These both have an effect on the way interpreters work, and the way conferences are organised and run.

1. NEW LANGUAGE TECHNOLOGIES

Computer-Aided Translation (CAT) has been around for many years, and has been integrated quite widely into the translation profession. You'll hear more about that from our colleagues who are here to talk about translation at this event.

For the first time, though, Computer-Aided Interpretation (CAI) is starting to emerge on the horizon as something which also has potential to be useful. That sounds daunting to some who have been in the profession for a while. As if human beings will soon be replaced and that machines will take over the job. While I do think human interpreters are here to stay, at least as far as the eye can see, we should also not **bury our heads in the sand** when it comes to technological innovation in our professions. This is particularly the case for universities training the forthcoming generation.

Time and again, in different professional sectors, we've seen that fighting against change is much less effective than adapting to it and making it work for us. So instead of worrying that computer interpreters will put us out of work, we should put the machines to work for us convincingly: we already have the possibility to explore tools such as: **term extraction**, **preparation assistance**,

automatic glossary production, recognition and transcription of proper nouns, etc. This is genuine assistance which may well help interpreters do their job. In the future, maybe interpreters will be supported by an even more impressive computer-assisted toolkit, blending different forms of technology.

But to make the most of this potential, interpreters have to be trained to use these emerging possibilities. We have **to expand and be flexible** in our descriptions of the profession, and to adapt skill profiles as young interpreters are moving through the education system. I address now the teachers and shapers of educational programmes: are you following the well-worn path of what your teachers taught you, or thinking about the changing skills and needs of the 21st century marketplace? We are celebrating a 45th anniversary here today, but what will this profession look like in 45 years' time? We need to broaden our thinking.

As a head of service, I don't want to delve too deeply into what language professionals are taught during studies, or how programmes are put together to prepare them for the wider world. This is your job, and you do it very well. I would focus, however, on **what a modern institution requires of its interpreters** (and translators), and what it **expects for the future**: the European Parliament believes that its language professionals are more than just conveyors of a verbal message. It has long been known that our interpreters and translators have to be proficient in the cultures of the languages they work from, as well as the culture of the language they work into. But in addition to this, they also have to fit into an institutional mind-set of providing an enhanced service for a specific public. Interpreters and translators can be thought of as intercultural mediators – and it is in this context that they are being considered in an institutional context.

In our context, the Members of the European Parliament need to understand and follow meetings, in order to debate and legislate. For this, they need a flexible, committed team of individuals, working as a unit. Conference interpreters have a value which is delivered via an integrated process, comprising many different categories of professionals working together, in a broad institutional setting. That setting is changing fast, and our language professionals cannot be left behind. Not only must our linguists understand the culture and the context of the debates they interpret, but they must understand the institutional setting and the organisational framework in which the debate takes place.

I am confident, however, when I see the talent and flexibility of newcomers to the profession, that this goal can be achieved.

2. NEW CONFERENCE LANDSCAPE (*CONFERENCE TECHNOLOGIES*)

Let us discuss that changing setting in some more detail.

Parliamentary debates have a long and robust history, from the Agora of ancient Greece to the enlightenment debates of Modern Europe. A Parliament producing legislation in a whole host of policy sectors, from transport and trade to tax questions, must be able to debate issues – it is a key part of parliamentary process.

In the European Union, that debate has to be multilingual: if the people of Europe are forced to choose representatives based on their ability to speak a *lingua franca*, then democracy is conditioned.

But the way in which these debates are held has been static for some time. For people to meet, and discuss issues, they have had to organise a venue, with appropriate conference facilities (interpretation teams, booths, etc.), and arrange to be there at the right time.

This is changing: we are in the process of rethinking the way in which participation at meetings takes place. Around the world, we are witnessing more interactive meetings – which include the participation of people who are not physically present, via social network feeds, polls during the meeting, live questions from the public, and so on. Enhanced and virtual participation is no longer science fiction: Jean-Luc Mélenchon during the French presidential campaign appeared as a hologram to address two different crowds in two different cities. Meeting formats are changing, and so must we, as organisers of conferences and events in the European Parliament.

What does this mean for you, as language professionals emerging onto the market and hoping to forge a career?

Of course, it is hard to say exactly how meeting practice will develop in the years to come. It is clear that physical presence will continue to be needed, probably as the main format when politicians come together to debate. But for an interpreter to be well-equipped for the 21st century, it would be a good idea to be proficient working in new or unconventional meeting formats: To deal with concepts such as smart in-meeting assistance, conference clouds and Twitter walls, for example. Interpreters would once make sure they had the PowerPoint presentation being presented by a speaker (*“Death by Powerpoint”*), but already they are having to follow Twitter trends to intercept upcoming questions from the public. Interpreters of the future will have to be proficient with new technology and incorporate it into their preparation.

One can argue that the analytic skills needed to process arguments and to follow lines of reasoning remain the same. This is true. But language professionals will need to demonstrate their ability differently, and incorporate the technology into their work just as the meeting participants are doing. This is where the information they require will come from, in the future – in fact it is already the case in the present.

Meeting room formats are changing: at the European Parliament we have the plenary chamber. A huge hemicycle, with room for 750 MEPs, representatives of Council and Commission, a gallery for observers and booths for all of the official European languages plus one or two to spare. This large showcase of multilingual democracy is a uniquely challenging environment for interpreters.

Increasingly, though, the Parliamentary work is done in the smaller meeting rooms – “trilogues” where the three institutions thrash out an agreement; political working groups, where the political families agree their stance and their voting positions; not to mention the Committee meetings, where subjects are dealt with sector by sector. Our job is to link up the services and to adapt to the changing needs of the Parliament.

These changes will have an impact on our life in the future, and technology must play its part in keeping the service fit for the job. The question is not whether to make use of this new technology, but how best to integrate it into our service over time.

3. CONCLUSIONS

As I stated at the beginning, change seems to be a theme of the panel this afternoon. Change is never easy, even when it is needed. Some will fear that technology is here to replace them – instead of using it to their benefit. Technology must be seen as a tool, which we can use to do our work more efficiently. Even when technological advances are very disruptive – as they often are – causing us to rethink the way we work, we must learn to be flexible and remember what we are trying to achieve.

I do not want our service to sit back and wait for change to happen to us – we must prepare and be proactive in shaping our own future. We have a vital role to play in a multilingual democracy, and it is up to us to shape that role properly.

In that vein: I am sure that the educators among you are already thinking carefully about the future: Are there any gaps between current training programmes for translators and interpreters and the needs of the marketplace as it is changing? Will language training keep up with the demands of the institutional (but also non-institutional) working environment?

I believe that flexibility is the key. Language professionals are facilitators of communication, catalysts perhaps. As such, they must be open to change and without preconceived ideas about what their professions are or have been in the past.

I am confident, looking around, that the incoming generation of language professionals will have the skills they need to build upon what has already been achieved.

Thank you.

OUTSMARTING YOURSELF. SELF-REVISION AND SELF-IMPROVEMENT

Marcin Kotwicki

DG Translation, European Commission

Abstract: Despite its evident usefulness, there has been little research in computer-aided linguistic **quality assurance** and the progress made in the area has also been modest, compared to other developments in the area of computer-aided translation. Far from being truly academic, this text is meant as a discussion paper, offering a practitioner's perspective and hoping to attract the attention of future translators and prospective MA or PhD students to this very promising subject. The paper briefly discusses a list of translation errors categorised in line with a subset of error categories based on the MQM error typology, while simultaneously indicating their possible root cause. It then analyses those errors to illustrate how they can be tackled by means of different **quality assurance tools** and features. In the final part, the paper also lists a number of issues that have still not been successfully tackled by **quality assurance tools** and where more progress and research would be desirable.

Keywords: quality assurance (QA), quality assurance tools, QA tools, QA checks

1. FASTER AND FASTER

To say that computers changed the translating landscape would be a *cliché*. Since the introduction of computers and processors, the working environment of translators has gone through a real revolution. With typing machines left behind, text editors changed the game, enabling translators to overwrite text, copy and paste where necessary or simply edit the text as many times as needed. Everything became easier and faster.

The birth of the internet meant that documents, now saved in files, could be exchanged effortlessly and in no time. What used to be faxed or sent by traditional mail could now be exchanged within seconds. Moreover, information could be easily found and browsed online.

Then along came CAT tools and the ability to reuse translation segments. Perhaps to some translators' dismay, they gave a real competitive edge to those using them, because they enabled translators to work faster and turn over more pages within the same amount of time. Why repeat the same effort, if you can reuse your old segments.

Finally, natural language processing combined with increased computational power and deep learning have led to a marked improvement in the performance of machine translation. So marked that some have prophesied the replacement of the human translator. In fact, machine translation is yet again about reusing old content, only in a slightly smarter way. It is still unable to match human quality and will probably not do so for many years to come. What it can do, however, is to help human translators work faster.

2. THERE AIN'T NO SUCH THING AS A FREE LUNCH

While this huge technological stride in the working environment of translators has focused on driving the cost and time of translation down, there is yet another variable in the system: the quality. While all the electronic tools have enabled us to work faster and in a more efficient way, their impact on quality remains unaccounted for. And that impact is not solely positive.

There is consequence to every change and while the translators' workbench has been reorganised around the latest IT developments, the methods and habits had to follow suit, opening ground to some weaknesses in the process and systemic types of errors.

First, moving away from paper to work with a PC meant working on a screen. There is clear empirical evidence that errors in the text are more likely to be missed on screen, because the quality of screen displays is still not equal to the quality of print (Mossop 2014: 107).

Second, working in CAT tools with translation memories, i.e. to reuse segments from previous translations, meant shifting perspective from the whole document structure to the segment level. This change was particularly visible when switching to the new generation of CAT tools, where the text is presented as a string of segments without clear visual representation of its structure (WYSIWYG). This meant that you would not have the structure of the document in front of your eyes while translating, with all the consequences it entails.

Third, segments stored in databases return matches of different quality and relevance. Some segments may contain translations that are perfectly legitimate and correct but originated in a different context (domain/text type) and do not fit into your target text at all. For instance, an English word "Whereas" is used in the EU legal acts as an expression to introduce recitals, and as such has its fixed corresponding equivalents in all other 23 official EU languages, e.g. *considérant ce qui suit* in French. Needless to say, that same expression would require an entirely different rendering in a press release or any other document which is not EU legislation. This rule is not always observed. Translators tend to accept the suggestions offered by the TM even if these do not fit well into the context in question (BOWKER 2005: 19).

Other cases are those where translation memories return very high matches ranging between 90–99% and the intervention needed by the translator is minor: a single word or number has to be changed, added or deleted here and there. It is exactly that "minor" nature of the change which makes it so easy for things to go wrong. Our failing human brain – be it due to stress or fatigue, or simply sloppiness – frequently chooses to ignore the actual difference and leave the segment unchanged, with an unwanted omission, addition or mistranslation.

In other cases, translation memories may simply contain errors that become "validated" once they are overlooked by the translator and uploaded into the database of segments. Consequently, an error that escapes the system once, can then be reproduced countless number of times later in the process. That error will later return as a 100% match and is difficult to prevent, as 100% matches are by default, almost subconsciously, treated with less suspicion and receive less attention.

Fourth, MT makes us work faster by filling the gaps where human-produced segments are not available. However, while human-produced segments from translation memories should always be

double-checked for reasons stated above, machine translation should by default be treated with even less confidence. This means that every input submitted by MT should be thoroughly revised. In the case of statistical machine translation, this revision task was somehow easier as many errors produced by statistical machine translation were so blatant that they were relatively easy to detect. In fact, you could even observe a repetitive pattern to those errors resulting from the limitations of the technology, e.g. verb agreement, misaligned case endings or strikingly unidiomatic expressions, etc. Even so, there was a risk that without proper attention some of the errors might slip through. The challenge is even greater with the neural machine translation, where fluency has been taken to a higher level. The main challenge with neural machine translation is typically accuracy errors that are harder to spot, e.g. a missing negation or a changed meaning of the sentence. What this boils down to is that MT output almost certainly contains errors but identifying them has become more challenging.

Finally, all this is topped with imperfections of the human brain. In contrast to the machines, our brains surrender to fatigue and pressure which accompany fast working methods. There are many hypotheses trying to explain why we tend to mistranslate June and July, but as Dean Burnett, a renowned neuroscientist, puts it in his popular book: one of the brain's most prominent skills is the ability to ignore anything that becomes too predictable, no matter how important it may be (BURNETT 2016: 16).

3. IF YOU CAN'T BEAT THEM...

It is in the genome of translators to care about quality and few of them would be ready to trade quality for quantity. The electronic tools are here to stay, however, and so will the focus on increasing turnover and working faster, leaving us vulnerable to errors and failures. At the same time, those same tools can be used to our advantage. In other words, while tools are partly to blame for the losses in quality, they can at the same time be used to repair the damage. This is not a new idea, but one that seems to have been lost in the overwhelming alarm over increasing speed and quantities. While IT tools have significantly contributed to speeding up the production, creating some challenges for the fatigued human brain, they can at the same time offer significant benefit. Somehow, not enough publicity and insight are given to how much tools can contribute to the quality. The research published on the impact of electronic tools on translation quality is rather limited (DRUGAN 2013: 81).

There is yet another dimension to this question. Kevin Henzel is probably right in suggesting that the translation market is going to move upmarket (HENZEL 2017). That “moving upmarket” may also mean that you can bolster your competitive advantage by providing sublime quality – combining human expertise and creativity with the machine's hawk's eye. The tools have real potential to help you excel at what you are doing and the key to using that potential is to admit that we are not perfect and to be playful in tackling our own weaknesses.

4. TRY AGAIN, FAIL AGAIN, FAIL BETTER

Making errors in translation is nothing new. Fatigue, time-pressure, an unfriendly working environment – all are perfectly legitimate explanations. What really matters is being aware of where those errors come from and finding out if and how you can prevent them. In other words, the first step is to identify what errors you make, and the second – to identify the right ways of preventing them. When it comes to prevention, electronic tools offer immense help. A machine will not miss a small error after processing hundreds of thousands of words, but humans are fallible, particularly when tired or working under time pressure (DRUGAN 2013: 93).

Knowing the errors that you make is not so self-evident. Regardless of whether you are an individual translator or a large organisation you need a record of the errors made with sufficient level of detail to enable you to draw useful conclusions and learn from them. You can either set up your own repository or browse the internet for examples. Ultimately, however, what works best are errors directly relevant to your everyday work, so drawing from your own experience is most effective. Some examples of errors used in this paper have been taken from the corrigenda to the EU legal acts, which are published on EUR-Lex. Others were errors encountered in every day translation work, which were identified and prevented just in time to make sure they never made it into the final product.

4.1 Accuracy¹ (omissions, additions, mistranslated, untranslated)

Where target text fails to correspond to the source text, direct comparison is key to spotting an issue. The number of possible issues is vast. Mistranslations, for example, can cover anything from a missing or added negation to inconsistent numbers. Some real-life examples include mistranslating:

- (a) key descriptors: “fresh, chilled or *dried*” as “fresh, chilled or *frozen*”;
- (b) names of countries: “Russia” as “People’s Republic of China”;
- (c) types of legislation: “Regulation” as “Directive”;
- (d) numbers and units of measurement: “7500 kg” translated as “3.5 tonnes”;
- (e) names of months: “June” as “July”;
- (f) numbers: “2012” as “2021”;
- (g) negations: “No fragment longer than 100 mm in length shall be allowed” as “Fragments longer than 100 mm in length shall be allowed”;
- (h) logical and time determiners: “unless” as “as long as” (or German: “*solange*”).

It would be unjustified to assume that an experienced translator cannot tell the difference between Regulation and Directive or 2012 and 2021. Instead, when investigated, these errors frequently find their explanation in the working methods involving tools and in the failures of fatigued human eyes. In examples (a) to (d) the mistranslated words and numbers were parts

¹ In this document I use a subset of MQM/DQF error categorisation system.

of longer matches inserted into the segment from either an external translation memory or an earlier segment from the same text. A match close to 90% needs some minor editing, which – if the segment is long and the necessary changes very minor – can easily go wrong, i.e. the changes required are ignored. Examples e and f demonstrate the weaknesses of the human eye which gets easily cheated when it comes to minor details, like one or two letters or digits, i.e. the change required is so minor that the human eye is tricked into thinking that no change is needed. Especially when working on screen and under time pressure. Finally, examples g and h show how the human brain likes to play tricks on us by mixing up logical relations, ignoring negations or confusing quantifiers. It is not uncommon to see “and” translated as “or” as well as “less than” translated as “more than”.

Additions usually include single words and phrases, while omissions can cover both words/phrases and, surprisingly, whole segments. Real-life examples confirm once again that most errors in these two subcategories result from failures to properly edit high matches (single words/phrases) or erroneous manipulations in the CAT tool (whole untranslated segments) or in the target files (e.g. when track-changes get untidy).

4.2 Terminology (terminology)

In a perfect scenario, correct terminology is extracted, prepared and made available before the translation starts. In such a case a terminology error consists in the failure to use the right term or to use it consistently throughout the document. This type of failure is frequently caused by excessive and hasty editing or accepting translation memory matches without proper attention. Some real-life examples:

- (a) “Technically permissible maximum laden mass” translated as “maximum mass”;
- (b) “ted member state” translated as “*applicant* member state”;
- (c) “Regulatory technical *standards*” translated as “regulatory technical *requirements*”;
- (d) “Waste *gas* streams” translated as “waste *water* streams”.

All four examples illustrate a frequent issue behind terminology errors, which often result not from the translator’s failure to follow the prescribed list of terms, but yet again from the fact that when segments of similar wording, with only minor differences, are scattered all over the text, a hasty revision tends to ignore the changes required in the imported high match. In those particular cases the required change concerned the terminology.

4.3 Fluency (grammar, inconsistency, punctuation, spelling)

These errors, related to the linguistic well-formedness of the text, are generally seen as less harmful since they seldom impact the sense and the usability of the text. Still, their importance should not be underestimated. As Brian Mossop points out: misspellings and typographical errors [...] suggest that the author and editor are sloppy thinkers, and that the publisher tolerates carelessness. As a result, readers may lose confidence in the actual content of the work (Mossop 2014: 44).

Some very convincing examples of rather harmful spelling errors include: “pubic administration” or a “daft regulation”. These two are particularly dangerous, as not all spell checkers are able to detect them.

For grammar, punctuation and spelling there usually exists a shared reference, specifying relevant rules to be followed, e.g. a grammar book or a language authority issuing guidance where doubts are raised.

4.4 Style (company style, register, clarity)

Company style, whenever defined, contains a set of typesetting and editorial rules to be followed. The Interinstitutional style guide published by the EU’s Publications Office defines stylistic rules and conventions for texts intended for publication in the Official Journal of the European Union. These include, among others, instructions on how to handle footnotes and references, addresses, phone numbers, references to the Official Journal, official names of DGs, also rules on punctuation, capitalisation, acronyms, hyphenation, spelling, plurals, participles, numerals, inflexion, geographical names, names of countries, etc. For example, based on the Irish constitution and according to the guide, the correct official name is “Ireland” and not “Republic of Ireland”. The guide also lists protocol names of countries (to be used when the State is referred to as a legal entity, mostly in official legal EU texts) alongside their geographical names (to be used in less formal texts, like press releases). For example, where in official contexts, like trade agreements, you must speak about the Kingdom of Spain, in less formal texts you should limit yourself to Spain. In some languages it is common to use “Holland” when informally referring to the Netherlands, but according to the guide the latter is the correct short name to be used.

Register errors are those where the level of formality is not in line with the text specifications or language conventions. For example, a formal letter from an EU Commissioner is not supposed to contain colloquialisms or contractions (*isn’t* instead of *is not*) and is supposed to address its audience with the right personal pronouns, avoiding excessive familiarity. In some languages like French, German or Polish, there are clear rules about what personal and/or possessive pronouns can be used in a formal address. Conversely, a text addressing the public should not be written in a formal, complex language, full of long sentences and intricate expressions.

Clarity errors can take all sorts of forms and are frequently on the verge of mistranslation. They frequently refer to cases where non-idiomatic expressions lead to ambiguity that is not present in the source text or where expressions used are less precise than intended in the source text. Also, these errors are frequently seen when phrases or sentences used in the source text are extensively long or contain internal references that are not clear. For example, in the following sentence: *They have been subject to an appropriate pre-employment check and/or background check as well as trained in accordance with point 11.2.7 of the Annex to Implementing Regulation (EU) 2015/1998*, the phrase “in accordance with” refers to the word “trained” only but was erroneously translated as if referring to the phrase “They have been subject”.

5. FIGHT FIRE WITH FIRE

Once you have been able to pin down the errors, the next step is to see if and how you can prevent those same errors from happening in the future. While many of the errors mentioned above are linked to the new working methods triggered by increased use of electronic tools, many of them could have been managed and avoided thanks to **QA tools** and features, some of which have been mentioned below along with their possible uses.

5.1 Accuracy (omissions, additions, mistranslated, untranslated)

The most efficient way of dealing with these types of errors are **QA checks** based on regular expressions (regexes). Those checks can be activated both during and after the translation process and they involve using regexes to describe patterns. Those patterns can then be detected in either the source or the target text or in both. In the latter case a segment to segment comparison of contents between the source and the target language is possible. Features of this sort are available in some CAT tools like Studio and MemoQ or self-standing **quality assurance tools**, e.g. LexiQA or X-Bench.

Regex-based **QA checks** are very good at detecting mistranslations like the ones listed above. By comparing the source with the target they can identify mistranslated names of months (June mistranslated as July), names of countries (Russia as People's Republic of China) or measurement units (kg as tonnes). They can also detect mistranslated numbers, e.g. 7500 translated as 3.5. By extension, these kinds of checks also help detect omissions and untranslated text.

Many **QA tools** and features also offer default checks to identify omissions, additions and untranslated text. Those errors are identified through length comparison, i.e. the length of source segments is compared to that of the target segments and where significant differences are found, the segment pair is flagged. The feature usually requires a ratio to be set to cater for the fact that some languages simply take more characters to express the same ideas.

Untranslated text can also be identified in some **QA tools** through language recognition or by analysing the segment status (untranslated).

5.2 Terminology (terminology)

Terminology errors are best dealt with through early preparation. There are a number of tools that support terminological extractions and terminology management. However, since this paper focuses on **quality assurance**, we will not analyse these tools and assume that the existence of a reliable termbase has to be taken for granted.

A reliable and properly prepared termbase is a great asset during the translation process. It not only reduces the effort on the part of the translator but triggers important **quality assurance** processes: terminology alignment and verification. Both can be activated either during or after the translation. They rely on an existing termbase, which must be uploaded in the tool. First, the segments of the source text are analysed and compared with the termbase. Where the segment is found to contain a term that is present in the termbase, that term is highlighted. If the termbase is bilingual, the

equivalent of the source language term will be suggested to the translator in the target language (terminology alignment). Second, once the translation is done, the contents of source segments are compared with the contents of the target segments to see if the terms found in the bilingual termbase have been correctly rendered in the corresponding segments (terminology verification).

In a nutshell, where the human eye could fail, terminology verification uses bilingual termbases to detect every occurrence of a term in the source, find its equivalent in the target, and then scan through the target text to see if the source matches the target. The advantage is obvious: this way the terminology errors as mentioned above could be detected and avoided, provided the relevant terms have been inserted in the termbase.

Some terminology errors can potentially also be tackled with the regex-based **QA checks**. For example, by including the key terms or words relevant to the given document in those **QA checks**.

5.3 Fluency (grammar, inconsistency, punctuation, spelling)

Most errors in this group can be evaluated against clearly-defined rules laid down in existing references, e.g. grammar and punctuation rules are defined in grammar books. Spelling rules are set in dictionaries. Where those clear rules for grammar, punctuation and spelling exist, the errors in these categories are best detected and prevented by means of regex-based **QA checks**. In fact, common spell-checkers also use regex-based rules and detect most spelling errors. There are exceptions, however, like “daft regulation”. In street talk or a political Tweet calling regulation daft might be perfectly normal, but if the bulk of your production are draft legal acts, phrases like “daft regulation” should be easily detectable. This can be done by a dedicated regex-based rule or through a black list, i.e. a list of words or expressions that must not be used in your texts. The “black list” feature is available in many **QA tools**. The words and expressions listed there will be identified by the tool and highlighted.

Inconsistency errors in turn are best handled by the default features available in some CAT tools and some self-standing **QA tools**. These checks look for identical source segments with differently translated targets.

Another way to pre-empt inconsistency errors is by using pre-processed translation memories. In other words, some repetitive content does not have to be translated, especially if it has normative status, e.g. in legislation. For example, in EU legislation a system of templates called LegisWrite provides normative wording for some fixed parts of the legal acts in all 24 official EU languages. These parts need not (must not) be (re-)translated. Instead, they are downloaded during the translation process from pre-processed (normative) translation memories. This way LegisWrite phrases and expressions like “Whereas” or “Having regard to the Treaty on the Functioning of the European Union” are always rendered as intended into the target languages.

5.4 Style (company style, register, clarity)

Company style is usually explicitly defined. As explained above, dedicated style guides define clear rules about a number of issues, from punctuation and capitalisation to names of countries.

Many of these rules can be easily converted into the regex-based rules and thus into **QA checks**. For example, if the name “Republic of Ireland” should not be used, a relevant **QA** check can detect all cases of “Republic of Ireland” and flag them. If the Netherlands is not to be translated as “Holland”, a relevant **QA** check can identify all cases of “Holland” in the target text. Or else, where a list of mandatory acronyms exists in the style guide, the **QA checks** can identify all cases where those acronyms are not correctly rendered from the source to the target.

Company style can also – to some extent – be preserved thanks to “normative” translation memories. This is the purpose of LegisWrite and the translation memories developed based on its templates, which not only preserve mandatory “house style” wordings, but also follow the typesetting rules laid down in the Interinstitutional style guide.

Register and clarity errors are least “graspable” for electronic tools, because of their vague and undefined nature, which makes them hard to describe by means of straightforward rules. However, some of their most recurrent and pronounced examples can still be tackled. For example, where register rules for a given text require that it avoids contractions and colloquialisms, these can be blacklisted. This way all cases of “isn’t” or “aren’t” etc. would be highlighted in the target text. Similarly, where non-idiomatic uses of language or certain phrases lead to clarity issues, they can also be blacklisted. In the end however, an electronic tool can only tackle a clarity error if it can be clearly named and defined.

6. A GLIMPSE INTO THE CRYSTAL BALL

The future is bright, especially for those who care about the quality of translation. Not because the market is suddenly going to slow down and recognise the need to give up turnover for the sake of quality. It is bright because while the current technological progress is slowly running out of options to further speed up the translation process, the focus will now shift towards the only part of the triangle (time, cost and quality) where there is still room for developing some competitive edge: the quality. The potential input of IT development into quality has not yet been fully explored, but we can try to name a few open chapters below.

Electronic tools have been used so far to cater for checks that are considered monotonous, repetitive and time consuming (DRUGAN 2013: 93), keeping them helpful but relatively unambitious. This is partly due to obstacles and issues that currently available **QA tools** and features face. Real progress would mean moving beyond those obstacles and issues and into the areas where simple solutions are not sufficient.

The obstacles and issues that computer-aided **QA tools** currently face generally result from their lack of sophistication. In other words, as useful as they are, they are only effective where a given issue can be clearly defined, i.e. can be described with and converted into a relatively simple rule. Whenever the number of “if’s” is growing, the solutions currently available on the market lack in sophistication. This is directly linked to the issue of noise, e.g. the number of false positives generated by the checks. In general, every check has to be tested and customised, so that it takes a given context and possible exceptions into account. If it fails to do that, the amount of noise (false positives) it will

produce is likely to discourage the users or weaken their attention. Ultimately, even the best **QA checks** need a human to judge their validity. If those checks produce too much noise, their human user might be tempted to ignore their messages. This is what happens when we use spell-checkers.

Finally, there are hardware-related limitations to how many checks the system can “digest”. In other words, it is an art of striking a balance between the number of checks and the time it takes for the hardware to process those checks.

The hardware related problems will not be discussed below. These challenges will hopefully be tackled by hardware engineers. The list of obstacles and issues below focuses on some linguistic issues that translate (sic!) directly into challenges for quality managers, experts in natural language processing and computational linguists.

6.1 Terminology verification

Terminology verification can be very useful, but its full potential is hindered by some serious issues.

First, when a two-word term gets broken up and does not resemble its equivalent in the source language termbase anymore, for example: *boiling temperature* becomes part of *the boiling and melting temperatures*, the current terminology verifiers fail.

Second, case endings remain a blocking issue. Currently, a bilingual termbase typically contains one source term against one target term. For inflected languages with a system of cases this means that a single term in the source (usually English) will potentially have several equally correct equivalents in the target – one per each case ending. For example, the English aviation term “altitude” has its Polish nominative case equivalent of *wysokość bezwzględna*. However, that target language equivalent changes to *wysokości bezwzględnej* in genitive case and to *wysokością bezwzględną* in the instrumental case. The terminology verification features currently available on the market fail to deal with this issue efficiently and produce excessive noise. Adding five or seven equivalents on the target side to avoid the noise is clearly not an option, at least not if this is to happen manually.

Finally, yet another problem concerns agglutinative languages where other parts of speech, from prepositions to possessive pronouns, become part of the noun and may additionally change the stem of that noun. For example, in Hungarian, *fiú* (a boy) changes to *fia* (his/her boy) to express the meaning of the possessive pronouns his/her. *Tanács rendelete* means “Regulation of the Council” but will transform into *Tanács rendeletében* as soon as you add the preposition “in”, which is attached at the end of *rendelete*. There again currently available solutions will most likely produce excessive noise.

6.2 Regex-based QA checks

Regex-based **QA checks** have a number of limitations.

First, currently available regex-based **QA tools** and features do not offer enough sophistication to their users to significantly reduce the noise when dealing with more complex issues, such as: missing negations, like *no*, *not*, *none* and many more, mistranslated correlative conjunctions, like

either...or, or quantifiers, like *more than* or *hundreds of*, where the number of possible variations and exceptions is significant.

Other difficult scenarios include those where an ambiguous word or context must be disambiguated by the **QA** check to be more effective. For example, Turkey spelled with a capital letter will usually mean the country, but in some contexts, e.g. agricultural or trade texts, especially in table headings, it may represent the bird.

To tackle those issues **QA checks** would probably need to go beyond simple rules and into the world of “understanding” context, “seeing” across segments and even using external references, like dictionaries or databases.

6.3 Number checking

There is currently no tool on the market that would be 100% effective with numbers. Some of the tools recognise numbers in segments by adding up the digits and only signal an issue when the sum of those digits differs between segments. For example, if the source segment says 2012 and the target segment contains 2021, those number checkers fail to see the difference, because the totals of the digits included in the numbers are equal. In other cases, issues may arise when two different numbers are present in the source segment and their order in the target segment is changed. This will usually prompt an error message, even though in some cases that change in order may be justified. Another issue arises when some numbers spelled in digits in the source text are spelled with words in the target, or the other way round. Here again, most number checkers, if not all, will produce unwanted error messages.

7. CONCLUSIONS

The craft of translation deals with one of the most intricate and demanding raw materials: the language. A complex material requires time and extra attention, something that stands in clear contradiction to the recent developments on the translation market: progressing automation that leads to faster pace and larger volumes of production. It is clear that the increased use of tools, combined with time pressure and human fatigue, has negative impacts on the quality. At the same time however, as in every other craft, the tools can be used to take craftsmanship to an unprecedentedly high level.

The **QA tools** and features already available on the market offer immense help. From simple spell-checkers, through “normative” translation memories to advanced regex-based **QA checks** that are capable of identifying a whole plethora of repetitive error patterns – those tools help translators avoid and prevent errors resulting from the imperfections of the everyday working environment. But the complexity of language calls for even more.

More sophistication in the area of linguistic **quality assurance** will be a natural consequence of the latest developments in the sector. The “speed and volume” frenzy is reaching its capacity limits. Except for voice recognition, there are no other options left to further speed up the production.

Machine translation cannot become faster. It can only improve by offering better quality, thus reducing the time needed to revise its output. All this means investing in new approaches and technologies or using the existing ones that somehow have still not entirely made their way into the world of linguistic **quality assurance**, like natural language processing and corpus analysis. The future is bright. All we have to do is to learn from our own errors and be playful with the technology.

REFERENCES

- BOWKER, L. (2005): Productivity vs Quality? A pilot study on the impact of translation memory systems. *Localisation Focus* 4. 13–20.
- BURNETT, D. (2016): *The Idiot Brain: A Neuroscientist Explains What Your Head Is Really Up To*. Guardian Faber Publishing, London.
- DRUGAN, J. (2013): *Quality in Professional Translation*. Bloomsbury, London.
- HENZEL, K. (2017): Word Prisms. *Accessed 22 November 2017*.
- MOSSOP, B. (2014): *Editing and Revising for Translators*. Routledge, New York.

PART 3:
COURT INTERPRETING

3. RÉSZ:
BÍRÓSÁGI TOLMÁCSOLÁS

LEGAL AND CULTURAL ASPECTS OF COURT INTERPRETING IN RUSSIA. CHALLENGES AND SOLUTIONS

Oxana Yakimenko
oxana.yakimenko@gmail.com

Abstract: In my short review of the court interpreting (and translation) practices in the Russian Federation I aim to present the existing legal framework together with challenges it poses for interpreters and possible solutions the professional community is trying to provide.

Keywords: court interpreting, community interpreting, legal aspects of court interpreting, Russian legal practices

1. INTRODUCTION

I started working as a court interpreter in Russia in 1996 with Hungarian – initially I worked with Hungarian-speaking Roma people from the Zakarpattia Oblast (Sub-Carpathian Ukraine), at present I work with both Hungarian and English, although English is rarely used in criminal courts in the Russian Federation and is rather limited to administrative or arbitration hearings, as well as depositions and various investigative procedures.

In my short review of the court interpreting (and translation) practices in the Russian Federation I aim to present the existing legal framework alongside challenges it poses for interpreters and possible solutions the professional community is trying to provide.

2. THE LEGAL FRAMEWORK AND CHALLENGES

One should be aware that in the RF the only translation-interpreting activity in the field of what is broadly understood as community interpreting/translation paid for by the state and regulated by law is that provided during investigation and in court. In other words, it may be paid for by authorities (when it comes to migration services e.g.) but there is no legal framework for any of it.

Translators/interpreters are mentioned in three main codes – Criminal Code (Article 59 of the Criminal Procedural Code), Civil Code and Code of the Russian Federation on Administrative Offences (Article 52). All three codes have been officially translated into English, however the terminology has never been mapped or harmonised – hence all the variants.

One of the first challenges arises at the very beginning – the **requirements** set for the people who can interpret in court or during investigation. In Criminal Code it is a “Person invited to take part in the criminal court proceedings in cases envisaged by the present Code, who has a perfect

command of the language, the knowledge of which is indispensable for making the translation”, while according to the Civil Code, anyone with “sufficient knowledge” of the foreign language needed for translation, “not interested in the outcome of the case” can become a translator/interpreter in the case; in the Code of Administrative offences “Any person of legal age who has good command of languages or sign translation skills which are necessary for translation and sign translation” is seen fit for the job. It is also worth noting that not a single provision mentions interpreters, only translators. It must have something to do with the fact that in the Russian language the word *perevodchik* is a general term for interpreter and translator – to specify you only need to add an adjective: *ustny* – ‘oral’ or *pis’menny* – ‘written’ to refer to an interpreter or a translator.

It is worth noting that technically Russian codes do not require a translator/interpreter to be a citizen of the Russian Federation (although in practice almost every judge or police officer would expect him or her to be one, and ask to present their ID). Neither do they require any proof of one’s professional competence – only a certificate of higher education mentioning the language needed. The commentary to Article 59 of the Criminal Procedural Code states that „the person invited to take part in the criminal court proceedings as a translator is not obliged to be a professional or trained translator”. It remains unclear how legislators distinguish “training” from “profession”, however in real life a judge or a police officer (investigator) would normally ask you to provide some kind of certificate – a formal qualification certificate or a membership card proving that the holder is a member of one of the professional unions or associations (e.g. Union of Translators of Russia, or National League of Translators and Interpreters).

One might notice certain looseness even in the Codes’ provisions: “perfect/good command of the language, the knowledge of which is indispensable for making the translation” or “sufficient knowledge”. This often leads to grotesque situations when you have three participants in the process (e.g. a case where the defendant is Kirgiz, the witness Azerbaijan and the victim Uzbek, and only two interpreters have some qualifications).

Unlike in many countries in the Russian Federation court interpreters are not required to take exams to be able to work in courts, although until 2000 they had to go through a sort of qualification procedure – involving some written and sight translation at the Courts’ Department. Informal as it was the procedure did bear some resemblance to qualification tests in other jurisdictions. However, despite obvious priority of Criminal Procedural Code over other legislation within criminal proceedings (see e.g. the letter of the Ministry of Economic Development of the Russian Federation of September 18, 2007 No 14026-АП/А04 that clearly places any expert activity in court beyond the law on competitive bidding), various agencies of the Ministry of Justice and Ministry of Internal Affairs (Federal Drug Control Service, or an enforcement unit, or an investigation department etc.) nowadays hire interpreters via translation agencies chosen through a tender based on the lowest-bid principle, thus bringing into practice two entities that are not reflected in legislation and bear no legal responsibility for any of their actions (VINNIKOV 2012).

Outsourcing court interpreting and translation to third parties (translation agencies) has proved to be a rather ill-conceived idea in many jurisdictions, including the UK, where in 2012 the entire court interpreting service was privatised resulting in numerous mistakes, re-trials and, eventually, in miscarriages of justice.

To appoint an interpreter in the Russian Federation an investigator, prosecutor or judge needs to pass a resolution (grant a motion in a civil case) which automatically places the interpreter under Article 307 and 309 of the Criminal Code, and grants them the following rights:

1) to put questions to the participants in the criminal court proceedings for making the translation more accurate;

2) to get acquainted with the record of the investigative action, in which they have taken part, as well as with the record of the court session, and to comment on the correctness of the recording of the translation, which shall be entered into the protocol;

3) to file complaints against the action (the lack of action) and decisions of the inquirer, the investigator, the prosecutor and the court, restricting their rights.

We find similar provisions in the Civil Code, except for the right to file complaints, and in the Code of Administrative Offences, which adds the right to refuse participation if one does not have the command of the language needed.

Liabilities, however, can be really severe:

1. Knowingly false testimony of a witness [...] and also *knowing mistranslation* in court, or in a preliminary investigation, shall be punishable with a fine to the amount of up to 80 thousand roubles, or to the amount of the wage or salary, or any other income of the convicted person for a period of up to six months, or by compulsory work for a term of 180 to 240 hours, or by corrective labour for a term of up to two years, or by arrest for a term of up to three months.

2. The same acts joined with the accusation of a person of the commission of a grave or especially grave crime, shall be punishable by deprivation of liberty for a term of up to five years. Note: A witness [...] or interpreter shall be relieved from criminal liability if they of their own free will state that [...] the interpretation was knowingly given wrongly in the course of an inquest, preliminary investigation, or court hearing.

The key issue here is the notion of “deliberately/knowingly incorrect translation”. Russian legal scholars define it as “false rendering of statements or document of evidential character that may harm execution of justice”; the interpreter/translator has to “perfectly realise his/her liability and duty to provide *faithful* (italics mine) translation, but in the case he/she knows that the things they are translating are deliberately false, they should be willing to report those to the court or investigative bodies” (CHEKALIN – TOMIN – SVERCHKOV 2007). Other scholars give the “benefit of the doubt” to the interpreter, acknowledging that there might be certain subjective factors like “defects of memory, hearing and sight problems the witness might have experienced, and the interpreter’s lack of skill” (LEBEDEV 2008), and eventually conclude that liability (Art. 307) arises only when the false translation affects the ruling (INOAMOVA-HEGAI et al. 2008).

For decades court interpreters/translators were seldom charged with providing deliberately incorrect translation, they would instead be challenged and their translations excluded as evidence – like in *Khodorkovsky-Lebedyev* case in 2007, or in *Kondopoga* case in 2008. One of the first high-profile cases that really affected a court translator took place in 2016, when St. Petersburg district court ruled that a Russian citizen, born in Sukhumi, Abkhazia, was found guilty in breaching part 2 of Art. 307 of the Criminal Code, having provided unfaithful translation during preliminary investigation of a case that involved a grave offence. When translating from Georgian into Russian

she “knowingly” corrupted the text (e.g. translated “4000 roubles worth of money” as “4000 roubles worth of property”, omitted paragraphs of the Georgian Criminal Code, omitted details in property descriptions etc.). The translator claimed that she had been pressured by the investigator in the case and did not have time to proofread and check her translation before handing it over. The court found she was an experienced translator, positively assessed by her peers and employers, with no objections against her interpreting. However, the court sentenced her to two years and released her on parole – despite the fact that the translator’s defence referred to Article 309 of the Criminal Code, that makes “bribery” or “compulsion of an interpreter to make a mistranslation” criminally liable.

The case caused heated debate among interpreters and translators who work in courts and police departments, encouraging the professional community to hold consultations with the representatives of the Federal Assembly, representatives of law-enforcement agencies, academia and practising lawyers and to work on a draft for a new law on court interpreting. Reviewing or amending the existing law is all the more important in view of the structural changes the country has gone through, and the way these changes affect language professionals working with legal and law-enforcement organisations.

One of the most striking shifts has to do with the variety of languages now used and spoken in courts. After the collapse of the Soviet Union only four out of fifteen newly formed states (former USSR republics) retained Russian as their official (first or second) language: Russia, Belarus, Kazakhstan and Kyrgyzstan, meaning the citizens of the remaining eleven states are no longer obliged to study Russian at school, nor would young men, for example, learn it while doing their compulsory draft. With hundreds of thousands of migrant workers from former republics now working in Russia the issue of training professional court (and community) interpreters to serve their needs has become truly urgent. While people of an older age would normally have enough Russian to make themselves understood in court or with the police, younger generations (especially women from remote areas) face real challenges that may at times turn into disasters. See the case of Zarina Yunusova, a young Tajik woman, whose infant son Umarali died in St. Petersburg in 2015. Yunusova was unable to hold a conversation with the police officers who removed the child from her after charging the woman with violation of registration rules.

Since the 1996 Federal Law “On the Court System of the Russian Federation” and the 2005 Federal Law “On the State Language of the Russian Federation” both ensure the right to use the interpreter’s/translator’s services in the case where a person without proper command of the Russian language is exercising their right to make statements and testify in their mother tongue (Articles 10 and 5 accordingly), the need for interpreters/translators working with the languages of former USSR republics has increased dramatically, with almost no colleges or universities offering proper training in this field.

Unusual language pairs are not the only issue: cultural differences sometimes pose even greater challenges for court interpreters. A colleague working with the Tyva language provided a striking example of a young Tyva girl, victim of a rape, who refused to testify unless she could turn her back to the investigator and give answers to a friend, whose words were later rendered into Russian by a professional interpreter. Many clients who come from rural and underdeveloped

areas and lack basic education (some are even illiterate) have rather a vague understanding of legal terms even in their native language, so interpreting in court often involves some explanation (although it should not).

Legal interpreting and translation is still taught mostly as part of linguistics curriculum, omitting legal training. Thus, many interpreters don't fully realise the consequences their actions may carry, and lack basic legal awareness: lawyers would often beg interpreters not to explain anything to the clients and refrain from comments to be able to work their cases.

Another challenge to be addressed is appointment and selection procedure, as described earlier. Translation agencies that are approached by courts and the police bear no responsibility and often fail to deliver appropriate quality, since they are bound by low rates (result of the lowest-bid policy) and are unable to hire professionals who demand higher payments and adequate working conditions.

3. SOLUTIONS PROVIDED BY THE PROFESSIONAL COMMUNITY

In the light of the challenges described, Russian interpreters and translators have come up with several initiatives that, hopefully, will help to improve the existing situation:

3.1 Project for a new law on court interpreting

The project, designed by members of the National Translators' and Interpreters' Union and submitted to the Committee of the Federal Assembly, seeks to differentiate between types of court interpreting and translation; sets up requirements for candidates who apply for court interpreter status; establishes policy for court interpreters' exams; advocates creation of a national registry for court interpreters/translators; determines grounds for termination of a court interpreter's functions and provides coherent definitions for a court interpreter's rights and liabilities.

3.2 The Language Professionals' Code of Ethics

Although this recently drafted code (the working group for the code was created in 2012) applies to a wider range of language professionals, it is still a very important document developed by professionals and can provide guidelines for translators and interpreters in challenging situations, including work in court and police settings.

3.3 Seminars to educate practising court interpreters

Conducting seminars and workshops, sharing experiences with colleagues locally and internationally, has always been a powerful tool to help court interpreters see themselves as a community and gain a better understanding of the changing legal and social environment. As one of the organisers of such seminars (the latest was held in St. Petersburg on October 31,

2017), I found it important to bring in lawyers and other legal professionals who can present ‘their side of the story’ and explain what they expect from interpreters during the investigation and in court.

3.4 Educating legal professionals

The project is still in the blueprint stage. Bringing in judges, defence and prosecution, as well as police officers and investigators and introducing them to the challenges interpreters face in courts and police stations is not an easy task, however, some countries – like Australia with its NAATI (National Accreditation for Translators and Interpreters) practices of training both legal and language professionals to work together – might provide a viable example we could follow to achieve a better quality of court interpreting and translation.

REFERENCES

- CHEKALIN, A. A. – TOMIN, V. T. – SVERCHKOV, V. V. (eds) (2007): *Kommentariy k Ugolovnomy kodeksu Rossiyskoi Federacii (postateiny)*. 4-e izdaniye. [Commentary to the Criminal Code of the Russian Federation, 4th edition]. Urait-Izdat, M.
- INOAMOVA-HEGAI, L. V. – RAROG, A. I. – CHUCHAYEV, A. I. (eds) (2008): *Ugolovnoye pravo Rossiyskoi Federacii. Obschaya chast’*. [Textbook on Criminal Law of the Russian Federation, 2nd edition]. Kontrakt, Infra-M., M.
- LEBEDEV, V. M. (ed.) (2008): *Kommentariy k Ugolovnomy kodeksu Rossiyskoi Federacii (postateiny)*. 4-e izdaniye. [Commentary to the Criminal Code of the Russian Federation]. Urait-Izdat, M.
- VINNIKOV, A. V. (2012): Prakticheskiye aspekty privlecheniya peevodchika v ugolovnom processe. [On Practical Aspects of Involving the Interpreter in Criminal Proceedings]. *Ugolovnyi process* 1. 60–66.

KÉT TOLMÁCSOLT BÍRÓSÁGI ESET TANULSÁGAI

Puklus Márta
puklusmarta@gmail.com

The lessons of two interpreted court cases

Abstract: This study presents one part of the research on the linguistic and non-linguistic aspects of the communicative situation of court interpreting. Due to the investigation of written protocols about interpreter-involved court proceedings, we cannot have a complete overview of the role of court interpreters during the proceeding, because in most cases there are not so many remarks on interpreting. If there is a stronger emphasis on the interpreter (either in a positive or in a negative way), than it is also reflected in the protocols. This paper presents two cases: the first one illustrates mistakes and non-success of interpreting and the second one demonstrates the enlarged role and the accepted linguistic activity of the interpreter. Presenting these two cases I would like to point out that, although the interpreter is only an invisible “mouthpiece” (DRIESEN – PETERSEN 2011: 6) in the eyes of the court in many cases, they can have a relevant influence on the court proceedings. I therefore think it desirable if both the court and the interpreter are aware of their roles and their responsibilities.

Keywords: court interpreting, court protocols, role and responsibility of the court interpreter

1. BEVEZETÉS¹

A bírósági tolmácsolás nyelvi és nyelven kívüli tényezőit és a bírák elvárásait vizsgáló doktori kutatás részeként betekinthessem tolmács közreműködésével lefolytatott bírósági tárgyalások jegyzőkönyveibe. Ebben a tanulmányban két olyan ügyet mutatok be, melyek egyértelműen arról tanúskodnak, hogy a tolmácsok felelőssége igencsak nagy a tárgyalás során. Ahogyan Kadrić fogalmaz, a tolmácsoknak mind bírósági tolmács szerepükből adódóan, mind tolmácsolási feladatuk során komoly felelősséget kell vállalniuk (KADRIĆ 2009: 55).

Mi a tolmács funkciója a bírósági tárgyalás során? Hogyan végezze tevékenységét? Ezek azok a kérdések, melyeket gyakran felteszünk ugyan, a válaszok azonban sok esetben eltérőek. A bíróság és a jogászok azt várják a tolmáctól, hogy mindent visszaadjon, ami elhangzik (a kutatás részeként a bírának eljuttatott kérdőív válaszaiból is ez tűnik ki, vö. FARKASNÉ PUKLUS 2018a). A tolmács tevékenységét a megbízók gyakran mechanikus folyamatnak tekintik, a tolmács szerepét többnyire idealizálják, leegyszerűsítik, és különféle metaforákkal adják vissza. Ahogyan az ezen a területen kutatást végzők vélekednek, a tolmácsot többek között *arc nélküli hangként*, *nem is emberként* (MORRIS 1995, 2010) aposztrofálják, *fordítógépként* vagy *szócsőként* (JACOBSEN 2003; BERK-SELIGSON 1990; HALE 2004), *fénymásolóként* vagy *mikrofonként* könyvelik el (HALE 2010).

¹ Jelen cikk alapjául a 2017-ben megjelent német nyelvű cikk szolgál: FARKASNÉ PUKLUS 2017.

A tolmácsok és a tárgyalótermi kommunikációt kutatók azonban más véleményen vannak. A tolmácsok nem a *tárgyalótermi bútorzat részei* (BERK-SELIGSON 1990: 55), hiszen aktívan részt vesznek a kommunikációs folyamatban. Kevéssé várható el, hogy ne befolyásolják a kommunikációs folyamatot, hiszen az interakció a tolmács bevonásával háromoldalúvá válik (HALE 2004: 10). Jacobsen szerint a tolmácsok még annál is aktívabb szerepet töltenek be a tárgyalóteremben, mint amit gondolnánk (JACOBSEN 2003: 239).

A bírósági tolmácsolás kutatására számos nemzetközi példát találunk, Magyarországon azonban csak az utóbbi időben jelentek meg tanulmányok, kötetek ebben a témában (CSÖRGŐ 2013; FARKASNÉ PUKLUS 2016, 2017, 2018a, 2018b; HORVÁTH 2013, 2014; LESETÁR 2016; PUKLUS 2018; VINNAI 2017), s a bírósági tolmácsolás gyakorlatából válogatott esettanulmányokon (HORVÁTH 2017) kívül a következő fejezetben bemutatott **kutatás idáig az egyetlen, mely empirikus adatokra támaszkodik.**

1.1 A kutatásról

Az Országos Bírósági Hivatal által 2016-ban engedélyezett, a bírósági tolmácsolás kommunikatív szituációjának nyelvi és nem nyelvi tényezőit vizsgáló kutatás három fő részből áll. Két kutatási kérdésre keresem a választ, egyrészt arra, hogy mit vár el a bíró a bírósági tolmáctól, másrészt arra, hogy a tolmács vajon hozzáférhet-e a felkészüléshez szükséges információkhoz a tárgyalást megelőzően. A kutatási kérdések alapján azt a hipotézist állítottam fel, hogy a bírósági tolmáccsal szemben támasztott (gyakran irreális) elvárások nagymértékben nehezítik a tárgyaláson elhangzó megnyilvánulások közvetítését. A kutatás első részében kérdőív készült bírák számára, melyet két fázisban töltöttek ki (a kérdőívekre adott válaszok elemzéséről angol nyelven lásd FARKASNÉ PUKLUS 2018a).

A kutatás második részében tolmácsolt jegyzőkönyvek tanulmányozására nyílt lehetőség. 2016. december 20. és 2017. április 10. között három magyarországi bíróságon tekinthettem be lezárt ügyek jegyzőkönyveibe. A két budapesti és az egyik vidéki bíróságon összesen 32 jegyzőkönyvet nézhettem meg, melyek során angol–magyar és német–magyar nyelvkombinációkban voltak be tolmácsokat. Tizenhét büntetőügybe és tizenöt polgári ügybe betekintve természetesen nem lehet általános érvényű következtetéseket levonni, csupán egy képet kaphattam arról, hogy a tolmácsról és a tolmácsolásról milyen feljegyzések kerülnek a jegyzőkönyvekbe. A polgári ügyekről készített jegyzőkönyvek kevés feljegyzést tartalmaztak a tolmácsolásról, többnyire csak a tolmács személyi adatait rögzítették, a tárgyalás kezdetekor a hamis tanúzásra való figyelmeztetést írták le (a jegyzőkönyvezésről és a tárgyaláson való figyelmeztetésről lásd VINNAI 2010, 2018a) a tárgyalás végén pedig a tolmácsolási díjat állapították meg. Ezen a téren is különbségeket tapasztaltam az egyes bírák és az egyes bíróságok gyakorlatai között. A büntetőügyeknél már több feljegyzést találunk a tolmácsról és magáról a tolmácsolásról is, ennek oka, hogy már a rendőrségen és az ügyészségen is szükség van nyelvi közvetítésre. Érdekes, hogy a tolmács kirendelését mind a rendőrség, mind az ügyészség, mind pedig a bíróság másképpen fogalmazza meg. A bíróságok gyakorlatában több esetben előfordult, hogy angol nyelvű tolmácsot rendeltek ki, ha az adott ún. „kis” nyelvből nem találtak nyelvi közvetítőt. Ilyenkor az angol nyelv közvetítőnyelvként (*pivot*, erről lásd SERESI 2016: 29) működik, hiszen nem az angol az idegen nyelvű fél anyanyelve.

A kutatás harmadik részében tolmácsolt tárgyalásokról készítettem hangfelvételeket, s ezeket elemzem nyelvészeti és etnográfiai szempontok alapján. A hangfelvételek 2017 ősze és 2018 nyara között készültek, elemzésük a tanulmány megírásakor még folyamatban van. Időközben a 2014–2018 között zajló, *A tisztességes eljárás nyelvi aspektusai. A jogi nyelv hatása a joghoz való hozzáférés érvényesülésére* elnevezésű OTKA-kutatás keretében hangfelvételeket készíthettünk a Miskolci Törvényszéken és a Miskolci Járásbíróságon. Ezek a tárgyalások nem tolmács bevonásával zajlottak ugyan, de az adatgyűjtés során több bíróval megismerkedtünk, és a hangfelvételek technikai készítésében is rutint szereztünk. Ezeket az ismeretsegeket és a megszerzett tapasztalatokat a saját kutatásomban is tudtam hasznosítani. (Bővebben a Miskolcra kiinduló OTKA-kutatásról lásd SZABÓ 2010, 2018; VINNAI 2014a, 2014b). Az ebben a kutatásban részt vevő egyik bíró javaslatára az engedély kiegészítését is kértem – az angol–magyar és a német–magyar nyelvpárokon túl – a szomszédos országok nyelveire. A kutatási időszakban három polgári eljárás (két német és egy angol) és két büntetőügy (egy román és egy szlovák) tárgyalásairól készültek hangfelvételek, s ahol lehetőség volt rá, a tolmácsokkal retrospektív interjú is készült közvetlenül a tolmácsolási esemény után. A hangfelvételek egyikének, egy angol–magyar nyelven zajló polgári ügy utolsó tárgyalásának elemzésére már sor került, ennek keretében a bíró személyiségét s ennek hatását a tárgyalásra, a tolmács szerepét, a deiktikus eltolódások motivációit vizsgáltam, és a tolmácsolás folyamatát vettem össze a jegyzőkönyvezés gyakorlatával (PUKLUS 2018c). A kutatás során a három különböző módszertani eszköz ötvözése jelenti a kutatómódszertani triangulációt (DENZIN 1978), amely növeli a kutatás külső és belső validitását. Így a kutatás eredményeként átfogóbb képet kaphatunk a bírósági tolmácsolás gyakorlatáról. A következő fejezetben két olyan büntetőügyet mutatok be, melyek jegyzőkönyvei a kutatás szempontjából értékes információkat tartalmaztak.

2. A KÉT BÜNTETŐÜGY

Ebben a fejezetben két olyan jogesetet ismertetek, melyek során a tolmácsok tevékenysége befolyásolta a bírósági eljárást. Az első esetben a kommunikáció nem volt sikeres, mert a tolmácsok nem megfelelően végezték a feladatukat. A tolmácsolási hibák hozzájárultak ahhoz, hogy az ügy megítélése elhúzódott. A másik esetben a tolmács megfelelően végezte feladatát, a jogvitában egy nyelvi kérdés eldöntésekor kompetens nyelvi szakértőként működött közre, s így fontos szerepet játszott az ügy megítélésében.

2.1 Az első eset: tolmácsolási gondok

Hivatalos személy által, hivatali helyzetével visszaélve elkövetett vesztegetés büntette és más bűncselekmény miatt két rendőr ellen indult büntetőeljárás külföldi állampolgár sérelmére (egy szomszédos ország nyelvén). A jegyzőkönyvekből az derül ki, hogy a rendőrségi nyomozás során kirendelt tolmács nem fordította jól az elhangzottakat. A sértett meghallgatásakor az adott ország konzulja és a konzulátus egyik képviselője is jelen volt. A konzulátus képviselője a meghallgatáskor többször jelezte, hogy a tolmács nem megfelelően fordítja az elhangzottakat. Eljött aztán a meghallgatás

során az a pont, amikor a konzulátus képviselője átvette a tolmácsolási feladatot, s a meghallgatás végéig tolmácsolta a sértett idegen nyelvű fél számára.

A bírósági eljárás során a védelem a tolmács szerepének átvételét támadta meg: azzal érveltek, hogy a hirtelen beugró eseti tolmácsot („ad hoc tolmácsot”) nem figyelmeztették a hamis tolmácsolás következményeire, és mivel a konzulátus képviselője volt, nem is lett volna szabad tolmácsolnia. Nem vizsgálta ugyanis a hatóság, hogy fennáll-e vele szemben kizáró ok. Mivel a jelenlévő konzul és a konzuli alkalmazott nem képviselőnek, hanem segítőnek számít, ezért vele szemben kizárási ok állt fenn:

„Szakértőként (tolmácsként) nem járhat el, akitől elfogulatlan szakvélemény (tolmácsolás) egyéb okból nem várható” [Be. 103. § (1) bek. h) pontja alapján].

Az elsőfokú bíróság ennek az érvelésnek csak részben adott helyt. A nyomozási eljárás során kirendelt tolmácsot már nem lehetett meghallgatni, mert nem találták meg a hatóságok, nagy valószínűséggel külföldre távozott.

Ezzel azonban az ügynek még korántsem lett vége: a bírósági eljárásra másik tolmácsot rendeltek ki. A bírósági tárgyalásokon is részt vett a konzulátusi képviselő, aki ismét kifogásolta a tolmács teljesítményét. Ezenfelül a második tolmács személyével szemben is felmerülhetett a Be. 103. § (1) bek. h) pontja szerinti kizárási ok, mivel hasonló tevékenységet végző cégnél dolgozott, mint a sértett. Nem volt kizárható az esetleges érdekeltség fennállása, ezért tolmácsként való közreműködése az eljárásban aggályos volt. A tárgyalás későbbi szakaszában ezt a tolmácsot tanúként hallgatták meg, s kérték tőle, hogy igazolja nyelvismeretét, valamint nyilatkozzon érdektelenségéről. A jegyzőkönyvhöz csatolták a tolmács középfokú nyelvvizsga-bizonyítványát, s idegenvezetői igazolványát, melynek már a címsora is nyelvi hibát tartalmazott. A bíróság és a tolmács közti levélváltásból bármely professzionális nyelvi közvetítő meg tudta volna állapítani, hogy a tolmács nem professzionális nyelvhasználó, s nem rendelkezik tolmácsképesítéssel. A bírósági eljárás során ezúttal azonban nem került sor arra, hogy a konzulátus képviselője átvette volna a tolmácsolást, mivel elmondása szerint a tolmácsolás „nem volt olyan rossz”. A konzulátusi képviselőt is meghallgatta a bíróság: az adott nyelvből egyetemi diplomával rendelkezett, s több évet élt a célnyelvi országban. Annak ellenére, hogy Magyarországon a nyomozási és a bírósági eljárás során is hivatalból figyelmeztetni kell a tolmácsot a hamis tolmácsolás következményeire, a képviselő így nyilatkozott:

„A nyomozóügyészségen nem kérdezték meg tőlem, hogy perben, haragban, rokonságban állok-e a kamionszofőrrel, ismerem-e őt vagy kizárási ok fennáll-e, és nem figyelmeztettek a hamis tolmácsolás következményeire sem.”

Az ítéletábra ezek után az eljárási hibák, hiányosságok (többek között a tolmács alkalmatlansága, a fordítás hibái, a konzuli segítő tolmácsként való közreműködése, nem figyelmeztetése miatt, az eljárásban a másik tolmács aggályos közreműködése) miatt új eljárásra kötelezte a törvényszéket. Mi a tanulsága ennek az ügynek? Ha megfelelő módon rendelik ki a – szakképzett – tolmácsot, s elhangzik a figyelmeztetés, az ügy elhúzódása elkerülhető lett volna. A vádlott védőjének véleménye szerint:

„Hivatásos tolmácsot kellett volna kirendelni, és akkor fel sem vetődik az árnyéka vagy esélye annak, hogy itt elfogultság merült fel...”

Ahogy a bírósági tolmácsolás német nyelvű szakirodalmában olvasható, „A tolmácsnak az elhangzottakat pontosan (értelem szerint) és teljes körűen kell átültetnie. Ez csak akkor lehetséges, ha szakképzett (rendelkezik a megfelelő háttértudással, és ismeri az egyes technikákat) és szakmailag felkészült” (DRIESEN – PETERSEN 2011: 6).² Kadrić utal azonban arra, hogy „A gyakorlat azt mutatja, hogy a szakmai világban nem az intézménynek mint közösségnek, hanem az adott tolmácsnak mint személynek kell viselnie a felelősséget a konkrét ügyben” (KADRIĆ 2009: 57).³ Az angol nyelvű szakirodalomban is találunk hasonló érvelést, Hale szerint egy tolmácsolt tárgyaláson a forrásnyelvi üzenet feletti kontrollt a szerző átadja a tolmácsnak, tehát a tolmács válik felelőssé a célnyelvű üzenet megfogalmazásáért és ebből adódóan saját teljesítményéért (HALE 2004: 9).

A fent vázolt eljárás során ugyanakkor nemcsak a tolmács tehető felelőssé, hanem a bíróság is, mivel nem megfelelő képzettséggel rendelkező tolmácsot rendelt ki (nehezíti a helyzetet, hogy Magyarországon nincsen jegyzéke a bírósági tolmácsoknak) és a laikus tolmács (a „*Laiendolmetscher*” német kifejezésből) beugrása után nem történt meg a figyelmeztetés. Hale szerint azok a tolmácsok, akik szakképzettség nélkül vállalnak tolmácsolási feladatokat, úgynevezett „természetes tolmácsok” (HALE 2004: 14), hiszen szóválasztásuk, nyelvi megoldásaik inkább intuíción, s nem tudatos technikák bevetésén alapulnak.

Mind a bíróság, mind a perbeli felek számára döntően fontos, hogy a tárgyalás során alkalmazott tolmácsok megfelelő végzettséggel és a tolmácsoláshoz szükséges képességekkel rendelkezzenek, ennek jelentőségét európai szinten több országban is felismerték. Az Európai Parlament és a Tanács 2010/64/EU irányelvével – a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról – megpróbálták megteremteni azokat a keretfeltételeket, melyekkel javíthatóvá és ellenőrizhetővé válik a tárgyalótermi tolmácsolás minősége. Bár az említett irányelv sokak szerint nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mégis elindított egy folyamatot Magyarországon is. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke a 2014/15-ös őszi szemeszterben indította el a „bírósági és hatósági tolmács” akkreditált szakirányú továbbképzést.

A *European Association for Legal Interpreters and Translators* (EULITA), a jogi jellegű tolmácsolással és fordítással foglalkozó szövetségeket, valamint bírósági tolmácsokat és fordítókat tömörítő európai ernyőszervezet⁴ szíven viseli a jogi területen tevékenykedő fordítók és tolmácsok ügyét. Már korábban megfogalmaztak úgynevezett Vademecum útmutatót jogi fordítók és jogi tolmácsok számára.⁵ S mivel a szervezet nem elégedett meg a 2010/64/EU irányelv hatására elért eredményekkel (az Európai Unió felmérést készített a tagállamokban a vádlottak és a gyanúsítottak fordításhoz, tolmácsoláshoz és tájékoztatáshoz való jogainak érvényesüléséről, lásd FRA 2016, s ebben összegezte az egyes tagállamokban megvalósított intézkedéseket is), tovább gondolkodott, s gondolkodik mindmáig a következő lehetséges lépéseken annak érdekében, hogy a jogi jellegű fordítás és tolmácsolás megfelelő kereteket kapjon Európa-szerte. Így született meg az a szabványtervezet, mely jelenleg DIS 20228 státuszban van, s várhatóan 2018 őszén kaphatja meg az ISO

2 A szerző saját fordítása.

3 A szerző saját fordítása.

4 Lásd: lásd www.eulita.eu (*Letöltés ideje: 2018.10.12.*)

5 Lásd magyarul is: <https://eulita.eu/wp/relevant-documents/> (*Letöltés ideje: 2018.10.12.*)

szabvány minősítést (lásd KATSCHINKA 2016). A EULITA által előkészített dokumentum a jogi tolmácsolás definícióját, valamint alapelveit rögzíti, meghatározza a jogi területen tolmácsolók kompetenciáit, szakképzettségét, ajánlást ad az alkalmazandó tolmácsolási módokra, s a megfelelő munkakörülményeket is leírja.⁶ A jogi tolmácsolási szolgáltatásra vonatkozó szabványra nemcsak a tolmácsoknak van szükségük, hanem a tolmácsolást igénybe vevő felhasználók számára is annak érdekében, hogy javítani lehessen a jogi tolmácsolás minőségét.

Hazai szintén is elindult a közös gondolkodás a fordítói és tolmácsolási szolgáltatások, különösen a hiteles fordítás és a hatóságok számára nyújtott tolmácsolás reformjáról. Ennek eredményeként elkészült egy „[á]tfogó szakmai javaslat a fordítás és tolmácsolás korszerű újraszabályozására” *Hites fordítók és tolmácsok névjegyzéke* címmel.⁷ Üdvözlendő lenne, ha a szakmabeliek a képzőintézményekkel, az OFFI Zrt.-vel, s a hatóságokkal, bíróságokkal közösen tudnának megállapodni – akár a hamarosan megszületendő szabvány mintájára – a fogalmak tisztázásában, a munkakörülmények rendezésében, a kirendelés kérdéseiben, s a szakképzési, továbbképzési elvárásokban is.

A bíróságok részéről is tapasztalható előrelépés, közeledés az állampolgárok, a közérthetőség felé: az Országos Bírósági Hivatal a 2017-es évet a közérthető bíróság évének nyilvánította, mellyel legfőbb célja az volt, hogy egyszerűbbé tegye a polgárok bírósághoz való hozzáférését. A Kúria ugyanebben az évben kötelező bírósági képzést szervezett a „Közérthetőség és szakszerűség a bírósági jogalkalmazásban” címmel, mely keretében a bírákat az ún. Stíluskönyvek (ezeket két korábbi joggyakorlat-elemző csoport állította össze) nyelvi ajánlásaival ismertette meg (Ezzel összefüggésben lásd: VINNAI 2018b).

Örömteli hír, hogy a bíróságok technikai fejlettségében is várható javulás: a Miskolci Törvényszéken 2018. június végén távmeghallgatási rendszert alakítottak ki. Ez azt jelenti, hogy javulhatnak a technikai feltételek a tolmácsolás szempontjából is. Jóval egyszerűbbé válik a hangfelvételek elérése, adott esetben kutatási célra való felhasználása, ugyanakkor ez a fejlesztés felvethet etikai, szerzői jogi kérdéseket is a tolmácsolással kapcsolatban.⁸

A következő fejezetben szintén egy büntetőügy rövid leírása következik, mely során a tolmács nyelvi szakemberként működött együtt a bírósággal, s ezáltal segítette az eljárást.

2.2 A másik eset: a tolmács mint nyelvi szakértő

A másik ügyben a vádlottat csalással vádolták: az egyik magyar banknál az elhunyt személy lányának adta ki magát, ezért – megtévesztve a banki ügyintézőt – hozzá tudott férni az elhunyt bankszámlájához. A védelem arra épült, hogy a bankban a vádlott nem értette a neki feltett magyar kérdést, ebből adódott a félreértés, s a vádlott nem szándékosan, hanem hiányos nyelvismeretéből adódóan adhatta ki magát másnak. A vádlott nyelvismeretének ellenőrzésére a tolmácsot a tárgyalás során nyelvi szakértőnek kérték fel, a tolmácsolás során az elé tárt iratokkal (a vádlott

6 Lásd: http://eulita.eu/wp/wp-content/uploads/EULITA_Sofia-2018_Katschinka.pdf (Letöltés ideje: 2018.10.12.)

7 Lásd: <http://forditoinevjegyzek.proford.hu/wp/> (Letöltés ideje: 2018.10.12.)

8 Lásd: <https://miskolcitorvenyszek.birosag.hu/hirek/20180627/tavmeghallgatasi-rendszert-alakitottak-ki-miskolci-torvenyszeken> (Letöltés ideje: 2018.10.12.)

által német nyelven írt és magyar nyelvre lefordított levéllel) kapcsolatban arra kérték, ítélje meg, a dokumentumok fordítások-e vagy sem. A vádlott ugyanis azt állította, hogy azt a levelet, mely bizonyítékul szolgált arra, hogy milyen jól tud magyarul, nem saját maga fordította le, hanem gépi fordítóprogramot vett igénybe. A tolmács véleménye szerint egyértelmű volt, hogy a levelet nem gépi fordítóeszköz fordította, hanem egy olyan személy, aki jó nyelvtudással rendelkezik. A jegyzőkönyv tanúsága szerint a stilisztikailag vagy nyelvtanilag nem megfelelően fordított mondatokat (pl. referenciahibát) a tolmács ki is javította. A tolmács tehát a bírói felkérésnek minden további nélkül eleget téve ténylegesen szakértői szerepbe került, hiszen az ügy kimenetelét befolyásolta. Berk-Seligson idéz egy esetet, ahol a tolmács – szintén nyelvi szakértői szerepben – felhívta az ügyvéd figyelmét egy nyelvhasználati különbségre: miszerint a spanyol nyelvben a negatív kérdésekre kétféleképpen lehet válaszolni, *igennel* és *nemmel* (BERK-SELIGSON 1990: 73).

Ha megnézzük a német nyelvterület bírósági gyakorlatát, *Németországban* a tolmács nem számít szakértőnek, hiszen nem az ügy érdemi részéhez tesz hozzá, hanem a felek közötti kommunikációban segít (Lásd FARKASNÉ PUKLUS 2016: 43–44). A tolmács a felek közötti szócső szerepét tölti be, az eljárást nem gazdagítja új tartalmakkal. Ennek megfelelően tevékenysége során semlegesnek kell maradnia, ehhez a semlegességhez pedig a titoktartás, valamint az is hozzátartozik, hogy a tolmács a hallott információkat nem használhatja fel saját előnyére (DRIESEN – PETERSEN 2011: 6). S bár Németországban a törvény rendelkezései szerint nem szakértő a tolmács, a bíróság mégis bármikor felkérheti nyelvi szakvélemény készítésére, illetve feleltetheti nyelvi szakértőnek (Uő 2011: 116).

Kadrić *Ausztriában* a klasszikus szakértői tevékenységet hasonlítja össze a tolmács szakértői tevékenységével. Az osztrák perrendtartások szerint a tolmács nem szakértő. Kadrić utal arra, hogy a szakirodalomban a tolmácsra többnyire nem szakértőként tekintenek, ugyanakkor esetenként nem lehet kizárni azt, hogy a tolmácsot szakértői feladatra kérik fel. Ilyen feladat lehet, amikor a tolmács nyelvi, kulturális, mentalitásbeli különbségekre, eltérésekre világít rá (KADRIĆ 2009: 49–53).

Magyarországon a tolmácsot (fordítót) szakértőként idézik a tárgyalásra, s a szakértőkre vonatkozó rendelkezések érvényesek a tolmácsra is (lásd FARKASNÉ PUKLUS 2016; HORVÁTH 2013; LESETÁR 2016). A 2018. július 1. napján hatályba lépett 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról szintén hasonlóan rendelkezik:

A tolmács

201. § (1) A szakértőre vonatkozó rendelkezések a tolmácsra is irányadók azzal, hogy tolmácsként a jogszabályban meghatározott feltételeknek megfelelő személy vehető igénybe. Ha ez nem lehetséges, eseti tolmácsként kellő nyelvismerettel rendelkező más személy is kirendelhető. Tolmácson a szakfordítót is érteni kell.

(2) A tolmácsot a kirendelésével egyidejűleg figyelmeztetni kell a hamis tolmácsolás következményeire.

A tolmács figyelmeztetése a hamis tolmácsolás következményeire tehát a bíró jogszabályban előírt kötelessége. A tárgyalásra kirendelő végzésben fel is hívják a tolmács figyelmét a szakszerű és pontos fordítás elvégzésének kötelezettségére, és valóban figyelmeztetik a hamis fordítás követke-

ményeire is. Magyarországon ugyanakkor – sok európai országgal ellentétben – nem esketik fel a tolmácsot a tárgyalás elején. A bírósági tolmácsolás hazai szakirodalmában Horváth a tolmácsok nyelvi szakértői szerepére hívja fel a figyelmet:

[...] mivel a tolmács a kommunikációs szakember, érdemes meghallgatni a véleményét például a tolmácsolási mód kiválasztásával kapcsolatban, és érdemes megbízni benne a nyelvi megformálás, esetlegesen a lefordíthatatlan kulturális elemek problémájának megoldása tekintetében (HORVÁTH 2013: 34).

A jelen tanulmányban felvázolt második eset pozitív példaként szolgál, hiszen a bíró bizalommal fordult a tolmácshoz, és a nyelvi kérdés tisztázásában kikérte a véleményét. Itt is utalhatunk arra, hogy ha a bírósági tolmács státusza megfelelően tisztázott, és a tolmácsolás minősége megfelelő, a tolmács rendelkezik a szükséges szakképzettséggel, kompetenciákkal, s kivívja magának az elismertséget jó minőségű munkájával, akkor a bíróság és a jogi oldal is ennek megfelelően viszonyul a tolmács személyéhez és a tolmácsoláshoz. Ezzel gyorsabbá lehet tenni a jogi eljárásokat, s tiszteletben lehet tartani az állampolgárok jogait és a bíróság előtt megjelenő idegen nyelvű felek jogait is.

3. ÖSSZEFOGLALÁS

Jelen tanulmányban két bírósági eset szemléltetésére került sor a tárgyalásokról készült jegyzőkönyvek alapján. Mindkét leírt jogesetben befolyásolják a tolmácsok az eljárást, a tárgyalótermi kommunikatív szituációt: az első esetben negatív módon, mivel a tolmács nem kielégítő teljesítménye és más eljárási hibák miatt az ítéltábla új eljárásra kötelezte a törvényszéket. A másik esetben a tolmács az eljárást pozitív módon befolyásolta, mert kompetens szakértőként lépett fel, s ezáltal segített a bíróságnak az ügy objektív megítélésében.

Nemcsak a megbízók, hanem a tolmácsok számára is fontos, hogy tisztában legyenek szerepükkel és felelősségükkel. Hale szerint a tolmácsoknak is tudatában kell lenniük annak, hogy professzionális nyelvi közvetítőként mire terjed ki a felelősségük. Ugyanúgy a tolmács felelősségéhez tartozik az is, hogy megértse és felismerje szerepének fontosságát, mint ahogyan az is, hogy tudja, a tárgyaláson nyújtott teljesítményéért felelősségre vonható (HALE 2004: 2).

A tolmács felelősségének alapját képezi egy sor etikai alapelv, a *semlegességtől* kezdve az *információk átadásának teljességén* és a *titoktartáson* át egészen az *érdekkonfliktusok elkerüléséig* (KADRIĆ 2009: 60). Azért is fontos ismerniük a bírósági tolmácsolás etikai alapelveit, hogy – ahogyan az első jogesetnél elvárható lett volna – fel tudják ismerni az érdeellentéteket. A legtöbb, bírósági tolmácsolásra vonatkozó etikai kódexben a fentiekén kívül szerepel még, hogy a tolmács számára fontos a *nyelvi pontosság és a szövegűhség*, valamint az is, hogy *professzionális módon viselkedjen*, azaz ne hívja fel magára a figyelmet öltözködésével vagy viselkedésével (HORVÁTH 2013: 30).

Ebben a dolgozatban két, a tolmácsok tárgyaláson betöltött szerepéről sokat eláruló jegyzőkönyvet mutattam be. A kutatás három fő részeként a tolmácsolt tárgyalásokról szóló jegyzőkönyvek áttekintése, a kérdőívre adott válaszok, valamint a hangfelvételek elemzése mellett még jóval

több kutatási anyagra és empirikus vizsgálatra van szükség ahhoz, hogy a magyarországi bírósági tolmácsolásról átfogó képet kapjunk. Ez a kutatás az első megközelítést jelentheti, és talán más kollégákat is arra ösztönözhet, hogy ezen a területen vizsgálódjanak tovább.

IRODALOM

- BERK-SELIGSON, S. (1990): *The Bilingual Courtroom: Court Interpreters in the Judicial Process*. University of Chicago Press, Chicago.
- CSÖRGŐ Z. (2013): Kihez és mihez legyen lojális a bírósági tolmács? *Fordítástudomány* (15)2. 51–71.
- DENZIN, N. K. (1978): *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- DRIESEN, Ch. – PETERSEN H.-A. (2011): *Gerichtsdolmetschen – Grundwissen und -fertigkeiten*. Narr Verlag, Tübingen.
- FARKASNÉ PUKLUS M. (2016): Bírósági tolmácsolás – alapelvek és elvárások. *Fordítástudomány* (18)2. 40–52.
- FARKASNÉ PUKLUS, M. (2017): Dolmetschen im Ungarischen Gerichtssaal – Einblick in das Protokoll von zwei Fällen. In: HOFFMAN, R. – MALLON, D. – KESSLER, N. (Hrsg.): *Sprache und Recht. Übersetzer und Dolmetscher als Mittler zwischen Sprachen und Rechtssystemen*. BDÜ Fachverlag, Berlin. 170–180.
- FARKASNÉ PUKLUS, M. (2018a): Court Interpreting Research in Hungary: Judges' Expectations. In: HORVÁTH I. (ed.): *Latest Trends in Hungarian Translation Studies*. Eötvös Kiadó, Budapest.
- FARKASNÉ PUKLUS, M. (2018b): Nyelv és jog – miskolci kutatások. In: ROBIN, E. – ZACHAR, V. (szerk.): *Fordítástudomány ma és holnap*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 57–70.
- FARKASNÉ PUKLUS, M. (2018): Tolmácsolás a tárgyalóteremben. „Elvesztettem a fonalat, hol tartunk?” In: SZABÓ M. – VINNAI E. (szerk.) *A törvény szavai*. Bíbor Kiadó, Miskolc.
- FRA (European Union Agency For Fundamental Rights) (2016): *Rights of suspected and accused persons across the EU: translation, interpretation and information*. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- HALE, S. (2004): *The discourse of court interpreting: Discourse practices of the law, the witness and the interpreter*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Philadelphia.
- HALE, S. (2010): The need to raise the bar: Court interpreters as specialized experts. In: COULTHARD, M. – JOHNSON, A. (eds): *The Routledge Handbook of Forensic Linguistics*. Routledge, London.
- HORVÁTH I. (2013): *Bírósági tolmácsolás*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- HORVÁTH I. (2014): A tolmácsoláshoz való jogtól a bírósági tolmácsképzésig. *Fordítástudomány* (16)1. 5–16.
- HORVÁTH I. (szerk.) (2017): *Tolmácsolás a bíróságon. Esettanulmányok a bírósági tolmácsolás gyakorlatából*. HVG-ORAC, Budapest.
- JACOBSEN, B. (2003): Pragmatic meaning in court interpreting: An empirical study of additions in consecutively interpreted question-answer dialogues. *Journal of Linguistics* (Vol. 2004) 32. 237–249.

- KADRIĆ, M. (2009): *Dolmetschen bei Gericht. Erwartungen, Anforderungen, Kompetenzen*. WUV, Wien.
- KATSCHINKA, L. (2016): An ISO Standard for Interpreting Services in Judicial Settings. In: BAJČIĆ, M. – DOBRIĆ BASANEŽ K.: *Towards the Professionalization of Legal Translators and Court Interpreters in the EU*. Cambridge Scholars Publishing, Cambridge. 14–22.
- LESETÁR, P. (2016): *Bíróági, hatósági tolmácsolás és szakfordítás*. Magánkiadás, Budapest.
- MORRIS, R. (1995): The Moral Dilemmas of Court Interpreting. *The Translator* (1)1. 25–46.
- MORRIS, R. (2010): Images of the court interpreter. *Translation and Interpreting Studies* (5)1. 20–40.
- PUKLUS M. (2018): Tolmácsolás a tárgyalóteremben. „Elvesztettem a fonalat, hol tartunk?” In: SZABÓ M. – VINNAI E. (szerk.) *A törvény szavai*. Bíbor Kiadó, Miskolc.
- SERESI M. (2016): *Távtolmácsolás és távoktatás a tolmácsképzésben*. Eötvös Kiadó, Budapest.
- SZABÓ M. (szerk.) (2010): *Nyelvben a jog*. Bíbor Kiadó, Miskolc.
- SZABÓ M. (2018): A szavak ura. Pragma vs. praxis. In: SZABÓ M. – VINNAI E. (szerk.) *A törvény szavai*. Bíbor Kiadó, Miskolc.
- VINNAI E. (2010): A diskurzus kötött rendje. Kihallgatás és jegyzőkönyvezés a magyar büntető-eljárásban. In: SZABÓ M. (szerk.): *Nyelvben a jog*. Bíbor Kiadó, Miskolc. 153–192.
- VINNAI E. (2014a): Az első „jog és nyelv” kutatás hazánkban. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények – Interdiszciplináris tanulmányok* (9)1. 60–67.
- VINNAI E. (2014b): A magyar jogi nyelv kutatása. *Glossa Iuridica. A magyar nyelv és a magyar jogi műnyelv megújulása* (1)1. 29–48.
- VINNAI E. (2018a): „Megértette a figyelmeztetést?” A figyelmeztetések és tájékoztatások közlése a büntetőeljárásokban. In: SZABÓ M. – VINNAI E. (szerk.): *A törvény szavai*. Bíbor Kiadó, Miskolc.
- VINNAI E. (2018b): Harc a szavakért – közérthetőség a jogban. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények – Interdiszciplináris tanulmányok* (megjelenés alatt).

FORRÁSOK

- A European Association for Legal Interpreters and Translators (EULITA) honlapja: www.eulita.eu (Letöltés ideje: 2018. július 12.)
- Útmutató jogi tolmácsoknak (Vademecum), lásd magyarul is: <https://eulita.eu/wp/relevant-documents/> (Letöltés ideje: 2018. július 12.)
- A DIS 20228 szabványtervezetről: http://eulita.eu/wp/wp-content/uploads/EULITA_Sofia-2018_Katschinka.pdf (Letöltés ideje: 2018. július 12.)
- Hites fordítók és tolmácsok névjegyzéke, átfogó szakmai javaslat a fordítás és tolmácsolás korszerű újrászabályozására: <http://forditoinevjegyzek.proford.hu/wp/> (Letöltés ideje: 2018. július 12.)
- Táv meghallgatási rendszer a Miskolci Törvényszéken: <https://miskolcitorvenyszek.birosag.hu/hirek/20180627/tavmeghallgatasi-rendszert-alakitottak-ki-miskolci-torvenyszeken> (Letöltés ideje: 2018. július 12.)
- A 2018. július 1. napján hatályba lépett 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1700090.TV×hift=ffffff4&txreferer=00000001.TXT> (Letöltés ideje: 2018. július 12.)

PART 4:
PUBLIC SERVICE AND SECURITY IN ATTESTED
LANGUAGE SERVICES

4. RÉSZ:
KÖZSZOLGÁLAT ÉS BIZTONSÁG A HITELES
NYELVI SZOLGÁLTATÁSOKBAN

KÖZSZOLGÁLAT ÉS MAGÁNJOG TALÁLKOZÁSA AZ ÁLLAMI FORDÍTÓIRODA ONLINE ÁLTALÁNOS SZERZŐDÉSI FELTÉTELEIBEN¹

Németh Gabriella
gabriella.nemeth@offi.hu

Public service and private law in the online contractual general conditions of a state-owned translation agency

1. BEVEZETŐ

Az elmúlt években több tanulmányban és előadásban igyekeztem bemutatni, milyen hatása lehet a nyelvi közvetítő személyes tevékenységének az igazságügybe vetett társadalmi bizalomra; ezen belül az igazságszolgáltatásba, a perek tisztességes és hatékony vitelébe vetett állampolgári bizalomra és a hatósági ügyintézés hatékonyságára. Ezért is fontos, hogy egy 100%-ban az állam tulajdonában álló fordítóiroda működésében azonos hangsúllyal jelenjenek meg szakmai etikai és morális kötelezettségek a színtisztán pénzügyileg és jogilag szabályos működés mellett, a felügyeletet gyakorló szervek és az ügyfelek, megrendelők irányába egyaránt.

Az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. (a továbbiakban: OFFI) és az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke 2018 márciusában huszadik alkalommal rendezte meg közös fordítástudományi konferenciáját. A konferencia előadásai a 21. századi bírósági tolmácsolásra fókuszáltak, és számos közbizalmi és morális szempontot – például: jogszabályban nem lefektetett minősítési kérdések vagy egyedi, eseti megrendelői igényekhez való kellően rugalmas alkalmazkodás problémái – is felvetettek, elsősorban az igen nagy mennyiségű szolgáltatást ellátó magyar állami, illetve az európai uniós fordítószolgálatok működésének bemutatása révén.² A konferencia

1 A szerző külkereskedelmi és európai uniós szakjogász, 2014–2015 között az Igazságügyi Minisztérium főosztályvezetője, jelenleg az állami fordítóiroda vezérigazgatója. Az OFFI Zrt. 100%-ban állami tulajdonú gazdasági társaság, amely jogszabály alapján készíti a hiteles (igazságügyi) fordításokat magánszemélyek, cégek és állami szervezetek részére. Lásd www.offi.hu.

2 A konferencián többek között előadott Agnieszka Walter-Drop (DG LINC) főigazgató a „Tolmácsolás a XXI. században” címmel, Alexandra Panagakou (DG SCIC, Európai Bizottság, A Igazgatóság) igazgató a változó világ igényeihez igazodó tolmáskompetenciákról, Alison Graves (DG TRAD) osztályvezető a fordítók változó szerepéről az Európai Parlamentben, Marcin Kotwicki (DGT, Európai Bizottság, C Igazgatóság) minőségbiztosítási vezető a Bizottság részére folyó fordítási munka minőségbiztosításáról, Daniela Amodeo Perillo, az EULITA elnöke a jogi tolmácsolásról szóló ISO szabványról, a szentpétervári Herzen School of Conference Interpreting and Translation tanára, Okszana Jakimenko az oroszországi bírósági tolmácsolás jogi és kulturális aspektusairól beszélt. Dr. Németh Gabriella, az OFFI vezérigaz-

nemzetközi kitekintése és az OFFI-ban keletkező hazai szakmai tapasztalatok³ is azt mutatják, hogy az okiratfordítások (hiteles fordítások) munkafolyamata akkor vezethet kiváló minőségű szolgáltatásokhoz, ha a fordításslétszolgáltatási folyamat nemcsak jól szabályozott és kellően minőségbiztosított, de a működésben kifejezetten a közszolgáltatásigra jellemző elvek és szempontok is érvényesülhetnek. Ezek végső soron olyan jogi dokumentumokban is megjeleníthetők, mint az általános szerződési feltételek.

Ebben a tanulmányban bemutatom, hogy a nyelvi közvetítők közbizalomban játszott szerepét és a közszolgálati szempontokat vajon tényleg lehet-e és érdemes-e megjeleníteni egy, a működéshez elengedhetetlen jogi dokumentumban, az úgynevezett általános szerződési feltételekben (ÁSZF). Ez a dokumentum a sok ügyféllel szerződő fordításslétszolgáltatók hatékony jogi eszköze lehet, amely még internetes, online felületeken is közzétehető, ámbár annak alkalmazása csak célszerű, de nem kötelező. Az OFFI működésében ma már jó néhány konkrét fordítóirodai megoldás támogatja a bírósági tolmácsolásban és a hiteles fordításokban közreműködő nyelvi közvetítők munkáját.⁴ Gyakran egy nyelvi közvetítői munka kapcsán nem is gondolunk arra, hogy a megrendeléssel a felek között szerződéses jogviszony jön létre, konkrét jogi dokumentum is születik, és valójában a fordítás elkészült vagy a sikeres tolmácsolás megvalósulása e szerződés teljesítése.⁵ De az OFFI online ÁSZF-jének áttekintése előtt vessünk egy pillantást arra is, hogy vajon miért hasznos, ha egy gazdasági társaság formájában működő fordítóiroda elszakad a tisztán magánpiaci viszonyban domináló működési szempontoktól (ilyenek lehetnek a profitmaximalizálás, az egyoldalú jogkötések érvényesítése, a jogkorlátozó, jogszüktető megoldások „bevetése”, az ügyfél számára nem teljes körű, további adminisztratív terheket okozó együttműködési megoldások felajánlása stb.), és miért lehet okszerű, ha a 100%-ban állami tulajdonú fordítóiroda igyekszik közszolgálati elveket is érvényesíteni saját működésében, melyek végül jogi dokumentumaiban is megtalálhatóak.

gatója az „Igazságügyi etikai dilemmák és összefüggések a bírósági tolmácsolásban” címmel adott elő, Dr. Elena Chiocchetti, az EURAC kutatóintézet vezető kutatója volt korábban, előadása a „Nyelvi jogok biztosítása a dél-tiroli gyakorlatban: a jogi terminológia kidolgozása a közigazgatás és igazságszolgáltatás számára” címet viselte. Prof. Barbara Moser-Mercer, a Genfi Egyetemen működő InZone egykori vezetőjeként a humanitárius tolmácsolásról beszélt.

- 3 2017-ben az OFFI közel 3000 tolmácsolási alkalmon vett részt (51 nyelven, 182 tolmács közreműködésével), és az évi 80 000 körüli fordítási megrendelésszám ma már mintegy 120 000 okiratfordítást jelent.
- 4 Kiemelendő ezek közül az OFFI Akadémia számos képzése, az OFFI gyakornoki és mentori programja, a Hiteles Nyelvi Szolgáltatások Etikai Kódexe, valamint a Fordítási és Tolmácsolási Minősítő Testület működése, ez utóbbi 2015 óta támogatja az OFFI munkáját tudományos és képzési szempontokkal, melyekről a szerző az említett 2 napos szakmai konferencián részletesen is beszélt.
- 5 A fordítási és tolmácsolási tevékenység során, többek között, az alábbi jogi dokumentumok, nyilatkozatok keletkezhetnek: ajánlat, ajánlat elfogadása, szerződés (például megrendeléssel, vagy az általános szerződési feltételek elfogadása révén), szerződésmódosítás, szavatossági kifogás, egyezség, adatkezelési hozzájárulás.

2. A NYELVI KÖZVETÍTŐI SZOLGÁLTATÁSOK LEHETSÉGES KÖZBIZALMI HATÁSAI

Az okiratfordítások és a kirendelt tolmácsolás mindenkor hitelessége egy eljárásban a jogi szabályozáson túl a nyelvi közvetítő etikus felelősségvállalásán múlik, amelynek (vagy amely hiányának) az adott jogi ügyben konkrét következménye is lehet. Ha ugyanis egy ügyben hibáznak a közreműködők, vagy hibás döntés születik, az nemcsak az adott ügyben érintett felek számára járhat hátrányos következményekkel, hanem általánosabb, társadalmi szinten is negatív hatásokat okozhat. A társadalmi reakciók közvetítésének lehetséges eszközei a sajtónyilvánosság, a médiumokban megjelenő értékítéletek. Nemcsak olyan írással találkozhatunk az online médiában, amelyben nyilatkozatok félrefordításáról volt szó, amellyel hátrányba is hozták az érintetteket az ügyük elbírálásakor,⁶ hanem olyannal is, amely azt taglalta, hogy vajon nem lenne-e szerencsésebb a tolmácsokra és a szakértőkre vonatkozó rendelkezéseket különválasztani?⁷ Egyes vélemények szerint ugyanis a tolmácsok még mindig nem kapják meg a más szakértő társukkal azonos tiszteletet és figyelmet. Az is kérdéses, hogy jogász nyelvész fordító vagy tárgyalótermi tolmács szükséges-e a bíróságokon, és vajon melyik vezetne jobb minőségű szolgáltatásvégzéshez?⁸ Érezhető, hogy végső soron valamilyen morális dilemma fogalmazódik meg a nyelvi közvetítők munkájával kapcsolatosan akkor is, amikor kérdéssé válik, hogy ha a fordítóirodai tolmács a szabályszerű idézés ellenére sem jelenik meg a bíróságon, majd később az iroda másik tolmácsot küld, aki az adott szaknyelvben nem jártas, az vajon az eljárás elhúzását okozó, pénzbírság kiszabására is okot adó cselekedet-e?⁹

Függetlenül attól, hogy az állami fordítószolgálat választott tolmácsa, magántulajdonú fordítóirodai, esetleg szabadúszó tolmács végzi a nyelvi közvetítést, a közvélemény, az egyéni, állampolgári jogokra nyitott sajtónyilvánosság folyamatosan érdeklődik az **igazságügyi eljárásokban végzett nyelvi közvetítő tevékenység** iránt. Igazságügyi eljárásokban végzett nyelvi közvetítés alatt nemcsak a hatósági vagy bírósági tolmácsolást értjük, hanem ide sorolhatóak a hiteles okiratfordítások vagy a perben elkészített egyszerű szakfordítások is, amelyek egy-egy eljárásban valamely tény bizonyításához szükségesek.¹⁰ (Az OFFI e tevékenységeit szerződéses jogviszonyokban

6 <https://24.hu/belfold/2018/01/23/a-valasztasok-elott-mar-nem-targyaljak-a-felreforditassal-vadolt-tolmacs-ugyet/> (Letöltés ideje: 2018. július 10.)

7 <http://arsboni.hu/birosagi-tolmacsok-rendezetlen-szerepel/> (Letöltés ideje: 2018. július 10.)

8 <https://joginyelv.hu/tolmacsolas-az-europai-unio-birosagan-a-gyakorlo-tolmacsok-szemevel/> (Letöltés ideje: 2018. július 10.)

9 http://www.ma.hu/kekhirek/307215/Alkalmatlan_tolmacs_miatt_csuszik_a_jogeros_itelet_a_lengyel_kamionos_ugyeben (Letöltés ideje: 2018. július 10.)

10 Például a hatályos polgári perrendtartás kimondja (lásd 2016. évi CXXX. törvény 62. §), hogy fordítás szükségessége esetén – jogszabály, az Európai Unió kötelező jogi aktusa, illetve nemzetközi egyezmény eltérő rendelkezése hiányában – egyszerű fordítás alkalmazható, de ha a lefordított szöveg helyessége, illetve teljessége tekintetében kétely merül fel, hiteles fordítást kell alkalmazni. A törvény a fordítási költségek esetében különbséget tesz aszerint, hogy az a bizonyítási eljárásban merült fel vagy sem. Az előbbi esetben a kötelezettség alanya, a főszabályt követve, a bizonyító fél, az utóbbi esetben pedig a pert megindító felperes.

látja el, amely lehet magánmegbízás vagy hivatalos kirendelés. A magánjogi szerződések, így az említett megbízások megköthetők általános szerződési feltételekkel is.¹¹⁾ A sajtó, a társadalmi nyilvánosság egyik vizsgálati szempontja az, hogy az egyéni jog-, illetve érdekvédelem mennyire akadályozhatja, illetve **akadályozza-e az állami működés**. Az igazságügy iránti bizalom megítélésének eszköze annak vizsgálata is, hogy egy adott köztestület vagy szervezet milyen jól látja el a rábízott közfeladatokat (NÉMETH 2016: 641). Konkrétan kiemelve a tolmácsolás köréből a hatósági, bírósági tolmácsolás állami feladatát, a kérdés az, hogy vajon az eljárásban közreműködő nyelvi közvetítők milyen hatással vannak és lehetnek az eljárások tempójára, minőségére, a meghozott döntés megalapozottságára. Ugyanez igaz a hiteles fordítások készítésére jogszabály által feljogosított fordítóiroda mint szerződéses szolgáltató teljesítésének határidejére, árára és minőségére is. Hiszen a bíró, aki az eljárás ügydöntője, igényli az etikus tolmács segítségét abban, hogy hibátlanul és gördülékenyen megvalósuljon az eljárás, a tolmács – mintegy észrevétlenül – legyen (mellék) szereplője a bírósági ügynek, például a polgári perrendtartás¹²⁾ szerinti rendben. Igényli azt is, hogy az ügy eldöntéséhez szükséges okirat jól legyen lefordítva, az ügy álljon rendelkezésre az eljárásban, hogy egyértelműen, közérthetően tartalmazza, tanúsítsa a kérdéses adatot, tényt. Az ügyfél pedig, akinek a nyelvismeret hiánya miatt van szüksége a közvetítésre, az ügye gyors és hibátlan eldöntését igényli „csak”, az Alaptörvényben¹³⁾ biztosított anyanyelvhasználati jogának kiteljesítése által. Ezen érdekek összeegyeztetése igen nagy etikai kihívás a nyelvi közvetítők részére is, hiszen az eljárások hibátlansága és valamennyi igényérvényesítő polgár egyéni jogainak védelme egyaránt egy **fontos közérdeket, a jogbiztonságot szolgálja**.

Bár a közfeladat fogalmát, pontos definícióját napjainkban hazai jogszabály nem határozza meg,¹⁴⁾ az OFFI egy közfeladat ellátására jogosított, közhatalmi tevékenységet végző szolgáltatónak minősül,¹⁵⁾ ezért magas etikai sztenderdjeit fenntartotta a legutóbbi, 2016–2018 közötti intézményfejlesztési stratégiája tervezésekor is. Amennyiben ugyanis az állami, igazságügyi hivatásrendi szolgáltatók a feladatellátásban, az árképzésben, a panaszkezelésben, az önkéntes jogkövetésben, vagy az udvarias kommunikációban hibáznak, végső soron *az igazságügybe vetett közbizalom is sérülhet*. Hiszen az etikus működés nézőpontjából nincs jelentősége annak, hogy egy adott közfeladatot vagy közszolgáltatást arra jogosított köztestület (ld. végrehajtók), kamara (ld. ügyvédek), vagy

11 2013. évi V. tv. a Polgári törvénykönyvről: XV. Fejezet Szerződéskötés általános szerződési feltételekkel.

12 Lásd a 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról XV. Fejezete, Szerződéskötés általános szerződési feltételekkel.

13 Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.), http://www.njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=140968 (Letöltés ideje: 2018. július 10.)

14 NÉMETH (2016) 641–642., és lásd még, hogy a 45/2018. (III. 19.) Korm. rendelet (az állami és önkormányzati közfeladat-kataszterről) 2019. január 1-jén lépett hatályba.

15 Lásd a 354/B/1995. AB határozatot, amelyben az Alkotmánybíróság a szakfordításról és tolmácsolásról szóló 24/1986. (VI. 26.) Mt. rendelet 5. §-a és a végrehajtására kiadott 7/1986. (VI. 26.) IM rendelet 5. § (1) és (3) bekezdése, továbbá a 6. § (1)–(4) bekezdései alkotmányellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló indítványt elutasította. Az Alkotmánybíróság megítélése szerint a megtámadott jogszabályban nem önmagában vett gazdasági tevékenységről, hanem közhatalmi funkcióról van szó. A testület szerint a támadott jogszabályi rendelkezések a jogok egyenlő elosztásának alkotmányos követelményét sem sértik.

éppen névjegyzékbe foglalt igazságügyi szakértők vagy fordítók, esetleg egy 100%-ban állami tulajdonban lévő gazdasági társaság (pl. OFFI Zrt.) munkavállalói vagy alvállalkozói látnak-e el. A kiszolgált ügyfél és az igazságügybe vetett közbizalom oldaláról tekintve mindig három alapvető elvárás áll fenn a szolgáltatók (pl. fordítóirodák, ún. szabadúszó fordítók és tolmácsok) irányában: *i)* minőségi szolgáltatás hibátlan és etikus nyújtása, *ii)* az ígért határidőn belül, az eljárást nem késleltetve, és *iii)* elérhető, arányos áron.

3. KÖZSZOLGÁLAT ÉS MAGÁNJOG TALÁLKOZÁSA ÁLTALÁNOS SZERZŐDÉSI FELTÉTELEKBEN

Magyary a közszolgálat meghatározásakor két fontos vonást emel ki: a magánjogi viszonyokkal ellentétben a közszolgálat kinevezéssel jön létre, és az alkalmazottól teljes hűséget és odaadást, a tőle telhető legjobb teljesítményt kíván¹⁶ (MAGYARY 1942: 387). A közszolgálati alkalmazottak általában olyan szerveknél dolgoznak, amelyeket a köz (az állam, az önkormányzat) tart fenn részben vagy egészben, s ezek, illetve alkalmazottaik a köz érdekében feladatokat látnak el, közszolgáltatásokat biztosítanak (GYÖRGY – HAZAFI 2018: 20). Az OFFI saját szakmai elődjének tartott egykori állami fordítóosztály munkaerő-állománya (alkalmazotti köre) mindenben megfelelt ennek a definíciónak. Ugyanakkor – bár az állam számára fontos nyelvi közvetítői, fordítói és tolmácsügyek mibenléte nem változott meg az elmúlt közel 150 évben sem – mégis úgy tűnhet, hogy a hetven évvel ezelőtt létrehozott Országos Fordító Iroda mint gazdasági osztály szervezeti megjelenésében „elhagyta” a közszolgálatot, mivel önálló gazdasági entitásként került megformálásra. Az OFFI jelenleg zártkörű részvénytársasági formában működik, működése számos, az állami vagyonnal való gazdálkodásra vonatkozó jogszabály és belső szabályzat által meghatározott, és az állam által jogszabállyal ráruházott feladatokat lát el,¹⁷ így közszolgáltatásának fenntartása (illetve erre vonatkozó jogi kötelezés nélküli önkéntes vállalása) – függetlenül attól, hogy nem állami költségvetési szervként működik, munkavállalói a munka törvénykönyve¹⁸ alapján járnak el, így rájuk a közszolgálati jogviszonyokra ma is jellemző eskü intézménye sem vonatkozik – továbbra is indokolt. Utalnék itt a büntető törvénykönyvünk azon állítására is, amely alapján nemcsak egy perben eljáró szakértő, de akár egy személyszállító sofőr is közfeladatot ellátó személynek minősülhet feladatellátása körében, pedig sokszor egy gazdasági társaság keretében végzi feladatát.¹⁹

16 Ugyanitt kiemeli, hogy „a hivatali esküt már az 1790: XVIII. t.c. előírja.”

17 24/1986. (VI. 26.) Mt. rendelet és a végrehajtására kiadott 7/1986. (VI. 26.) IM rendelet.

18 2012. évi I. tv. a munka törvénykönyvéről.

19 A Kúria (6/2015. elvi határozat) szerint, **ha tevékenysége igényvezérelt személyszállítási szolgáltatásként, a személyszállítási közszolgáltatás részeként valósul meg.** A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. tv. 459. §-a (értelmező rendelkezések) meghatározza nemcsak a hivatalos személy, hanem a közfeladatot ellátó személy kategóriáját is, és ilyennek minősül például az egyetemes postai szolgáltatónál ügyfélkapcsolati feladatot ellátó személy, a közösségi közlekedési eszközt működtető gazdálkodó szervezetnél végrehajtói feladatot ellátó személy e tevékenysége során, a bírósági vagy más hatósági eljárás

Tudva, hogy egy részvénytársaság munkavállalói és szerződéses partnerei a közszolgálat Magyar-féle első feltételének (kinevezés) nem felelhetnek meg,²⁰ az OFFI működésében mégis folyamatosan törekedett és törekszik az egykori miniszterelnökségi Központi Fordító Osztályt²¹ jellemző közszolgálati hűség és lojalitás, és más, tipikusan a közszolgálatot jellemző, de a magánviszonyokban nem mindig elsődleges morális elvek érvényesítésére a napi működésben (ilyennek minősül többek között az alávetettség elve [az alapítói jogokat gyakorló minisztériumnak]), vagy a professzionalizmus mellett a fokozott felelősség elve²²), amely egyúttal a közszolgálati szervek dolgozóira jellemző politikai semlegességet is jelenti (GYÖRGY – HAZAFI 2018: 27, 34–39). Cél az is, hogy a cégen belüli fluktuáció minimálisra csökkenjen, amely a jól képzett munkaerő tudatos megtartására irányuló vezetői erőfeszítések révén a közfeladat-ellátás zavartalan biztosítását nagymértékben stabilizálja.²³

Az általános szerződési feltételekben (ÁSZF) valamely piaci szereplő saját szabályait rögzíti, és elsődleges üzleti célja vele, hogy a felek kötelezettségeit saját sztenderdjei szerint határozza meg. Az ÁSZF-et a termék vagy szolgáltatás árát közgazdaságtanilag legkevésbé növelő szerződéses jogi költségként is tekinthetjük, emiatt ez is szerepet játszik abban, amikor a gazdasági szereplők ÁSZF alkalmazásával egyszerűsítik (gyorsítják) szerződéskötési (alku)folyamataikat (NÉMETH 2018: 13–14). Általános szerződési feltételnek az olyan szerződési feltétel minősül, amelyet az alkalmazója több szerződés megkötése céljából egyoldalúan, a másik fél közreműködése nélkül előre meghatározott, és amelyet a felek egyedileg nem tárgyaltak meg. Elsődleges jellemzője tehát, hogy nélkülözi a klasszikus, kétoldali alkufolyamatot, mivel a napjainkat jellemző gyors döntésekre alapuló fogyasztói szerződéskötések körében erre nincs idő (NÉMETH 2018: 13–14). A gazdasági életben egyre fokozódó gyakoriságuknak és jelentőségüknek megfelelően ma már a Ptk. külön fejezetben tartalmazza az ÁSZF-fel történő szerződéskötés szabályait,²⁴ amely a hazai gazdasági életben is igen elterjedt, az internet széleskörű használata következtében pedig a szerződéskötések és az információáramlás helyszínéül a világháló is szolgál. Mindemellett a közszolgálati szemlélet

rásban a védő, a jogi képviselő, a szakértő, és a hivatalos személynek nem minősülő kézbesítési végrehajtó, de például a bírósági tolmács vagy az OFFI ügyfélszolgálati munkatársa nem.

20 Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy bár az állami tulajdonú gazdasági társaság dolgozói a hatályos jog szerint munkaviszonyban állnak és rájuk a Munka törvénykönyve szabályai irányadók, azonban a két világháború közötti Magyarországon, és számos európai országban ma is közszolgálati dolgozónak számítottak, illetve számítanak, mint például a közlekedési, a csatorna- vagy a postavállalatok dolgozói.

21 1869. március 25-én alapították meg az akkori Miniszterelnökségen a Központi Fordító Osztályt.

22 Amely nemcsak az Igazságügyi Minisztérium mint alapítói joggyakorló által jóváhagyott 2016–2018 közötti intézményfejlesztési stratégia egyes stratégiai célkitűzéseiben manifesztálódik, hanem az OFFI megújított szakmai etikai kódexén keresztül is megvalósul.

23 2018 első félévében az OFFI munkavállalói létszámához viszonyítva az 5%-osnak mondható elvándorlási arány minimális.

24 2013. évi V. tv. a Polgári törvénykönyvről 6:77–81. §-ok. (Az 1977. évi Ptk. reform – amely az 1959. évi IV. törvényt modernizálta – előtt hazai jogunkban egyáltalán nem találunk az ÁSZF-ekre vonatkozó kifejezett normát vagy az ítélkezési gyakorlatba fixen beépült joggyakorlatot, sem kikristályosodott kereskedelmi szokást. Ekkor még a szabványszerződéssel kapcsolatos jogi problémákat a bírói gyakorlat a hagyományos érvénytelenség eszközével vagy esetleg az általános jogelvek segítségével oldotta meg.)

egy gazdasági társaság működésében kiszámíthatóságot, átláthatóságot is jelent, ezért is mutakozhat célszerűnek sztemderdizált és online is közzétett szerződési feltételek alkalmazása e körben.

A hatályos jogszabályok nem szabják meg a fordítóirodák számára, hogy milyen tartalmat jogosultak vagy kötelesek beépíteni általános szerződési feltételeikbe. A fordítóirodák általános szerződési feltételei egyetlen vagy több, egymással összefüggő dokumentumban is elkészíthetők. Az állami fordítóiroda is több ÁSZF-et alkalmaz, melyek egyike csak az ajánlatadásra, a polgári jogi szerződés megkötésére és teljesítésére vonatkozik, de a fogyasztók és együttműködő partnerek adatkezelési szabályai a szintén online közzétett ún. Adatkezelési tájékoztatóban²⁵ találhatóak, és van külön Panaszkezelési szabályzat is a szavatossági igények érvényesítéséhez.²⁶ A szerződési feltételek tartalmát nem korlátozó előírások mellett a hatályos jogi normák ugyanakkor számos fogyasztókat védő rendelkezést tartalmaznak annak érdekében, hogy a szerződési sablonfeltételek végül a fogyasztó által megkötött fordításszolgáltatói szerződés részét képezzék, melyekre a felek hivatkozni tudnak egy esetleges hibás teljesítés vagy nemteljesítés esetén is.²⁷ Ezek betartásának tehát garanciális funkciói vannak az etikus fordítások vonatkozásában is; amennyiben tehát egy fordításszolgáltató online is elérhetővé teszi általános blankettafeltételeit, egyúttal működésének átláthatóságát is növeli.

Fordítási, illetve nyelvi közvetítői szolgáltatásai teljesítéséhez – túl az ISO 9001:2015 és ISO 17100:2015 szabványoknak történő megfelelésen – az OFFI is segítségül hívja a polgári jog e praktikus eszközét, saját weblapján közzétett általános szerződési feltételek alkalmazásával.²⁸ E feltételrendszer a weblapon kívül az ajánlatadáskor születő dokumentációkban (pl. ajánlati nyomtatvány, megrendelőlap) is megjelenik az ügyfél felé történő jogi és marketingkommunikációban. Ez tehát azt jelenti, hogy az OFFI mint vállalkozó – eltérő írásbeli megállapodás hiányában – az előre megírt általános feltételekkel vállalja ügyfelei mint megrendelők részére a kért szolgáltatások teljesítését.²⁹ A weben is elérhető általános szerződési feltételek, adatkezelési szabályzat és panaszkezelési tájékoztató tisztán magánjogi sablonizált jogi dokumentumnak tűnhetnek, legfőbb rendelkezéseik első ránézésre csak az ajánlatkéréssel, a szerződés megkötésével és teljesítésével foglalkoznak, alaposabb tanulmányozás után mégis láthatóvá válik, hogy az imént ismertetett néhány, a közszolgáltatóságot általában jellemző érték is hangsúlyosan jelen van az OFFI online ÁSZF-jeinek szövegében.

Az OFFI teljes körűen felsorolja valamennyi szolgáltatásának körét, a szerződés teljesítésére vonatkozó online ÁSZF első rendelkezései között pedig természetesen azt is feltünteti, hogy *jogszabály alapján jár el*.³⁰ Az ÁSZF-et tartalmazó céges weblapon több helyütt is feltünteti az Igazságügyi Minisztérium alá tartozását és annak szakmai felügyeleti jogaira történő hivatkozást, emellett

25 http://www.offi.hu/adatvedelmi_tajekoztato (*Letöltés ideje: 2018. július 20.*)

26 <http://www.offi.hu/cegunkrol/panaszkezelesi-tajekoztato> (*Letöltés ideje: 2018. július 20.*)

27 Ilyen a tisztességtelen szerződési feltételek kikötésének tilalma, a közérthető tájékoztatás alkalmazásának kötelezettsége, az egyértelmű és határozott fogyasztói elfogadás bizonyításának kötelezettsége az ÁSZF alkalmazójára nézve, vagy a szokásos árnál magasabb egyéb díjak fogyasztóra terhelésének tilalma, illetve az ilyenek külön elfogadtatásának kötelezettsége stb.

28 <http://www.offi.hu/cegunkrol/altalanos-szerzodesi-feltetelek-aszf> (*Letöltés ideje: 2018. július 20.*)

29 OFFI ÁSZF bevezető rész.

30 24/1986. (VI. 26.) MT rendelet és 7/1986. (VI. 26.) IM rendelet.

a panaszok kezelésére vonatkozó szabályzatban külön is kiemeli, hogy az „Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. kiemelkedő törekvése, hogy Megrendelőit magas színvonalon szolgálja ki és termékeivel, szolgáltatásaival Ügyfelei elégedettek legyenek”. A *jogszabályok betartásán túl* azok betartatása keretében többek között a megrendelő képviseleti jogának ellenőrzését is fenntartja, s nem csak a fordítási megrendelés leadásakor.³¹ Erre vonatkozó jogszabályi definíció hiányában is e magánjogi szerződési feltételeket összegző dokumentumban arra is *magyarázatot, edukációt ad fogyasztói számára*, hogy „A hitelesítés annak a közhitelű tanúsítása, hogy a kész fordítás célnyelvi szövege az alapul szolgáló forrásnyelvi szöveggel tartalmilag azonos és értelmileg egyenértékű. A hitelesítési szolgáltatás semmilyen körülmények között sem tanúsítja a Megrendelő által rendelkezésre bocsátott irat (szöveg) alaki és/vagy tartalmi valóságát, eredetiségét vagy érvényességét.” [A 2015–2016. évi igazságügyi végrehajtói és szakértői reformokat megelőzően, még az 1980–90-es években megalkotott jogszabályok mára elavulttá váltak, és ez történt a hiteles fordításokat szabályozó akkori minisztertanácsi rendelettel is, amelynek reformjára a mai napig nem került sor. Így a mai napig a *hiteles fordítás definíciója és eljárásrendje nincs jogszabályban rögzítve*, nem támogatja e közszolgálati feladatokat, például a bírósági tolmácsolást jogszabályi díjjegyzék, és a hitelesítés jogkövetkezménye – hasonlóan például az ügyvédi ellenjegyzéshez vagy a közjegyzői hitelesítéshez – szintén nincs normában rögzítve (NÉMETH 2017a:17).] Ugyanakkor az OFFI saját belső szabállyal rendelkezik az aggályosnak tűnő okiratok kezelésére vonatkozó eljárási rendről is, amelyre szintén *nem kötelezi közens jogi norma*. E szabályzat célja is tulajdonképpen a jogszabályok betartatására irányuló közszolgálati etikai elv érvényre juttatása, miszerint „mindazon hivatalos eljárásokban, amelyekben valamely irat OFFI általi hiteles fordítása szükséges, lehetőség szerint minél kisebb mértékben kerülhessen sor [...] hamisított, vagy bármilyen okból nem valódinak tűnő, nem eredeti, illetve a valódi eredetivel nem megegyező joghatású okiratok átvételére”³².

Mindezen tartalmi jellemzőkkel egyidejűleg az ÁSZF és a szabályzatok szövegezése objektív, tényszerű és jogszerű, mindenfajta személyes véleményformálástól mentes, így *politikailag is semleges*. Az állami fordítóiroda blankettaszerződési feltételei a közszolgálat más szféráit is jellemző (ld. e-közigazgatás) modern online és elektronikus szerződésteljesítési és kommunikációs lehetőségeket is biztosítanak partnerei részére, valamint a *közszolgálati szereplők működési sajátosságaihoz idomulva* – eltérően a magánjogi viszonyokban jellemzően profitmaximalizálásra törekvő közgazdaságtani szemléletmódtól – például az igazságszolgáltatási szervek, bíróságok, rendőrség, ügyészség és közigazgatási hivatalok (mint költségvetési finanszírozású, emiatt olykor rugalmatlanabb finanszírozási megoldásokra kényszerülő szervek) részére biztosítja az utólagos átutalással történő hosszabb határidejű fizetés lehetőségét.

31 Lásd a Panaszkezelési szabályzatban: „Amennyiben nem saját nevében, mint Megrendelő tesz panaszt, a panaszhoz elengedhetetlenül szükséges írásbeli meghatalmazást csatolni. A meghatalmazás (közjegyző által hitelesített) közokirat, illetve (két tanú által aláírt) teljes bizonyító erejű magánokirat lehet” és az ÁSZF-ben is: „Az OFFI alkalmas módon – pl. meghatalmazás kérésével, személyazonosság igazolásával stb. – ellenőrizheti a Megrendelő nevében eljáró személy képviseleti jogosultságát.”

32 Vezérigazgatói utasítás az OFFI Zrt. részére a hiteles fordítási megrendelések során átadott aggályosnak tűnő iratok kezelésének rendjéről

4. ZÁRÓ GONDOLATOK

Az állami fordítóiroda működése szép példája annak, hogy – erre vonatkozó kifejezett jogszabályi kötelezés hiányában is – lehetséges elfogadható kompromisszum a magánpiaci gazdasági társasági normák által meghatározott nyereséges működés és a közszolgálati szemléletmód között, amely akár még egy konkrét, a felek számára elsődlegesen kötelező magánjogi dokumentum, a nyelvi közvetítő **szolgáltatás teljesítésének feltételeit meghatározó blankettaszerződés** konkrét tartalmában is megjeleníthető.

Az OFFI működését az alapfeladatok szakszerű ellátásán túl a digitális fejlődés, az elektronizáció és a nyelvi szolgáltatási képzési és tudásközponttá válás jellemzi. Az állami fordítóiroda küldetése: „a hiteles fordítások és a közigazgatási (kormányzati) fordítások magas színvonalú, egységes terminológiával és olcsóbb díjszabású termékekkel történő kiszolgálása, azaz: a polgárok, vállalkozások és a kormányzat számára is etalon-értékű hiteles fordítások megvalósítása révén az OFFI Zrt. a magyar közigazgatás számára fontos és **más biztonságos módon nem pótolható állami feladatot lát el**”³³.

Remélem, hogy az általános szerződési feltételeket az eddigiektől teljesen eltérő vizsgálati szempontból elemző jogászai gondolatok is hozzájárulhatnak ahhoz, hogy újra megállapíthassuk: az állami (igazságügyi) nyelvi közvetítői szolgáltatói tevékenység ellátása során óriási hangsúly helyezhető a szakmai működésnek a jogszabályi normákban csak közvetve megjelenő, esetleg alulszabályozottság vagy elavult jogi környezet miatt még keretszabályként sem megjelenő etikai normák és közszolgálati elvek és működési gyakorlatok kialakítására. Külön öröm számomra, hogy e tanulmánykötetben alkalmam nyílt arra, hogy az állami fordítóiroda online általános szerződési feltételeinek bemutatásával, áttekintésével rávilágíthassak az igazságügyi, jogi és közigazgatási ügyekben közreműködő **nyelvi közvetítők felelősségének magánjogi és közszolgálati összefüggéseire** és ezek biztosítását is erősítő lehetséges jogi megoldásokra egyaránt.

IRODALOM

- GYÖRGY I. – HAZAFI Z. (szerk.) (2018): *Közszolgálati életpályák a közigazgatásban és a rendvédelemben*. Dialóg Campus Kiadó, Pécs. 20.
- MAGYARY Z. (1942): *Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete és működési rendje*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. 387.

33 Az OFFI Zrt. 2016–2018 közötti időszakra elfogadott középtávú intézményfejlesztési stratégiája. Az Európai Unió Fordítási Főigazgatóságának küldetése a 2016–2020-as stratégiai terv szerint: „DGT’s overarching goal is to provide the European Commission with high – quality translation and other language services. We strive to promote the European Union’s multilingual character by making sure the Commission produces clearly written documents, in all the official languages and in others as well.” (https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/strategic-plan-2016-2020-dg-t_march2016_en.pdf (Letöltés ideje: 2018. július 20.))

- NÉMETH G. (2016): Az Igazságügyi Szakértők és a Bírósági Végrehajtók. In: JAKAB A. – GAJDUSCHEK Gy. (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete, Budapest. 641.
- NÉMETH G. (2017): Az igazságügybe vetett közbizalom etikai keretei az igazságügyi szakértők, az állami végrehajtók és a hiteles tolmácsok és fordítók hazai működési modelljében. In: SZAKÁLY Zs. (szerk.): *Tanulmánykötet „Jog, erkölcs, etika” konferencia*. (Szabó Imre sorozatszerk.) Igazságügyi Szolgálatok Jogakadémiája, Magyar Közlöny- és Lapkiadó Kft, Budapest. 63.
- NÉMETH G. (2017a): Az igazságügyi etikai dilemmák és összefüggések a bírósági tolmácsolásban. In: HORVÁTH I. (szerk.): *Tolmácsolás a bíróságon. Esettanulmányok a bírósági tolmácsolás gyakorlatából*. HVG-ORAC, Budapest. 17.
- NÉMETH G. (2018): Az általános szerződési feltételek alkalmazásának tapasztalatai az online térben. *Gazdaság és Jog* (26)3. 13–14.

IMPLEMENTING LANGUAGE RIGHTS IN SOUTH TYROL. DEVELOPING LEGAL TERMINOLOGY FOR THE PUBLIC ADMINISTRATION AND THE JUDICIARY

Elena Chiocchetti

Institute for Applied Linguistics, Eurac Research

elena.chiocchetti@eurac.edu

Abstract: This paper illustrates the current language regulations applying to multilingual communication within the administrative and judiciary powers in South Tyrol. The main focus is on the importance of developing legal and administrative terminology as a means of ensuring that language minorities have the possibility to fully enjoy their language rights. South Tyrol is an autonomous province in Northern Italy where two minority languages, German and Ladin, have official status next to Italian. Both minority languages are used locally by the public administration and in court, albeit to different degrees and with different regulations. In this paper we first sketch the historic and legal background of South Tyrol's multilingualism. Then we describe the three different approaches followed since World War II with the aim of developing South Tyrolean German legal language and terminology. The later development of terminology in Ladin is also explained briefly. We then illustrate in detail the current legal framework and situation concerning language use and legal terminology in the public administration and local courtrooms. Our conclusions evaluate the successes and failures of the above-mentioned three approaches. This information can be useful for other minority groups that have been granted extended language rights only recently.

Keywords: terminology planning, language rights, legal terminology, South Tyrol, language rules, terminology standardisation

1. INTRODUCTION

South Tyrol is an autonomous province in Northern Italy. It is an officially trilingual area where the population speaks German (69.6%), Italian (25.8%), and Ladin (4.5%) (ASTAT 2018: 15). Two minority languages, German and Ladin, have official status and are both used by the administrative and the judiciary powers, albeit to different degrees and with different regulations. In this paper, we will briefly sketch the historic and legal background of South Tyrol's multilingualism. Then we will describe the three different approaches followed since World War II with the aim of developing the German legal language and terminology for the local public administration and judiciary system, while Ladin was given attention only in recent years. This development was a necessary step in order to implement the language rights of the citizens belonging to the minority language communities. We will then illustrate the current legal framework and situation concerning language use and legal terminology in the public administration and local courtrooms. Our conclusions will evaluate the successes and failures of the above-mentioned three approaches and finally highlight future developments.

2. HISTORICAL AND LEGAL BACKGROUND

South Tyrol was annexed to Italy after Austria-Hungary's defeat in World War I. The following two decades of Fascist rule were a particularly difficult period for the German-speaking minority in Italy, whose native language was banned from all public use (education, newspapers, place names, etc.) with the aim of Italianising and assimilating the minority population (ALCOCK 2001: 1–2; ROMEO 2005: 52–53).

After the end of World War II, Austria and Italy signed an agreement in Paris to ensure that the German-speaking citizens of South Tyrol – destined to remain under Italian rule – were granted a sufficient degree of linguistic freedom after the period of fascist oppression. This Paris Agreement of 1946 promised autonomy and equality of rights for the German-speaking population in Italy. The promise entailed, among other things, reinstituting a German-language education system as well as providing for German-speaking public administration clerks, bilingual official documents, and bilingual place names. However, the First Statute of Autonomy that was promulgated two years later to fulfil the Paris Agreement (Constitutional Law no. 5/1948) did not satisfy the requests of the South Tyrolean minority. The expected local autonomy was bestowed on a much larger region than the South Tyrolean territory, so that Italian speakers ended up having a two-thirds majority within the regional parliament located in the nearby capital city Trento (ALCOCK 2001: 5–6; ROMEO 2005: 94–95; PES COSTA 2010: 472). In addition, Article 85 of the First Statute of Autonomy ensured the possibility of using German in public life, particularly in relations with the public administration and in meetings of the various political bodies. However, granting a mere possibility is not tantamount to ensuring a fully-fledged right. Therefore, the German-speaking minority refused to consider it a sufficient level of protection and implementation of equal rights as promised with the Paris Agreement. Besides, Italian had been declared the official language of the state (Constitutional Law no. 5/1948, art. 84) and the Italian version of any bilingual document would be considered the only legally binding text (ALCOCK 2001: 7).

The following decades were characterised by fierce political battles and repeated terrorist attacks (ALCOCK 2001: 8; ROMEO 2005: 99–103; PES COSTA 2010: 488). Tensions started easing only in the early 1970s with the promulgation of a New Statute of Autonomy (Presidential Decree no. 670/1972). Ample autonomy was conferred on the South Tyrolean provincial government, with its seat in Bolzano, now largely independent from the neighbouring territory governed from Trento. German obtained equal status and became a local official language next to Italian (ALCOCK 2001: 13; ROMEO 2005: 100, 118). The New Statute of Autonomy granted the minority the right to use their language at local level with the public administration, many public authorities, and in court (Presidential Decree no. 670/1972, art. 100). The Ladin-speaking minority, whose requests for autonomy had so far been largely disregarded (PES COSTA 2010: 455ff.), later received partly similar rights limited to their two main areas of residence, Val Badia and Val Gardena (Presidential Decree no. 574/1988, art. 32).

As a consequence of the statutory provisions, the knowledge of Italian and German became a prerequisite for public employment: Presidential Decree no. 752/1976 introduced a four-level language exam for staff in all public administration offices, thus ensuring the bilingual functioning

of the public administration system. In this way it became possible to ask all public employees to use either language according to the citizens' preference (WOELK 2000: 210). Concerning the Ladin-speaking valleys, since 1977 public employees working in the provincial and municipal administrations must prove their knowledge of Ladin next to Italian and German (PESCOLTA 2010: 527; Provincia autonoma 2018a). Finally, in the last 50 years, the local government has obtained growing autonomy from the central state, acquiring many primary or secondary legislative competences (i.e. primary competences in public transport, agriculture, town planning, etc. and secondary competences in education, commerce, health, etc.) (ROMEO 2005: 118; Provincia autonoma 2017).

3. LANGUAGE RIGHTS AND TERMINOLOGY

The new official status of German conferred by the provisions of the New Statute of Autonomy, together with the progressive acquisition of legislative competences in a growing number of fields of activity by the local government, created an acute need for specialised texts and terminology conveying the procedures and concepts of the Italian legal system in the minority language. A host of specialised terms, collocations and set phrases pertaining to the Italian legal system had to be translated into German. This had to be done while keeping in mind that the clarity of meaning and consistency of legal language is a prerequisite for legal certainty and the full enjoyment of equal rights by the German-speaking citizens of South Tyrol (PALERMO – PFÖSTL 1997: 37; WOELK 2000: 213). The following sections will describe three subsequent phases, during which different strategies prevailed for the development of South Tyrolean German legal and administrative language, in particular terminology. The development of the Ladin legal and administrative terminology started much later and was approached with smaller-scale projects (RALLI – TIES 2006: 416–418; TIES 2008).

3.1 'Laissez-faire' approach

The second half of the last century saw many praiseworthy and useful efforts to translate the most important Italian legal codes, laws and administrative texts into German. A local publishing house printed bilingual versions of several legal codes during the 1970s and 1980s (e.g. Civil Code, Criminal Procedure Code, Insolvency Code) (ZANON 2001: 178). These translations had been produced by teams of local academics, lawyers and judges working in the respective domain. Many other texts were translated by public officials, clerks and professional translators for both internal and public use. Unfortunately, these efforts were uncoordinated and not adequately supported by strategic language and terminology planning. Translations were prepared on a needs basis and often left to the initiative of interested offices, clerks, associations, etc. (MAYER 1997: 128; PALERMO – PFÖSTL 1997: 53; Woelk 2000: 213; CHIOCCETTI et al. 2017: 257–258). Texts and terms ended up being translated several times in different ways (MAYER 1997: 128–129; SANDRINI 1998: 399–400; ZANON 2001: 178, 2008: 52; CHIOCCETTI et al. 2013a: 259).

The linguistic consequences of this uncoordinated and unplanned ‘laissez-faire’ approach to legal and administrative terminology were both positive and negative. On the one hand, the German-speaking minority finally had sufficient material available in their language for daily use as well as for information and educational purposes (CHIOCCHETTI et al. 2013a: 260). On the other hand, the urgency of producing the necessary material and the lack of planning and coordination lead to the creation of many impromptu translations and clumsy calques, sometimes even to linguistically and legally incorrect terms, to the coexistence of several variants and synonyms to designate the same concept and to a wealth of unmanageable inconsistencies (PALERMO – PFÖSTL 1997: 17; ZANON 2001: 171, 2008: 52).

To name just a couple of examples, the police headquarters, called *questura* in Italian, were translated with the calque *Quästur*. This term is not understood by any German speakers from other countries, who would expect *Polizeidirektion* or *Polizeipräsidium*. Regarding several concurring translations for the same Italian concept, we can mention the example of *assessore provinciale*. This term designates a member of the local government and over time was expressed with *Provinzialassessor*, *Landesassessor* and *Landesrat* in South Tyrol.

3.2 Prescriptive approach

The terminological ‘emergency’ became particularly acute in the years after the promulgation of the New Statute of Autonomy in 1972 (ZANON 2001: 168; CHIOCCHETTI et al. 2017: 257), when the equal status of German had been officially recognised and its public use in a growing number of domains soared. The need for a more coordinated effort towards the development of the South Tyrolean legal language and terminology became soon evident (ZANON 2008: 52). To this end, a Presidential Decree (no. 574/1988) established a Terminology Commission of six experts (judges, lawyers, translators) with competences in both languages. The Commissioners’ task was to retrieve, check, approve, and update the legal, administrative, and technical terminology necessary for the local administrative and judiciary system (Presidential Decree no. 574/1988, art. 6a). Their final aim consisted in establishing official German equivalents for the existing Italian legal terminology. Once published on the Official Gazette of the Region, these German one-to-one correspondents to the Italian terminology – subdivided by legal domain (e.g. civil law, criminal law, administrative law) – would become mandatory choices in the texts written by all local public authorities (Presidential Decree no. 574/1988, art. 6). This implied introducing a distinctly prescriptive approach to terminology planning and management, since it meant indicating even more than just a “preferred usage” (ISO 26162:2012:3.4.4). The new law basically imposed the full adherence to the Terminology Commission’s decisions in a large number of public documents.

The Terminology Commission started working in 1991 and faced several challenges (CHIOCCHETTI et al. 2009; CHIOCCHETTI – STANIZZI 2010). One of the biggest challenges was eliminating or at least reducing the proliferation of variants and synonyms already existing for many key legal and administrative concepts, so that the meaning of the local German terminology would be clear and unambiguous. The Commissioners’ work also included establishing well-motivated, legally and linguistically correct equivalents, possibly keeping in mind all the related

terms within a conceptual system. South Tyrol is only a small area with about 300,000 German speakers (ASTAT 2018: 15). For this reason, the Terminology Commission needed to consider the legal terminology used in the neighbouring German-speaking legal systems (Austria, Germany, and Switzerland) with two sometimes contrasting problems. On the one hand, the South Tyrolean terminology had to faithfully reflect the Italian legal system (WOELK 2000: 213). On the other hand, whenever possible, i.e. where substantial conceptual equivalence between the Italian and foreign legal concepts could be established, it was considered wise to adopt the existing terms already in use in other German-speaking countries. This was done to avoid detaching the South Tyrolean legal language from the rest of the germanophone linguistic area by inventing new, unnecessary terms (SANDRINI 1998: 408–410).

The Terminology Commission based their decisions on comparative legal terminology work prepared by an interdisciplinary research team at a local research centre (Eurac Research). The interdisciplinary research team provided the Terminology Commission with full terminological entries for many concepts of the Italian legal system. These entries collected all existing translations in South Tyrol as well as the equivalent terms – whenever present – used in other German-speaking legal systems. The Commissioners were therefore able to evaluate which designations best expressed the Italian concepts in German and could be officially standardised or whether they needed to create a neologism.

The Commissioners' dedicated work produced about 15,000–20,000 standardised couples of terms. Unfortunately, a more precise estimate of the amount of standardised terms, besides the almost 8,000 published in bilingual lists on the Official Gazette of the Region, is not possible. This is due to the fact that, to speed up work, the equivalents contained in the official translations of legal codes drafted in the preceding decades (see 3.1) were 'batch standardised' (CHIOCCHETTI et al. 2017: 260), i.e. declared official and correct without in-depth research on consistency and absence of ambiguity.

From a linguistic and terminological point of view, this second phase also had positive and negative effects on the development of the South Tyrolean legal and administrative terminology (CHIOCCHETTI – STANIZZI 2010; CHIOCCHETTI et al. 2017: 261–265). At last, South Tyrolean drafters and translators had a well-researched and official stock of legal and administrative terms they could refer to. However, the belated start of the Terminology Commission's activity in the early 1990s had allowed for numerous terms to become established and widely used, which made them hard to replace with the new standardised terminology (PALERMO – PFÖSTL 1997: 21, 38). For example, while the Terminology Commission established *Polizeidirektion* as official translation for *questura*, the term *Quästur* was already too widely used and still can be seen on the signpost outside the Bolzano police headquarters.

Unfortunately, the size of the Terminology Commission was too small (ZANON 2008: 58) to keep up with new emerging legal concepts and current political topics. Work within the Terminology Commission had been organised thematically, which implied that there were domains almost entirely excluded from standardisation (mainly private law but also important domains such as tax law). The standardisation procedure was complex and time-consuming, so that it was not only difficult to provide immediate solutions to current terminological problems, but also

some standardised equivalents became quickly outdated with subsequent legal reforms. Finally, establishing official and legally binding equivalents at conceptual level disregards the possible alternatives and different choices that might be desirable within real texts. These were some of the reasons why the standardisation approach was discontinued in 2012.

3.3 Descriptive approach

The period of terminology standardisation has by far not met all the terminological needs of the German-speaking community in South Tyrol. It has, however, left an important legacy of full terminological entries, compiled as preparatory work for the standardisation activity of the Terminology Commission by the terminologists and legal experts at Eurac Research. Since 2001, these terminological entries have been published online in the Information System for Legal Terminology *bistro*¹, thus making not only the legally binding equivalents available to users, but also other potentially relevant information, such as definitions, contexts of use and comparative information on the other German-speaking legal systems (RALLI – ANDREATTA 2018). This preparatory work (CHIOCCHETTI – RALLI 2016: 108–111) was performed with a descriptive approach, i.e. by “document[ing] the way terms are used in contexts without indicat[ing] preferred usage” (ISO 26162:2012:3.4.3). The preparatory work is still useful today, as it continues to be updated by the interdisciplinary team at Eurac Research. The available Ladin language terminology was also collected and published in *bistro*.

Today, a new agreement between the Office for Language Issues (OLI) of the provincial administration² and the Institute of Applied Linguistics of Eurac Research³ aims at ensuring continuity and further development to *bistro* and its contents. Terminology work is now based on the normative texts translated and revised by the OLI, therefore automatically focused on current and immediately relevant topics. Unlike in the past, it is also possible to treat single or small groups of terms on a needs basis. This happens, for example, when the central government passes new legislation and the corresponding South Tyrolean German terminology needs to be defined quickly, in order to avoid the independent creation of many different translations by the local press, stakeholders, and public offices, as often occurred in the past.

For example, ad hoc terminology work was needed in 2016, when Italy passed new legislation on same-sex relationships. The central government introduced the possibility for same-sex couples to officialise their relationships in the form of a civil union (Law no. 76/2016). Marriage remained possible only for heterosexual couples, but the new legal arrangement granted homosexual couples largely similar rights to married couples. The new concept was called *unione civile*, which would literally translate as *bürgerliche Verbindung* in German. The in-depth legal comparison with the laws on same-sex relations in Austria, Germany, and Switzerland revealed that – at the time – an equivalent legal concept existed in all three legal systems, termed *eingetragene Partnerschaft* in Austria and Switzerland and *eingetragene Lebenspartnerschaft* in Germany. Seeing that the terms

1 See: <http://bistro.eurac.edu> accessed 10.09.2018.

2 See: http://www.provincia.bz.it/it/contatti.asp?orga_orgaid=472# accessed 10.09.2018.

3 See: <http://www.eurac.edu/linguistics> accessed 10.09.2018

were all very similar and that the Italian concept had been inspired by the German one, the terminologists at Eurac Research and the OLI considered it advisable to use the German term also in South Tyrolean official texts. Since this term was published and disseminated very soon, today we can see that *eingetragene Lebenspartnerschaft* is firmly established as a translation of *unione civile* in South Tyrol.

The advantages of this new stage of development reside in the immediate availability of any updates or new work through the online information system *bistro*. The close cooperation between the OLI and Eurac Research ensures not only that terminology work always centres on current needs but also that the results of the OLI's translation and revision activities are disseminated to a much wider audience than before through the Internet. The legal comparison with the German-speaking countries is still part of the terminological analyses, so that the resulting terminological entries have a notable value also beyond the immediate borders of South Tyrol. As the previous example shows, it is now possible to perform short-term and ad hoc terminology work. Finally, the *bistro* team has started to include legal phraseology to the entries of key legal concepts, an important added value for text drafters and translators. Today, terms are not officially standardised, i.e. imposed on public employees any more, but at most recommended for use in South Tyrol in cooperation with the OLI. Every writer and translator therefore remains free to evaluate whether the recommendations fit their specific text and context of communication.

4. LANGUAGE RULES AND TERMINOLOGY TODAY

4.1 Public administration

As a general rule, in bilateral and private communications the public administration is required to use the language preferred by each citizen (principle of separate language use, cf. PALERMO – WOELK 2005: 334). In practice this means answering requests and questions in the language they have been received or, if the initiative is taken by the public administration, guessing the potential preferred language from the surname of the addressee – obviously a practical but rather arbitrary method (Provincia autonoma 2006: 4; PALERMO – WOELK 2005: 335). If this rule is not respected, the relevant administrative act can be considered null and void. Citizens who feel that their language rights have been disregarded by an act that was notified in the wrong language, may raise an objection within ten days. Any deadlines are immediately suspended by the objection. The public administration then has ten days' time to accept the objection and proceed with a translation or reject the objection. If no action is taken by the public administration, the relevant act automatically becomes null and void (PALERMO – WOELK 2005: 336).

As an exception to the general rule, local laws and regulations are published in two languages on the local Official Gazette. Article 4 of Presidential Decree no. 574/1988 also lists the administrative documents that must necessarily be bilingual (principle of joint language use, cf. PALERMO – WOELK 2005: 333). In such documents the Italian and German version of the text are to be printed side by side and in the same font size. This applies to official documents for the

general public (e.g. urban development plans, job advertisements), to personal documents intended for public use (e.g. identity documents, banns of marriage) and to official documents addressing several administrative offices (e.g. circular letters). Any translation costs must be borne by the administration. For the above-mentioned three types of text, Presidential Decree no. 574/1988 requires the use of the standardised terminology. Should there be any difference in meaning or interpretation of the two language versions, the Italian text shall prevail (Presidential Decree no. 670/1972, art. 57). Interestingly, this is true also for texts originally drafted in German and subsequently translated into Italian.

These regulations create a peculiar situation where the official terminology is compulsory only for certain types of text. In addition, even though Article 37 of Presidential Decree no. 574/1988 states that employees of the public administration not using the standardised terminology commit a breach of duty, in practice it is very difficult to apply any sanctions. It would be difficult to ascertain whether an employee has deliberately disregarded the law and to determine whether the responsibility is at personal or office/unit level, hence potentially involving their superiors (PALERMO – PFÖSTL 1997: 31).

Regarding the Ladin language, in the late 1980s (Presidential Decree no. 574/1988) the Ladin-speaking community received the right to use their language with the public administration in their two valleys and with offices of the administration that mainly or exclusively deal with Ladin issues (e.g. the Ladin pedagogical institute). For the concerned bodies, this entails that they must give oral information in Ladin, while written documents can be drafted in either Italian or German, with the Ladin version following the Italian or German text (Provincia autonoma 2006: 7). When dealing with all other offices or with the army and police authorities, the Ladin-speaking population is free to choose either Italian or German (Provincia autonoma 2006: 7, 14; PALERMO – WOELK 2005: 335).

Most local legislation has been translated into Ladin since 2001 (Presidential Decree no. 262/2001). As there is no common Ladin standard language yet (PESCOSTA 2010: 537), the texts alternate the use of the two main Ladin variants (Decision of the Provincial Government no. 210/2003), unless a text is aimed specifically at one of the two communities. Ladin terminology has never been standardised and still needs more research and practical work. Today, this is partly taken over by the Ladin translators at the OLI (Provincia autonoma 2018b; DE CAMILLIS 2017: 8).

Contrary to what happens in other multilingual administrations, for example in Switzerland at federal level or at EU-level, the South Tyrolean public administration employs a limited number of professional translators and interpreters. In the provincial administration, the OLI employs less than a dozen translators. Some of these actually translate texts, mainly into Ladin, while the others primarily revise normative texts translated by different technical departments, i.e. they check their linguistic and terminological correctness and coherence (DE CAMILLIS 2017: 9). The local parliament employs four professional interpreters and three translators to ensure bilingual discussion during plenaries and translate all the necessary documents (Südtiroler Landtag 2018). Most of the remaining translations are produced in-house by employees who are experts in their specific domains but do not possess any formal training in translation (DE CAMILLIS 2018: 13–14). This may obviously represent a problem for the quality of translations, but also for the use and

dissemination of standardised or recommended terms. These public employees are legally obliged to use the official terminology when drafting and translating texts, however in practice they often do not know where to find the standardised terms or how to use them for lack of specific training.

Terminology collections are available in a very limited number of offices (DE CAMILLIS 2017: 14). Most bilingual or trilingual terminology is collected in *bistro* or at the OLI. Some minor thematic in-house glossaries exist but are rarely shared. Therefore, the joint mission of Eurac Research and the OLI is to collect as much high-quality terminology as possible in *bistro* and to expand the online information system in future, also including collections of technical terminology closely related to the legal domain (starting from occupational health and safety in 2019). This should facilitate more generalised access to well-researched and well-documented terminological entries.

4.2 Courtrooms

The right to use the minority language with the public administration and especially during legal proceedings is a manifestation of both the protection of minorities enshrined in Article 6 of the Italian Constitution and of the right to legal defence stated in Article 24 of the Constitution (PALERMO – WOELK 2005: 332). Since 1993, court proceedings can be conducted in German or in two languages, i.e. Italian and German (ZANON 2001: 169). However, the general rule is that trials are conducted in one language only, to avoid possible mistakes due to translation and slowing down work. Another general rule, designed to protect the speakers of the minority languages, is that, whenever possible, the judicial authorities use the language of the citizen (PALERMO – WOELK 2005: 339). German speakers have the right to choose their own language as language of the entire trial, while Ladin speakers may use their language only with the local small claims court (PALERMO – WOELK 2005: 340, Ordine degli Avvocati 2014). Nevertheless, the latter may be heard in their native language with the help of a court interpreter (Presidential Decree no. 267/1992, art. 7). Different regulations apply to civil/administrative and criminal proceedings, which we will briefly sketch in the following paragraphs.

In civil, administrative and tax proceedings the parties have the right to choose the language they prefer. Their language choice will apply to the entire trial. If the parties agree on one language, the trial will be monolingual, otherwise bilingual, including the minutes, any written documentation, and the judgement. Translation costs are borne by the court. Italian- or German-speaking witnesses may always be heard in their preferred language, but without simultaneous interpreting. When the claimant is a public administration, the public body always adapts to the language chosen by the citizen. If any German language court proceedings reach the Court of Cassation in Rome, translations will be provided by the local court. Since monolingual trials are quicker than bilingual trials (translations can take up to two or four weeks), claimants always have the possibility of renouncing their original language choice to agree on a monolingual trial and to waive the translation of any previously produced documents (Ordine degli Avvocati 2014; PALERMO – WOELK 2005: 341–342). The parties can ask for any notification sent to them in the wrong language to be translated. In that case, any deadlines are suspended until the translation is notified (Ordine degli Avvocati 2014).

As a rule, criminal proceedings should be conducted in one language only, based on the language choice of the accused person(s). If the accused persons do not agree on one language, the trial will be bilingual. The few exceptions to this rule basically intend to ensure that a German-speaking accused person be free to choose Italian as language of the trial to favour their Italian-speaking lawyer (or vice versa) and to grant lawyers the possibility of giving statements in the language they feel more comfortable with (which will then be recorded in translation). To further safeguard the rights of the accused persons, the latter will be allowed to use their native language during examination in any case, but their statements will be translated and recorded in the language of the trial. To determine the language of the trial – and of the ensuing appeal, if applicable – an accused person must be officially asked to state their preferred language, immediately when they are arrested or at the latest during the first hearing. This language can be changed once during the trial and once more during appeal. Public defenders will be assigned according to this language choice. Witnesses can use their preferred language, but if it does not match the language of the trial their statements will be translated and recorded in translation (Ordine degli Avvocati 2014; PALERMO – WOELK 2005: 343–346).

Judges and jurors in South Tyrol must be bilingual, i.e. they must have passed the same language exam needed for public employment. Even notaries must demonstrate the knowledge of both Italian and German, since they are required to certify notary deeds in either language. However, lawyers are not obliged to prove their language competences (ZANON 2001: 183; PALERMO – WOELK 2005: 335). The local Board of the Bar Association therefore keeps separate registers for German and Italian-speaking lawyers and public defenders (Ordine degli Avvocati 2014).

The general impression is that using Italian in civil and criminal proceedings is still considered quicker, easier and to a certain extent more favourable. Using Italian ensures faster proceedings, because lengthy translation procedures can be avoided (ZANON 2001: 175–176). The shortage of staff in the local court (PITRO 2013) also affects the small translation department and negatively influences the workload that can be managed. In addition, the degree of uncertainty when using German legal terminology, especially non-standardised terms, still discourages a relevant number of lawyers from speaking German in court, particularly those who completed their studies at Italian universities (ZANON 2001: 177, 181–182; PALERMO – WOELK 2005: 348). The translators employed at the Bolzano courtrooms have collected a limited number of bilingual glossaries for translation purposes, but this material is only available for internal use. Finally, the local Bar Association counts more Italian-speaking lawyers specialising in criminal law than German-speaking lawyers (ZANON 2001: 183–184), which inevitably encourages accused persons in criminal proceedings to choose Italian as language of the trial with the aim of placing their legal counsel in the best position to defend them.

Unfortunately, it is not possible to state how many trials are currently conducted in the minority language German or in two languages. Almost two decades ago, Woelk (2000: 212) estimated that about a third of trials were held in German or in two languages. Judge Zanon (2001: 171), based on the results of an internal survey, stated that in 1998 over 80% of judgements in the Bolzano courtrooms were still written in Italian. Even the local court in Brunico, which is located in an area with an overwhelming majority of German native speakers (81% according to ASTAT 2016: 122), delivered about 50% of judgements in Italian. A few years later, Palermo and Woelk (2005:

348) wrote that German was regularly used in court and that the number of trials in the minority language was growing. These are the only available figures. The court in Bolzano keeps no official statistics on language choice, so that it is not possible to assess how often either language or both are used in South Tyrolean courtrooms today.

Overall, we can conclude that the South Tyrolean judiciary has less experience in using two or more languages than the local public administration. While the legal framework would allow the German-speaking minority to fully enjoy their language rights in court as well, the lack of a consolidated, shared and well-known German language terminology for the relevant domains still curbs the use of the minority language in civil and criminal proceedings (PALERMO – WOELK 2005: 348).

5. CONCLUSIONS AND OUTLOOK

The overview of the South Tyrolean legislation for language use in the public administration and the judiciary has shown that an effective protection of minority groups can be achieved through language rights. Terminology planning and development is an essential factor to enable the implementation of such language rights in practice. In the legal domain, a well-developed and widely known stock of legal and administrative terms is an essential prerequisite to achieving a fully functioning system and ensuring legal certainty (ZANON 2001: 176). The rich South Tyrolean experience of safeguarding minorities through language rights can therefore serve as an example – but also as a warning – for other language minorities, especially smaller ones that have only been officially recognised in the last few decades.

South Tyrol has experienced different approaches to terminology planning and management over time. The first uncoordinated ‘laissez-faire’ approach partly created terminological inconsistencies and uncertainty that later had to be solved. As implemented in South Tyrol, i.e. with a lengthy and complex bureaucratic procedure, the standardisation approach has also failed to fully satisfy the needs of the German language minority. The key factor to be considered is that German is a pluricentric language (KLOSS 1978 in CLYNE 1992: 2) and despite being a minority language in South Tyrol, it is an official language with its fully-fledged legal terminology in several other legal systems (notably Austria, Germany, and Switzerland, but also the European Union). In this respect, its status is closer to German in Belgium or Slovene in Austria than to Welsh in the UK, which has official status and is used in legal texts only in one country. Terminology planning in South Tyrol therefore must necessarily take into consideration the terminology already established in the other German-speaking areas. At a legal level this must be done with great care, as the meaning of legal and administrative terminology always strongly depends on the respective legal system (cf. ŠARČEVIĆ 1997; DE GROOT 1999) and cannot be adopted without in-depth legal comparison. This legal comparative work ultimately fosters the high quality of South Tyrolean terminology, as it ensures that foreign terminology is acquired only when there is conceptual equivalence with the Italian legal concept. In this way, serious misunderstandings at local and international level can be avoided (cf. CHIOCCHETTI — RALLI 2016).

The future plans of the terminologists at Eurac Research and of the provincial OLI are to continue comparative terminology work with all the other German-speaking legal systems, but to move away from standardisation. Well-researched terminological entries will be made available to all potential users through *bistro*, with a focus on topical domains and ad hoc terminological needs, especially when new legislation is passed at national level. Cooperation with the local public administration is expanding, so that *bistro* will be opened to new domains closely connected with the legal domain (e.g. occupational health and safety) but also to other technical domains (e.g. housing). In our hopes, in the next few decades *bistro* should consolidate its status as a reference tool for specialised terminology in South Tyrol.

REFERENCES

- ALCOCK, A. (2001): *The South Tyrol Autonomy. A Short Introduction*. Autonomous Province of Bolzano/Bozen, Londonderry – Bolzano.
- ASTAT – Landesinstitut für Statistik/Istituto provinciale di statistica. 2018. *Südtirol in Zahlen/ Alto Adige in cifre*. ASTAT, Bolzano/Bozen.
- ASTAT – Landesinstitut für Statistik/Istituto provinciale di statistica. 2016. *Statistisches Jahrbuch für Südtirol/Annuario statistico della Provincia di Bolzano* ASTAT, Bolzano/Bozen.
- CHIOCCHETTI, E. – RALLI, N. (2016): Ein Begriff, zwei Sprachen, unterschiedliche (Rechts)Kulturen. In: DREWER, P. – MAYER, F. – SCHMITZ K.-D. (eds): *Terminologie und Kultur*. Akten des Symposions, Mannheim. 3–5. März.
- CHIOCCHETTI, E. – STANIZZI, I. (2010): Die Beschlüsse der Südtiroler Terminologiekommission: Problematiken bei der Normung von Rechtstermini. In: HEINE, C. – ENGBERG, J. (eds): *Reconceptualizing LSP. Online proceedings of the XVII European LSP Symposium 2009*. Aarhus Business School/Aarhus University, Aarhus. Accessed 28 May 2018.
- CHIOCCHETTI, E. – KRANEBITTER, K. – RALLI, N. – STANIZZI, I. (2013a): Deutsch ist nicht gleich Deutsch. Eine terminologische Analyse zu den Besonderheiten der deutschen Rechtssprache in Südtirol. In: BRAMBILLA, M. M. – GERDES, J. – MESSINA, C. (eds): *Diatopische Variation in der deutschen Rechtssprache*. Frank & Timme, Berlin. 253–285.
- CHIOCCHETTI, E. – RALLI, N. – STANIZZI, I. (2013b): When Language becomes Law: The Methodology and Criteria Adopted by the South Tyrolean Terminology Commission for the Standardization of German and Italian Translation Equivalents. In: GRUNTAR JERMOL, A. (ed.): *Linguistica LIII/2 “(ZWISCHEN) Sprache und Recht”*. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana. 9–23.
- CHIOCCHETTI, E. – RALLI, N. – STANIZZI, I. (2017): From DIY Translations to Official Standardization and Back Again? 50 Years of Experience with Italian and German Legal Terminology Work in South Tyrol. In: FAINI, P. (ed.): *Terminological Approaches in the European Context*. Cambridge Scholars, Cambridge. 254–270.
- CLYNE, M. (ed.) (1992): *Pluricentric Languages. Different Norms in Different Nations*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York.

- DE CAMILLIS, F. (2017): *Relazione finale di progetto. I processi traduttivi nell'amministrazione provinciale*. Bolzano: Eurac Research. Accessed 28 May 2018.
- DE GROOT, G.-R. (1999): Das Übersetzen juristischer Terminologie. In: DE GROOT, G.-R. – SCHULZE, R. (eds): *Recht und Übersetzen*. Nomos, Baden-Baden. 11–46.
- ISO 26162:2012. *Systems to Manage Terminology, Knowledge and Content – Design, Implementation and Maintenance of Terminology Management Systems*. International Standardization Office, Geneva.
- MAYER, F. (1997): Terminologearbeit in Südtirol. In: OSTERHELD, W. (ed.): *Terminologie et Traduction*. Office des publications officielles, Luxembourg. 124–137.
- ORDINE DEGLI AVVOCATI DI BOLZANO (2014): *Norme sull'uso della lingua nel processo*. Accessed 28 May 2018.
- PALERMO, F. – WOELK, J. (2005): Die Regelungen zum Sprachgebrauch vor Gericht und Verwaltung. In: MARKO, J. – ORTINO, S. Palermo – F., VOLTMER, L. – Woelk, J. (eds): *Die Verfassung der Südtiroler Autonomie. Die Sonderrechtsordnung der Autonomen Provinz Bozen/Südtirol*. Nomos, Baden-Baden. 332–350.
- PALERMO, F. – PFÖSTL, E. M. (1997): *Normazione linguistica e tutela minoritaria/Minderheitenschutz durch Sprachnormierung*. Accademia Europea di Bolzano/Europäische Akademie Bozen, Bolzano/Bozen.
- PESCOSTA, W. (2010): *Storia dei ladini delle Dolomiti*. San Martin de Tor: Istitut Ladin Micurà de Rü.
- PITRO, S. (2013): Elsa Vesco: „Gericht arbeitet wie ein Auto mit drei Rädern“. *Salto.bz*, 13 December 2013. Accessed 28 May 2018.
- Provincia autonoma di Bolzano (2006): *L'uso della lingua negli uffici pubblici*. Accessed 28 May 2018.
- Provincia autonoma di Bolzano (2017): *Competenze e finanziamento dell'autonomia*. Accessed 15 May 2018.
- Provincia autonoma di Bolzano (2018): *L'esame di ladino*. Accessed 28 May 2018.
- Provincia autonoma di Bolzano (2018b): *Ufficio Questioni linguistiche*. Accessed 28 May 2018.
- RALLI, N. – TIES, I. (2006): Corpora e Terminologia: Applicazioni Pratiche in Bistrot. In: PICT, H. (ed.): *Modern Approaches to Terminological Theories and Applications*. Peter Lang, Bern. 407–426.
- RALLI, N. – ANDREATTA, N. (2018): *bistro* – ein Tool für mehrsprachige Rechtsterminologie. *trans-kom. Zeitschrift für Translationswissenschaft und Fachkommunikation* (11)1.
- ROMEO, C. (2005): *Storia Territorio Società. Alto Adige/Südtirol. Percorsi di storia contemporanea*. Folio, Vienna – Bolzano.
- SANDRINI, P. (1998): Italienisches Recht in deutscher Sprache – Terminologische Überlegungen. In: CORDIN, P. – ILIESCU, M. – SILLER-RUNGGALDIER, H. (eds): *Italienisch und Deutsch im Kontakt und Vergleich: Akten des 7. Treffens der Italienischen und österreichischen Linguisten* (17–19 October 1996, Innsbruck, Austria). Università – Dipartimento di Scienze filologiche e storiche, Trento. 399–417.
- ŠARČEVIĆ, S. (1997): *New Approach to Legal Translation*. Kluwer Law International, The Hague.

- Südtiroler Landtag (2018): *Allgemeiner Stellenplan des Südtiroler Landtages – Pianta organica generale del Consiglio della Provincia autonoma di Bolzano*. Accessed 28 May 2018.
- TIES, I. (2008): *Lingue meno diffuse e corpora: studio empirico sulla terminologia amministrativa ladina*. Unpublished dissertation thesis at the University of Bologna/Forlì.
- WOELK, J. (2000): Von „Advokat“ bis „Zentraldirektion der Autonomen“. Die Südtiroler Rechtssprache aus Sicht eines „bundesdeutschen“ Juristen. In: VERONESI, D. (ed.): *Rechtslinguistik des Deutschen und Italienischen*. UNIPRESS, Padova. 209–222.
- ZANON, H. (2001): Spurensuche (1999): Die deutsche Sprache bei Gericht in Südtirol. In: EGGER, K. – LANTHALER, F. (eds): *Die deutsche Sprache in Südtirol. Einheitssprache und regionale Vielfalt*. Folio, Vienna – Bolzano. 168–186.
- ZANON, H. (2008): Zur Problematik der Entwicklung einer deutschen Rechtssprache für Südtirol. Die Normierung durch die Paritätische Terminologiekommision. In: CHIOCCHETTI, E. – VOLTMER, L. (eds): *Normazione, armonizzazione e pianificazione linguistica / Normierung, Harmonisierung und Sprachplanung / Normalisation, harmonisation et planification linguistique. Seminar proceedings* (8 February 2008, Bolzano, Italy) EURAC, Bolzano. 49–59.

Legal sources

- Paris Agreement of 1946 (Gruber–De Gasperi Agreement), signed on 5 September 1946 between Italy and Austria in Paris. <http://www.regione.taa.it/codice/accordo.aspx>
- Constitutional Law no. 5/1948 (First Statute of Autonomy) – Legge costituzionale del 26 febbraio 1948, n. 5 “Statuto speciale per il Trentino – Alto Adige”. <http://www.consiglio-bz.org/download/1.Statuto-di-Autonomia-1948.pdf>
- Presidential Decree no. 670/1972 (New Statute of Autonomy) – Decreto del Presidente della Repubblica del 31 agosto 1972, n. 670 “Approvazione del testo unico delle leggi costituzionali concernenti lo Statuto speciale per il Trentino – Alto Adige”. http://lexbrowser.provinz.bz.it/doc/it/dpr-1972-670/decreto_del_presidente_della_repubblica_31_agosto_1972_n_670.aspx
- Presidential Decree no. 752/1976 – Decreto del Presidente della Repubblica del 26 luglio 1976, n. 7521 “Norme di attuazione dello statuto speciale della Regione Trentino – Alto Adige in materia di proporzionale negli uffici statali siti nella provincia di Bolzano e di conoscenza delle due lingue nel pubblico impiego”. http://lexbrowser.provinz.bz.it/doc/it/dpr-1976-752/decreto_del_presidente_della_repubblica_26_luglio_1976_n_752.aspx
- Presidential Decree no. 574/1988 – Decreto del Presidente della Repubblica del 15 luglio 1988, n. 574 “Norme di attuazione dello Statuto speciale per la regione Trentino – Alto Adige in materia di uso della lingua tedesca e della lingua ladina nei rapporti con la pubblica amministrazione e nei procedimenti giudiziari”. http://lexbrowser.provinz.bz.it/doc/it/dpr-1988-574/decreto_del_presidente_della_repubblica_15_luglio_1988_n_574.aspx
- Presidential Decree no. 267/1992 – Decreto Legislativo del 16 marzo 1992, n. 2671 “Norme di attuazione dello statuto speciale per il Trentino – Alto Adige concernenti modifiche a norme di attuazione già emanate”. http://lexbrowser.provinz.bz.it/doc/it/dlgs-1992-267/decreto_legislativo_16_marzo_1992_n_267.aspx

- Presidential Decree no. 262/2001 – Decreto legislativo del 22 maggio 2001, n. 262 “Norme di attuazione dello Statuto speciale della Regione Trentino – Alto Adige recanti modifiche e integrazioni al decreto del Presidente della Repubblica 1° novembre 1973, n. 691 e al decreto del Presidente della Repubblica 15 luglio 1988, n. 574, in materia di tutela della popolazione ladina in provincia di Bolzano”. http://lexbrowser.provinz.bz.it/doc/it/dlgs-2001-262/decreto_legislativo_22_maggio_2001_n_262.aspx
- Decision of the Provincial Government no. 210/2003 – Delibera della Giunta provinciale di Bolzano del 27 gennaio 2003, n. 210 “Utilizzo della lingua ladina da parte degli enti pubblici e negli atti normativi”. http://lexbrowser.provinz.bz.it/doc/it/1571/delibera_n_210_del_27_01_2003.aspx
- Law no. 76/2016 – Legge del 20 maggio 2016, n. 76 “Regolamentazione delle unioni civili tra persone dello stesso sesso e disciplina delle convivenze.” <http://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2016/05/21/16G00082/sg>

A TOLMÁCSOLÁS: EGYMÁSRAUTALTSÁG ÉS JOGBIZTONSÁG EGYÜTTESE

Tóth Judit

alkotmányjog@juris.u-szeged.hu

Interpreting: interdependence and legal security

Abstract: The interpreter's task and the definition of language mediation is more multifaceted, according to professional standards, than stipulated in legal regulations. For this reason, it is essential to briefly present the interpreter's legal liability and what it means for professional interpreters. The author of the present article is a lawyer and presents the relevant points of the Hungarian legal system for interpreters, thus underlining the fact that the authority requiring an interpreter's services and the interpreter are dependent on each other. If they do not cooperate, if their relationship is not horizontal and do not acknowledge each other's competences, then the legal procedure itself and legal security are compromised.

Keywords: interpreter in the legal procedure, legal status, legal security, language mediation

1. A JOGI SZÖVEGEK TOLMÁCSOLÁSA

A jogi szövegek tolmácsolása a bíróság, hatóság, az ügyfél és a tolmács egymásrautaltságára épül, kedvező esetben az együttműködés eredménye a jogbiztonság, még tágabban a jogállam létehez való hozzájárulás. A meghatározásból kibontható a tolmács szerepe a jog nézőpontjából:

(a) jelnyelvi vagy idegen nyelvi/kisebbségi és regionális nyelvi közvetítést végző, kommunikációs-nyelvi szakember, kulturális-szociális közvetítő, jogrendszerek közti közvetítő, valamint a köznyelv és a jogi szaknyelv közti közvetítő. Ez már önmagában is igazolja, hogy nyelvi regiszterek, kultúrák, jogi rezsimek és jelrendszerek közt közlekedő, magát jól kiismerő szakember;

(b) a jogérvényesítésben, a joghoz jutásban, a jogvédelemben szereplő személy, aki ezt a feladatot elsősorban az ügyfél (panaszos, vádlott, peres fél) mellett teljesíti;

(c) a tisztességes eljárás érdekében (például a tényfeltárásban, az ügyfélnek szánt és a tőle származó kérések továbbításában, az alkalmazandó jog megértésében, feltárásában) a hatóságot/bíróságot segítő személy.

A jogi nyelv több rétegből álló, normatív nyelv, saját erőtérrel, szemantikával, terminológiával és szintaxissal (SZABÓ 2015), ezért a szaknyelvet beszélő hatóság/bíróság tagja, valamint a laikus, köznyelvet használó ügyfél közötti közvetítés alapos felkészülést igényel a tolmáctól (VINNAI 2015).

De hogyan készül a hatósági/bírósági tolmács? Nincs kész recept, és a kétértelmű kérdésre kétféle válasz adható. Egyrészt sok éven át képzik a jogi szövegekben jártasságot szerző tolmácsokat (HORVÁTH 2013), tehát biztos, hogy gyorstalpaló tanfolyamon nem lehet megszerezni a tudást.

Másrészt, a tolmács meglehetősen nehezen tud felkészülni egy-egy bírósági tárgyalási eseményre, ha nem kap hozzá megfelelő írásos anyagot, forгатókönyvet, szóbeli eligazítást, keresetlevelet, nem beszélgethet a szereplőkkel. Ezért röviden csak azt jelenthetjük ki, hogy a hatósági/bírósági tolmácsok (fel)készítése kézműves és kevésbé nagyipari módszerekkel érhető el. Bár a jogi munkának minden résztvevője (bíró, ügyész, köztisztviselő, nyomozó, büntetés végrehajtásban irányító, ügyvéd, közjegyző, bírósági végrehajtó, jogi asszisztens, igazságügyi szakértő), akár van jogi végzettsége, akár nincs, kötelező képzésen, felkészítésen vesz részt a szerepére, jogállására vonatkozó követelményeket megismerve, éppen a jogi szövegek tolmácsolói hiányoznak ebből a körből. Talán a szakmai rendezvények fogják erre felhívni a figyelmet, például az Európai Jogi Tolmácsok és Fordítók Szövetsége (EULITA) 2018. március 16–17-én Szófiában tartott konferenciája is a hatósági, bírósági tolmácsok jogállásának mai helyzetét vitatta meg, mivel a szervezet céljai közt szerepel e jogállás erősítése és védelmezése.

2. A TOLMÁCS JOGÁLLÁSÁT SZABÁLYOZÓ NEMZETKÖZI ESZKÖZÖK

A tolmácsok jogait és kötelezettségeit magába foglaló jogállás többféle normában kap helyet.

(a) Ez Európai Unió jogi aktusai a tolmácsolásra egyrészt (határokat átlépő) szolgáltatásként tekintenek, másrészt az egyéni jogérvényesítésben nélkülözhetetlen garanciaként. A belső piaci szolgáltatásokról szóló 2006/123/EK irányelv értelmében, a szolgáltatási tevékenység megkezdésének és folytatásának általános szabályai szerint – ideértve a hazai jogba ezt átültető 2009. évi LXXVI. törvényt is – bejelentési kötelezettséget kell teljesíteni, amelyet a Belső Piaci Információs Rendszer működése biztosít a 354/2013. (X. 7.) Korm. rendelet alkalmazásával. Ez pedig a tolmácsolási, fordítási szolgáltatókat is érinti, mivel az irányelv minden szolgáltatásra vonatkozik, amely nincs egyértelműen kizárva az irányelv hatálya alól: szolgáltatás alatt minden olyan önálló gazdasági tevékenység (EK-szerződés 50. cikk) értendő, amelyet díjazás ellenében nyújtanak. A jogi garanciák közt pedig megemlíthető a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról szóló, 2010. október 20-i 2010/64/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv. Eszerint törekedniük kell a tagállamoknak arra, hogy létrehozzák a megfelelő képesítéssel rendelkező független fordítók és tolmácsok nyilvántartását. Az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak 2019 februárjától Magyarországon is alkalmazandó 2016/1191/EU rendelete értelmében, egyes közokiratok Európai Unión belüli bemutatására vonatkozó előírások egyszerűsítését kell elvégezni, hogy ne akadályozzák ezzel sem a polgárok szabad mozgását. 2018. augusztus 16-ig minden tagállam köteles nyilvánossá tenni a nemzeti joga szerint hiteles fordítás és tolmácsolás végzésére jogosult szakemberek listáját, és a leggyakrabban használt közokiratok mintáját vagy sajátos jellemzőit.

(b) A nemzetközi közjogi egyezmények sokaságából kétféle jogi eszközt emelhetünk ki: a két- és többoldalú, szektorális megállapodások szólnak a tolmácsolási feladatokról a hatóságközi kommunikációban, valamint a közvetlenül az ügyfelekkel való érintkezésben (például a konzuli vagy a határellenőrzési egyezmények). Az emberi jogi egyezmények pedig az egyének (például fogva tartottak, tudományos kutatók, újságírók) jogainak alkalmazhatóságát és a kapcsolódó állami felelősséget taglalják. Az Emberi jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948. december 10.) például

19. cikkében kimondja, hogy minden személynek joga van a vélemény és a kifejezés szabadságához, amely magában foglalja azt a jogot, hogy véleménye miatt ne szenvedjen zaklatást és hogy határokra való tekintet nélkül kutathasson, átvihessen és terjeszthessen híreket és eszméket bármilyen kifejezési módon. Ahhoz tehát, hogy a gondolatok, hírek másokhoz is eljussanak, a tolmácsok nélkülözhetetlenek. Az UNESCO Nairobiban elfogadott Ajánlása (1976. november 22.) számos tennivalót nevez meg minden ország számára a fordítók jogvédelme, jogállása és a fordítás eszköztárának javítása érdekében. Noha a fordítók és a tolmácsok szerepe, működése nem azonos, mégis a közös érintkezési pontok és az érdekek részleges egybeesése folytán érdemes kiemelni az Ajánlás főbb pontjait: készüljön írásos szerződés a megrendelő hatósággal/bírósággal is; megfelelő munkakörülményeket kell garantálni a fordító számára (például észszerű időt a munka elvégzésére, a munkához szükséges eredeti dokumentumok, információk átadására); a szakmai szervezet által kidolgozott mintaszerződést indokolt bevezetni, ideértve a méltányos bérezést és annak meghatározását, hogy mi a teendő a fordítás minőségével kapcsolatos kifogások miatti vita esetén (vitarendezési eljárás). Ezeket a tolmácsokra is megfelelően alkalmazni kellene.

(c) A nemzeti jogszabályok, amelyek a legkiterjedtebb normákat alkotják, mégpedig nemcsak a helyi sajátosságok alapján, hanem az európai integrációs és a nemzetközi szabályok átültetési kötelezettségét is teljesítve.

3. A TOLMÁCSOK JOGI HELYZETE A HAZAI SZABÁLYOKBAN

A tolmácsok jogállása több részjogosítványt foglal magában, tucatszámú jogágban, mintegy 200 jogszabályban szétszórva. Az a személyi kör, akikre ezek a magatartási szabályok kiterjednek, valamint a joganyag tartalmilag is igen vegyes. Ezt a heterogén szabálytömeget tartalmilag a következő csoportokra oszthatjuk fel:

(a) **A tolmács végzettség megszerzése és igazolása.** A Professzionális Fordításszolgáltatók Egyesülete, a Magyar Fordítók és Tolmácsok Egyesülete, valamint a Szabadúszó Fordítók és Tolmácsok Egyesülete a mai kusza helyzethez képest egy decentralizált modellt javasol, és koncepciójának része a Magyar Hites Fordítók és Tolmácsok Névjegyzékének a létrehozása, vagyis a szakmai-szervezeti szabályok újjáalkotása. A 2017 szeptemberében kiadott, kétszáz oldalas szakmai javaslatukat nagyszabású felmérésre és alapos helyzetértékelésre építették, amelyből kiderül, hogy a bírósági, hatósági ügyekben tolmácsolók (hites tolmácsok) regiszterét az Igazságügy Minisztérium vezette 1949-ig, majd a Minisztertanács rendelete [4234/1949. (IX. 15.) MT rendelet] létrehozta és az IM felügyelete alá rendelte az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Irodát. Ez a fordításhitelesítés teljes centralizációját jelentette, és megszüntette a hiteles fordítók és tolmácsok intézményét. Helyette jött létre a szakfordítók és tolmácsok nyilvántartása, és bevezették a részükre kérelem alapján kiadható igazolványokat. 2009-ben ért véget az önkormányzati jegyzők tolmácsokra vonatkozó nyilvántartási kötelezettsége, így a szakfordító- és tolmácsigazolványok kiállítására vonatkozó hatáskörük is. A tolmácsok 2009. október 1. óta már nem kötelesek tolmácsigazolvány kiváltásával regisztráltatni magukat, így a hatósági tolmácsolási feladatok ellátásához elegendő, ha személyazonosításra alkalmas okmánnyal rendelkeznek, bár az semmiféle információt nem tartalmaz nyelvismeretükre és

képzettségükre vonatkozóan. A tolmácsvizsga azonban kötelező, amelyet felsőoktatási képzéssel lehet megszerezni, a tolmácsot és szakfordítót is ide értve. A felelős miniszter rendelete rögzíti a vizsgához szükséges jártasságot, a képzés rendjét.

(b) A **tolmácsok kirendelése** hatósági döntéssel (határozattal, végzéssel) történik, amely **magában foglalhatja a belépési jogosultságot** valamely hatósághoz, illetve intézménybe (például nyomozó szervhez, büntetés-végrehajtási intézménybe).

(c) A **tolmács kiközvetítése**, például rászoruló külföldieknek, vagy külföldön lévő polgárnak a konzuli segítség keretében, egyfajta kivétel a hatósági kirendeléshez képest. Ám bizonyos helyzetekben, és ha nem finanszírozza a hatóság, a bíróság a tolmácsot, ez a megoldás lép a helyébe. Alapjog és emberi jog gyakorlása érdekében elvileg állami költségen (kirendeléssel) kellene gondoskodni a tolmácsolásról, amennyiben a jogalany erre rászorul (jövedelmi szegénység, fogva tartás, betegség, gyermekkor, üldözéstől való megalapozott félelem), de akad példa a konzuli eljárásban ezen alkotmányos elv következetlen alkalmazására.

(d) A **tolmácsolási feladatok teljesítése idegen nyelv/jelnyelv/kisebbségi nyelv használatával**. Aligha jogi feladat a tolmácsolás szakmai tartalmának meghatározása, így elég azt kiemelni, hogy az idegen nyelv, a magyarországi kisebbségek nyelvének és a jelnyelvnek a tolmácsolása differenciálatlan. A jelnyelv – az Alaptörvény H) cikke értelmében – állami védelmet élvez, mert a magyar kultúra része, míg a magyarországi nemzetiségeknek – az Alaptörvény XXIX. cikke alapján – joguk van az anyanyelvhasználathoz. A jelnyelv használatához való jogról tehát nincs szó, csak annak valamilyen (éves óraszámban meghatározott tolmácsolás igénybe vételét fedező) állami támogatásáról, a tolmácsok képzéséről, míg a nemzetiségek esetében egyéni és kollektív alapjogról. Ehhez képest az idegen nyelvű kommunikációhoz való jog a hatósági, bírósági eljárásokban nem alapjog, csak ágazati eljárási szabályokban szerepel (például az ügyfél anyanyelvén vagy az általa értett nyelven való nyilatkozat, írásbeli válasz). Közvetett módon lehet csak alapjogként hivatkozni rá, különösen a diszkrimináció tilalma révén (az Alaptörvény XV. cikke tilalmazza az alapjogokban a nyelv szerinti megkülönböztetést) és a tisztességes eljáráshoz való jog elemeként (az Alaptörvény XXIV. cikke szerint ugyanis mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyeit a hatóságok részrehajlás nélkül, tisztességes módon és észszerű határidőn belül intézzék).

(e) A **tolmács egyéb közreműködése** a hatósági együttműködésben, a kommunikációban, mint a tolmácsolási feladatoktól alig elválasztható tevékenység jelenik meg, például segítségnyújtás fordítással, tájékoztatással.

(f) **Jogaik jóhiszemű gyakorlása:** általános kitételként jelenik meg, feltehetőleg annyiban nyomatékkal, hogy valamilyen hivatali minőségben eljárónak minősítik a tolmácsokat, ha a bíróságon, hatóságnál segítik a közhatalmi szerv munkáját. Így az igazmondás, a pontosság, a jogokkal visszaélés, a megkülönböztetés, a tisztességtelen előnyszerzés tilalma vagy a megvesztegethetőség, részrehajlás kizárása.

(g) **Titoktartási kötelezettség, valamint a szükséges szakmai, protokolláris és etikai szabályok érvényesítése:** ezek a hivatásszerűen dolgozó tolmácsra vonatkoztatható magatartási szabályok fokozatosan kiterjedtek a csak alkalmasszerűen tolmácsként közreműködőkre is, azzal, hogy a tolmácsolás révén szerzett személyes adatok, illetéktelenek hozzáférésétől elzárt magán- és intézményi információk (magántitkok, hivatási titkok) megőrzése határidő nélkül terheli a tolmácsot.

A szokásos viselkedési, eljárási és etikai szabályok ilyen széles körre kiterjesztése azzal a veszéllyel is járhat, hogy súlytalanná válnak, mivel a tartalmuk, alkalmazásuk, kikényszerítésük egyre gyengül.

(h) **Díjazásuk:** a hivatásszerűen végzett tolmácsolásért méltányos (a piaci viszonyokhoz és az elvégzett munka terjedelméhez, nehézségéhez igazodó) ellentételezés jár. Ez nem foglalja magában a tolmács utazására, ellátására, a közterhekre vonatkozó kiadásokat, hacsak a felek valamilyen átalányban, mindent magában foglaló árban nem állapodnak meg. A díjazás és költségtérítés számítása, előlegezése, megtérítése, teljesítése is a méltányosság és a számvitel, adózás szabályainak megfelelően kell, hogy történjen.

(i) **Országos Névjegyzékbe vétel:** jelenleg csak a jelnyelvi tolmácsoknak kötelező ilyen regisztrációba bekerülni, és az állami kirendelés, igénybevétel, térítés fix tarifája ezen alapszik.

(j) **Továbbképzés:** a tolmácsok, fordítók eredeti végzettségéhez képest és általánosságban is követelmény ismereteik karbantartása, ideértve a szaknyelvi ismeretek bővítését is.

(k) **Szankcionálás:** a büntetőjog és a közigazgatási jog is igen jelentős következményekkel fenyegeti a hamis (tartalmilag tudatosan megváltoztatott, elhallgatott) tolmácsolást, amelyet szándékosan követnek el, ideértve azt is, ha valaki a tolmácsot ilyen magatartásra kívánja rávenni (felbujtás). A gondatlanság, súlyos mulasztás nem tartozik ebbe a körbe, de a hatósági eljárás akadályozása már a célzat nélküli hanyagsággal (például késés, megjelenés elmulasztása révén) is megvalósulhat.

(l) **Egyéb** sajátos szabályok (pl. a HM vagy az ORFK tolmácsaira vonatkozó) a kirendelés, alkalmazandó jogviszony, díjazás miatt lehetnek jelentősek egy-egy esetben.

A fenti logikai csoportosítástól függetlenül, az *1. táblázat*ban megtalálható a magatartási szabályok rövid megnevezése és annak jogforrása.

1. táblázat. A tolmácsok jogállása a magyarországi jogszabályokban

Jogállási elem	Alanya	Lényege	Jogág	Jogszabály
díjazás ellenében végezhető tolmácsolás és szakfordítás képesítéssel (tolmácsvizsga) és igazolvánnyal	tolmács szakfordító (ideértve a képesítés szempontjából: a lektort, konferencia-tolmácsot is)	oktatásért felelős és közoktatási miniszter határozza meg a képesítési feltételeket (felsőoktatásban való képzés) szakfordítói/ tolmács igazolvány (2009. okt. 1. előtt kiadott igazolványok továbbélése) vagy személyazonosító okmány	közigazgatási jog	24/1986. (VI. 26.) MT rendelet (módosításokkal) 7/1986. (VI. 26.) IM rendelet 7/1986. (VI. 26.) MM rendelet
bírószági, hatósági eljárásban kirendelés	tolmács szakfordító	díjazás ellenében végzett (hivatásszerűen, azaz megélhetése fedezésére végzett) tevékenység	közigazgatási jog	24/1986. (VI. 26.) MT rendelet (módosításokkal) 7/1986. (VI. 26.) IM rendelet

Jogállási elem	Alanya	Lényege	Jogág	Jogszabály
budapesti székhelyű bíróságon, ügyészségen, nyomozó hatóságnál kirendelés	tolmács, nyilvántartott tolmács vagy idegen nyelvben jártas más személy	tolmácsolást az OFFI (szerződéses tolmácsa) látja el OFFI tolmács hiányában kirendelhető	közigazgatási jog	7/1986. (VI. 26.) IM rendelet
büntetések végrehajtását végző intézménybe belépe, kirendelése	tolmács a büntetés-végrehajtási ügyben, fogva tartással kapcsolatos egyéb ügyben a végrehajtásért felelős szerv kellő nyelvismerettel rendelkező tagja (eseti tolmács), fordító, szakértő	hivatalos minőségben kapcsolattartóként az ügyintéző helyett a fogva tartott által használt vagy értett idegen nyelvet, regionális vagy kisebbségi nyelvet beszélni	büntetés-végrehajtási jog	2013. évi CCXL. törvény és Be.
lehetőleg a jogi szaknyelv megfelelő ismeretével rendelkező személy bírósági kirendelése (jogszabályban foglalt feltételeknek megfelelő)	tolmács, jelnyelvi tolmács, eseti tolmács (kellő nyelvismerettel rendelkező szakértő szakfordító)	jelenléte telekommunikációs eszköz útján is biztosítható, ha a hangfelvételt/ video/ telefonvonalon folyamatosan továbbítják, ha nem magyar anyanyelv, nemzetiségi anyanyelv vagy törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződésben meghatározott egyéb anyanyelv	büntetőeljárás közvetítői eljárás büntető ügyekben EU tagállamok közötti bűnügyi együttműködés Európa Tanács államai közötti bűnügyi jogsegély bilaterális kölcsönös bűnügyi jogsegély	Be (2017. évi XC. tv. 2018. júliustól) 2006. évi CXXIII. törvény, 2012. évi CLXXX. törvény, 2017. évi CLXXIII. törvény, például 2017. évi XXXVII. törvény (Vietnam)
közigazgatási hatóság által kirendelés	tolmács, az ellenőrzés helyszínén idegen nyelvet beszélő (eseti tolmács) szakértő	ügyintéző helyett idegen/kisebbségi nyelvet beszélni csak személyes jelenléttel teljesíthető (pl. házasságkötés bejelentése, házasságkötési eljárás)	általános közigazgatási eljárás	2016. évi CL. törvény (Ákr.) és annak szabályai a különös közigazgatási eljárásokban is, például 2010. évi I. tv.

Jogállási elem	Alanya	Lényege	Jogág	Jogszabály
közigazgatási hatóság által kirendelés vagy igénybevétel	tolmács, az ellenőrzés helyszínén idegen nyelvet beszélő (eseti tolmács), ügyfél hozzájárulásával a vele közös nyelvet beszélő (kvázi eseti tolmács) kirendelhető tolmács hiányában vagy végzés nélkül is szakértő	üggyintéző helyett az ügyfél anyanyelvét vagy általa értett nyelvet beszélni, zárcélú távközlő hálózat útján is, ha elfogulatlan	speciális közigazgatási eljárások	például Harmtv. (2007. évi II. törvény) vagy 2007. évi LXXX. törvény
bíróság által kirendelés	tolmács, fordító, szakértő	bíró helyett az ügyfél anyanyelvét vagy általa értett nyelvet beszélni, zárt célú távközlő hálózat útján is egyszerű fordítás hiteles fordítás, ha az egyszerű fordítás teljessége/pontos-sága terén kétség merül fel vagy jogszabály, EU kötelező jogi akta vagy nemzetközi szerződés így rendelkezik	közigazgatási bíráskodás (polgári perjog)	2017. évi I. törvény, 2016. évi CXXX. törvény)
közigazgatás által javasolt szolgáltatóként	tolmács, fordító	konzul az ügyfél kérésére javasol tolmácsot, fordítót	konzuli jog	2001. évi XLVI. törvény

Jogállási elem	Alanya	Lényege	Jogág	Jogszabály
szabálysértési eljárásban kirendelés hivatalból vagy kérelemre	tolmács, kellő nyelvismerettel rendelkező személy (eseti tolmács), szakfordító, jelnyelvi tolmács, szakértő	jogszabályban meghatározott feltételekkel rendelkező idegen nyelvet beszél, és video-konferencia, telefon vagy internet alkalmazásával is biztosítható, ha a tolmács fizikai jelenléte nem indokolt vagy akadályba ütközik az ügyfél kérelmére másik tolmács rendelhető ki, ha a kirendelt első tolmács fordításának minősége sérti az eljárás alá vont személy jogát vagy jogos érdekét	szabálysértési eljárás (közvetítői eljárás, nemzetközi jogsegély is)	2012. évi II. törvény, 2007. évi XXXVI. törvény
jogi segítségnyújtás részeként, ha szükséges (közvetítés)	tolmács	az ingyenes (rászolgáltatknak) nyújtott állami jogi segítséget adó (ügyvéd, áldozatsegítők) kommunikációját segíti (pl. külföldiek kiutasítási eljárásában, menedékjogi eljárásban) távtolmácsolással is, alapvetően emberi jogi kötelezettség alapján	speciális közigazgatási eljárási jog	2003. évi LXXX. törvény, 2005. évi LXXXV. törvény, 2013. évi XVIII. törvény (ET emberkereskedelem elleni egyezménye)
kisebbségi nyelvhasználati jog támogatása	tolmács, jelnyelvi tolmács, fordító	parlamentari bizottságban felszólalások kisebbségi nyelvre, jelnyelvre tolmácsolása, beadványok fordítása kisebbségi és regionális nyelvhasználat állami támogatása például hivatali eljárásokban fordítás, tolmácsolás révén	közjog	2012. évi XXXVI. törvény, 1999. évi XL. törvény

Jogállási elem	Alanya	Lényege	Jogág	Jogszabály
elektronikus eljárási jogokat gyakorol	tolmács, tanú, szakértő	ügyféli jogállás az elektronikus ügyintéztést biztosító szerv előtt a büntetőjogi, polgári peres/nem peres, közigazgatási, szabálysértési eljárásban	elektronikus ügyintézés	2015. évi CCXXXII. törvény
igazságügyi hatóságok együttműködését segíti (pl. kézbesítés, megkeresés)	tolmács, szakértő	másik szerződő fél nyelvét vagy ügyfél nyelvét beszélni és fordítani, tolmácsolás ügyfél meghallgatásában (bizonyítás felvétele)	polgári jogi (jogsegély, nemzetközi magánjog)	például 2001. évi XVI. törvény (Ukrajnával) 2017. évi XXVIII. törvény
a szükséges szakmai, etikai és protokolláris szabályok ismerete	tolmács, szakfordító (ide értve a képesítés szempontjából: a lektort, konferencia-tolmácsot is)		közigazgatási jog	7/1986. (VI. 26.) MM rendelet
titoktartási kötelezettség	tolmács, szakfordító	díjazás ellenében végzett, bírósági hatósági eljárásban kirendelés esetében	közigazgatási jog	24/1986. (VI. 26.) MT rendelet (módosításokkal)
jogaik és kötelezettségeik megismerésének elősegítése	tolmács, szakértő, tanú, szemletárgy birtokosa ügyfél képviselője, jelnyelvi tolmács	az eljárás egyéb képviselői megfelelően (jóhiszeműen) gyakorolják jogaikat, teljesítik kötelezettségeiket	általános közigazgatási eljárás	2016. évi CL. törvény (Ákr.) és annak szabályai a különös közigazgatási eljárásokban is
költségvetési fedezet tolmácsoláshoz és tolmácsok díjazása	jelnyelvi tolmács, tolmács (európai, kisebbségi, egyéb nyelvek szerint)	éves költségvetési és zárszámadási törvényekben fedezet (pl. évi 120 óra egy főnek) és díjazás közigazgatási eljárásban (munkadíj, készenléti díj, munkadíj, utazási költség) (a díjazásnak nem része a költségtérítés és a munkavégzés idejére eső ellátás)	penzügyi jog	például 2017. évi CLXX. törvény, 23/2017. (XII. 22.) IM rendelet 7/1986. (VI. 26.) IM rendelet

Jogállási elem	Alanya	Lényege	Jogág	Jogszabály
tolmácsok továbbképzése	tolmács, jelnyelvi tolmács	nem tartozik bele a rendes felnőttképzésbe, hanem önálló szabályozás része oktatásért felelős és közoktatási miniszter határozza meg	felnőttképzési jog	miniszteri rendelet (önálló szabályozás pl. jogakadémián) lásd a 2013. évi LXXXVII. törvényt
Jelnyelvi Tolmácsok Országos Névjegyzéke	jelnyelvi tolmács	közszolgáltatásként akadálymentesített kommunikáció biztosítása (szervezeti rendszer, belépés, továbbképzések)	közszolgáltatás	2009. évi CXXV. törvény, 2007. évi XCII. törvény,
szankcionálás (szabadság-vesztés)	tolmács, fordító, tanú, szakértő	az ügy lényeges körülményeit tilos megváltoztatni (valótlanság) vagy a valóság elhallgatása (hamis tolmácsolás bíróságon vagy szabálysértési, közigazgatási hatóság előtt vagy fegyelmi eljárásban) erre rábírní törekvés (felbujtás)		Btk. – hamis tanúzás és hamis tanúzásra felhívás (272–276. §)
szankcionálás (pénzbírság)	tolmács, szakértő	rosszhiszemű eljárásért, a közigazgatási eljárás akadályozása miatt		2016. évi CL. törvény (Ákr.) és például Harmtv. (2007. évi II. törvény)
egyéb	tolmács, szakfordító, hiteles fordítást végző fordító/ lektor	Magyar Honvédség, rendészeti szervek által alkalmazottakra speciális szabályok csak OFFI Zrt.-vel szerződéses viszonyban álló	közigazgatási jog	ágazati miniszter rendeletében

4. NÉHÁNY TANULSÁG

A tolmácsokra vonatkozó szabálytömeg meglehetősen heterogén összetételű, mert a nemzetközi és az EU normáin kívül a nemzeti szabályozás együttesen, egymással nem feltétlenül összehangolt módon határozza meg jogaikat és kötelezettségeiket. További sajátosság, hogy a hazai szabályozásban a hatóságilag/bíróság által kirendelt, a jogszabályi feltételeknek eleget tevő (képzett, elfoglaltan, tisztességes, jogait ismerő) tolmáccsal azonosan kezelik az eseti tolmácsot, akit még kirendelő határozat hiányában és valódi minőségi tesztelés nélkül vesznek igénybe.

A tolmácsra a szakértőkre vonatkozó szabályokat húzzák rá, noha egészen más munkafeltételek között végzik munkájukat, miközben az előzetes iratbetekintés, a munka előtti tájékozódás, a kérdezési jog mint érdemi garancia nem áll gyakran rendelkezésére a tolmácsnak, hiszen ő az eljárási szereplők jelenlétében és az adott szituációban, spontán felmerülő kommunikációs igények alapján, előzetes érdemi felkészülés hiányában dolgozik, és valós időben nyújt szolgáltatást. Hiányzik a szakértőkhöz képest eltérő feladat teljesítéséhez a megfelelő munkakörülmények garantálása, a megerősítő, tisztázó visszakérdezés joga, a munkáját segítő segédeszközök használatának lehetősége (pl. tolmácsfülke, hangosító berendezés, megfelelő munkafelület, internetkapcsolat). Ugyanakkor a szakértővel és fordítóval azonos a felelőssége. A jelnyelvi tolmácsnál ez az előzetes felkészülési lehetőség még töredékesebb.

Ugyanakkor kevés esetben van mód az ügyfél érdek- és jogvédelme érdekében a reklamációra, a minőségellenőrzésre és a kapcsolódó intézkedésre (javítás/kiegészítés, másik tolmács kirendelése). Hiányos a szolgáltatást nyújtók önszerveződése, öngazgatása, minőségbiztosítása, a fogyasztóvédelem és a tényleges piaci működést garantáló biztosítékok rendszere (például a költségtérítés, a méltányos és arányos munkadíj garantálása, annak gyors átutalása). A hatóság és az ügyfél a tolmácsokra van utalva a tisztességes eljárás és a jogvédelem, a joghoz férés érdekében (VINNAI 2017), amely kellő differenciálást és valódi garanciákat igényelne a szabályozásban.

A jó tolmáccsá válásban a hályogkovács módszer egyszer-másszor segíthet, de nem intézményesülhet, vagyis a bírósági – és tágabban a jogi – eljárások tolmácsa, fordítója több szakterületen szerez tudást és rutint, magabiztosan mozog eltérő jogi, szociális rendek, értékrendek és nyelvek között, évekig készül közvetítői feladataira, míg a mai szabályozás és bírósági, hatósági gyakorlat csupán egy szolgáltatónak és nem az alapjogok és emberi jogok érvényesülését nagyban befolyásoló szereplőnek minősíti. Ezért a nyelvek, kultúrák, szociális kontextusok, jogrendszerek közti mozgásukat – ahogy a turistáknál és menekülteknél az államhatárok, vámhatárok, pénzügyi, igazgatási rezsimek és a kulturális tilalomfák – állandóan nehezítik, pedig a hatóság/bíróság nem arra kapott hatalmat, hogy ezt a közvetítést akadálypályává, megalázó munkává vagy a tisztességes eljáráshoz való jog formálissá tételévé változtassa.

A jó tolmácsoláshoz végül az is kell, hogy a beszélő mondanivalója és szándéka egyértelmű legyen. *Bene provisam rem, verba non invita sequuntur* – avagy, a Horatiustól származó mondás szerint (ifj. Csíky 1900): ha világosan tudjuk, hogy mit akarunk mondani, akkor a szavakat is megtaláljuk hozzá.

IRODALOM

- Ifj. CSÍKY K. (1900): *Jogi Axiómák. Sarkigazságok, jogi közmondások és maximák gyűjteménye a római jog köréből*. Politzer Zs. és fiai, Budapest.
- HORVÁTH I. (2013): *Bírósági tolmácsolás*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- SZABÓ M. (2015): A jog nyelvi erőtere. In: SZABÓ M. (szerk.): *A jog nyelvi dimenziója*. Bíbor Kiadó, Miskolc. 179–188.
- VINNAI E. (2015): A tájékoztatáshoz való jog a gyakorlatban. In: SZABÓ M. (szerk.): *A jog nyelvi dimenziója*. Bíbor Kiadó, Miskolc. 227–241.
- VINNAI E. (2017): Tolmácsolás a jogi eljárásban. *Miskolci Jogi Szemle* (12)1. 133–142.

Internetes forrás:

Magyar Hites Fordítók és Tolmácsok Névjegyzéke. Szakmai javaslat a hiteles fordítás és hatósági tolmácsolás decentralizált modelljére és a jogszabály reformjára (Proford –SZOFT –MFTE Fordításszabályozási munkacsoport) Budapest, 2017. szeptember 1. (214 oldal) http://mfte.hu/sites/default/public/files/media/forditasszabalyozasi_mcs_kezikonyv_0.pdf

A BÍRÓSÁGI TOLMÁCS DILEMMÁI

Csörgő Zoltán
csorgozoltan@gmx.at

Dilemmas of a court interpreter

Abstract: Moral and professional dilemmas are not unknown challenges to interpreters either. Compliance with laws and ethics standards, the use of professional skills and methods, emotional involvement, or even poor working conditions can bring court interpreters into situations that are controversial and sometimes difficult to solve. Based on a selection of topics from the round-table discussion, I introduce several such situations from the perspectives of the responsibility of the interpreter, the explanations behind the given situations, and even possible ‘ways out’.

Keywords: false interpreting, verbatim translation, semantic analysis, working conditions, psychological aspects, dilemmas

1. BEVEZETÉS

A morális és szakmai dilemma mint mindennapos kihívás a tolmácsok számára sem ismeretlen. A törvények és az etikai szabályok betartása, a szakmai ismeretek és módszerek alkalmazása, az érzelmi bevonódás vagy akár a rossz munkakörülmények időnként ellentmondásos és nehezen megoldható helyzetet teremtenek. Cikkemben – a TransELTE 2018 konferencia kerekasztal-beszélgetésének témáiból kiindulva – néhány ilyen helyzetet ismertetek a tolmácsra háruló felelősség, a helyzet mögött meghúzódó magyarázatok és a lehetséges „kiutak” bemutatásával.

2. IGAZSÁG – HAZUGSÁG – VALÓSÁG – SZÖVEG

A filozófiát, a jogtudományt, a nyelvtudományt és a kriminalisztikát biztosan segítségül hívhatnánk, ha definiálni szeretnénk a fenti fogalmakat. A bíróságon dolgozó tolmács nap mint nap szövegekkel dolgozik, melyeket megért, értelmez és összevet a háttérismereteivel. Munkája során előfordulhat, hogy más eljárásokból vagy a magánszférából már ismeri a tolmácsolást igénybe vevő személyt. Beszélgetések részleteiből meghallhat nem tolmácsolásra szánt félmondatokat, megtudhat az ügygel kapcsolatos releváns információkat is. Munkavégzése során emiatt előállhat olyan helyzet, amikor háttértudása ellentmond a tolmácsolandó szöveg tartalmának. Vajon mi történik olyankor, ha a bírósági tolmácsnak határozott véleménye vagy biztos tudása van arról, hogy az elhangzott nyilatkozat tartalma a valósággal ellentétes?

A tolmácsnak mindig az eljárásban betöltött szerepét szem előtt tartva, jogkövető magatartással és a szakmai etikai alapelvek betartásával kell meghoznia döntéseit. Az bizonyos, hogy olyan

etikai alapelv nem létezhet, amely akadályozza a jogkövető magatartásban. Mikor követ el hibát a tolmács?

A hamis tanúzás és a hamis tolmácsolás között alapvető különbség van abban a tekintetben, hogy a *hamis* jelző mire vonatkozik. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) 272. § szerint hamis tanúzás akkor valósul meg, ha a tanú az ügy lényeges körülményeire vonatkozóan valótlan vallomást tesz, vagy a valóságot elhallgatja, vagyis a nyelvi formába öntött írásbeli vagy szóbeli nyilatkozat tartalma nem fedi a valóságot. A hamis tolmácsolás esetében viszont ez az aszimmetria a forrásnyelven elhangzott nyilatkozat és annak eltérő tartalmú célnyelvi változata között állhat csak fenn, hiszen a tolmács az adott eljárásban vizsgált tényállás kapcsán nem biztos, hogy ismeri a valóságot. A tolmácsolás akkor lehet „hamis”, ha a tolmács szándékosan vagy gondatlanságból meghamisítja a forrásnyelvi szöveget, függetlenül attól, hogy a forrásnyelvi szöveg önmagában is megvalósítja-e a hamis tanúzás tényállását. Ha a hamis tanúzást megvalósító vallomás szövegét azonos tartalmú célnyelvi szöveggel adja vissza (tehát hétköznapi nyelven szólva letolmácsolja a hazugságot), akkor ő maga nem követ el hamis tanúzást, hiszen nem feladata, és nem is elvárható tőle a vallomás valóság- és igazságtartalmának megítélése.

A tolmács tehát a tárgyalóteremben láthatatlan marad, semleges módon közvetít, és nem formál véleményt az elhangzottakról (NÉMETH 2017: 19). Ezt könnyebben el tudjuk fogadni, ha a tolmács kabinban ülve szinkrontolmácsol, és csak a hangját kölcsönzi az eljárás szereplőinek, hiszen akkor térben is elkülönül a tárgyalás többi résztvevőjétől. Valójában a konszekutív tolmácsolás és a fülbesúgás során is ugyanez történik, a tolmács jelen van ugyan a tárgyalóteremben, de nyelvi közvetítői szerepéből soha nem léphet ki.

A tolmácsnak nincsen külön bűnüldözési funkciója, tehát e tekintetben nem hasonlítható össze azokkal a hivatalos személyekkel, akik kötelesek feljelentést tenni a hatáskörükben tudomásukra jutott bűncselekményekről. Ha a tolmács tudomást szerez bármely bűncselekményről, akkor ugyanazok a szabályok vonatkoznak rá, mint bármely más állampolgárra, tehát feljelentési kötelezettség abban az esetben terheli, ha annak elmulasztása bűncselekmény. Ide tartozik például az emberrablás, az állam elleni bűncselekmények és a terrorcselekmények feljelentésének elmulasztása (Btk. 191 §, 263. §, 317. §) vagy például a pénzmosással kapcsolatos bejelentési kötelezettség elmulasztása (Btk. 401. §).

A tolmács tehát alapvetően nem a valóságtartalommal, az igazsággal vagy a törvényszegéssel foglalkozik, hanem a szöveggel, pontosabban a forrásnyelvi szöveg célnyelvi átültetésével. A valóság és az igazság megítélését a bíróságra hagyja.

3. A SZÓ SZERINTI FORDÍTÁS MÍTOSZA

A tolmács tárgyalótermi munkavégzésével kapcsolatban folyamatos nézeteltérés és félreértés van a jogászok (bírák, ügyészek, ügyvédek) és a tolmácsok között. A két szakma nyilvánvalóan különböző kifejezéseket használ a tolmácsolási folyamat leírására. A bíróság a kirendelő végzések tanúsága szerint a tolmácstól szakszerű és pontos fordítást vár el (FARKASNÉ PUKLUS 2016: 42), egy kérdőíves felmérés eredményei is arra utalnak, hogy a bírák gyakran tolmácsolásra gondolnak,

mégis a fordítás szót használják annak megnevezésére (FARKASNÉ PUKLUS 2018: 110). Gyakran elhangzik a tárgyalóteremben az az instrukció is, hogy a tolmács „szó szerint” fordítson.

A tolmácsok és a tolmácsolás tudománya ugyanakkor a hangzó beszéd célnyelvre történő szóbeli átültetését tolmácsolásnak (nem pedig fordításnak) hívja, a bírósági tolmáccsal szemben pedig elvárásként a nyelvi pontosság és a szöveghűség alapelveit fogalmazza meg (HORVÁTH 2017: 12). A képzés során a leendő tolmácsokat és fordítókat általában óva intjük a szó szerinti nyelvi közvetítéstől, hiszen tudjuk, hogy a szóról szóra lefordított vagy letolmácsolat szöveg a célnyelven aligha éri el kommunikációs célját. Érthető célnyelvi szöveg ugyanis csak a kötelező átváltási műveletek (KLAUDY 1999a: 24) elvégzésével készíthető, ami nagyon messze visz minket a szóról szóra átültetett szövegtől.

A tolmács a tárgyalóteremben persze nem teheti meg, hogy felvilágosítást tartson a nyelvi közvetítés mibenlétéről, ugyanakkor fontos lenne, hogy a tolmácsokkal dolgozó jogászok a nyelvek működéséről is rendelkezzenek alapvető ismeretekkel, hogy könnyebben meg tudják ítélni, milyen instrukciókkal segíthetik, illetve melyekkel bizonytalaníthatják el a tolmácsot. A jogászok és tolmácsok közötti szakadék eklatáns példája lehet az a rendőrségi tolmácsok számára készült dán etikai irányelv, mely a tolmácsoknak előírja, hogy az elhangzott nyilatkozatot lehetőleg ugyanazokkal a szavakkal és kifejezésekkel fordítsák le (FARKASNÉ PUKLUS 2016: 42).

A kontrasztív nyelvészet, a lexikológia és a lexikális szemantika és számos más nyelvészeti diszciplína eredményeit fel tudjuk vonultatni és igazolni tudjuk, hogy a szószerintiséggel a célnyelvi érthetőséget csorbítjuk, azt kockáztatva, hogy a nyögvenyelős, körülményes, zavaros (ámbár a szavakhoz hű) tolmácsolás miatt rossz tolmácsnak tartanak majd minket.

A szószerintiség követelménye a bíróságon indokolt a terminológiai szempontból kötött szak kifejezések vagy a törvénycikkek idézése esetén (LÁNCOS – SERESI 2017: 5), de ez a tolmács nyelvi produkciójának csak egyes elemeit érintheti.

A jogászok kérnek valamit a tolmácsoktól, amit a tolmácsok lehetetlenségnek éreznek. De talán a probléma mégsem ennyire súlyos. Lehet, hogy csak arról van szó, hogy a jogászok azt értik szó szerinti fordításon, ha a célnyelven ugyanazt mondjuk el, mint ami a forrásnyelven elhangzott. Utóbbira biztosan képes lesz minden jól képzett tolmács.

4. MIT JELENTENEK A SZAVAK? KI ÉRTELMEZI ŐKET?

A tolmácsolás legyen mindig pontos és a letolmácsolat szöveg jelentse ugyanazt, mint az eredeti – ez az egyszerűnek és kézenfekvőnek tűnő utasítás sok fejtörést okozhat. Néha két ember nem gondolja ugyanazt, bár ugyanazokat a szavakat mondják. A *hirtelen lefékeztem* kifejezés magyarul egyiküknek egyértelműen azt jelenti, hogy meg is állt az autó, másikunk képzeletében a sofőr csak rálép a fékre, de aztán halad tovább. Egy baleset bírósági rekonstrukciójánál ez a „félreértés” azonos anyanyelvű beszélők között is hosszabb időre félreviheti a bizonyításfelvétel folyamatát. Ezért nagyon fontos tudás a tolmácsok számára, hogy az elhangzottakat a bíróság értelmezi és szükség esetén kérdéseket tesz fel. A tolmácsolandó mondanivaló persze értelmezés nélkül soha nem lesz érthető a tolmács számára sem, tehát már a tolmácsnak is igenis értelmeznie kell a forrás-

nyelvi szöveget, meg kell állapítania a beszélő szándékát, mert különben nem fogja tudni közvetíteni az elhangzottakat (LÁNCOS – SERESI 2018: 5). De meddig terjed vajon a tolmács értelmezési szabadsága, és hol kezdődik a bíróság értelmezési hatásköre? Ez a kérdés feltehetőleg örök dilemma marad a gyakorló bírósági tolmácsok számára.

Fontos tudni, hogy a nyelv strukturálja egyrészt gondolkodásunkat, másrészt a nyelven kívüli valóságról alkotott ismereteinket is meghatározza. Gondoljunk csak bele, hogy a *kutya* szó hallatán szinte mindenkinek más kép jelenik meg a lelki szemei előtt. Van, aki kicsi, fekete, van, aki nagy, fehér és van, aki közepes méretű, barna kutyát lát. Ettől még biztos közös tudásunk van arról, hogy mit jelent a *kutya* szó. Ezt a jelenséget a szemantikai prototípuselmélet korábban részletesen leírta (CHUR – SCHWARZ 2004: 46–52). A tolmácsnak sem lesz ezzel sok teendője. Ha a feleknek két különböző nyelven kell megérteniük egymást, akkor mégis bonyolultabbá válhat a kommunikáció, mert a nyelvek a valóságot is különbözőképpen tagolják. Magyarul lehet valami *kék*, olaszul *blue*, azzuro, *celeste*, oroszul *синий* vagy *голубой*. Melyik szót válasszuk idegen nyelven, hogy pontosak legyünk? Magyarul lehet valami *piros* vagy *vörös*. Hogyan hangzik majd a pontos fordítás idegen nyelven?

A jogi szaknyelv esetében nem könnyíti meg a dolgunkat az sem, hogy a jog a nyelven kívül nem létezik, hanem a nyelven keresztül, tudatos folyamat eredményeként jön létre. A kutyákkal és színekkel ellentétben a jogban nincsen a nyelvek között egy közös/azonos nyelven kívüli valóság, hiszen a jogalkotók a saját nyelvükön az egyes kultúrákban eltérő jogi valóságokat hoznak létre (Csörgő 2013: 53). Ha összevetjük a német, osztrák, svájci és a magyar büntető törvénykönyvekben az ekvivalens vagy annak tűnő tényállásokat, gyakran fogunk eltérő tényállási elemeket találni. A terminológia tudománya természetesen sokat segíthet minden gyakorló tolmácsnak, hiszen a terminusok megfeleltetése a célnyelven teljes vagy részleges ekvivalenseket kínál, illetve terminusjelöltet vagy funkcionális ekvivalenst javasol. A terminológia sem mondja meg azonban számunkra mindig az egyetlen lehetséges megoldást, hanem sokszor ránk bízva a döntést. Nekünk kell a jó megoldások közül kiválasztani a legmegfelelőbbet: a járásbíróság *Amtsgericht* vagy *Bezirksgericht* legyen-e németül? A házasság felbontása *dissolution of marriage* vagy *divorce* angolul? (TAMÁS 2017: 29, 90).

Többféleképpen el tudjuk tehát mondani ugyanazt, de lehet, hogy mégsem fogja mindenki pontosan ugyanazt érteni. A bíróságon pontos és ekvivalens fordítást várnak a tolmácstól – ami sokféle lehet. A tolmács nincs mindig könnyű helyzetben.

5. MIÉRT NEM ÉRTJÜK EGYMÁST?

A nyelvi közvetítés során a célnyelvi szöveg pragmatikai adaptációja és az olvasó igényeihez történő igazítása kiemelt fordítói feladat (KLAUDY 1999b: 31). Ugyanez igaz a tolmácsolásra is. A nyelvi közvetítők munkáját megnehezíti azonban az a tény, hogy a nyelv nem homogén létező, hanem számos változata létezik (LÖFFLER 2005: 79). A bírósági tárgyaláson a magyar nyelv és a tolmácsolás során használt idegen nyelv széles körben ismert köznyelvi változatai mellett szinte biztosan előfordul a laikus nyelvhasználó számára nehezen érthető jogi szaknyelv vagy a jogászok által hasz-

nált szakzsargon, de előfordulhatnak areális/regionális nyelvváltozatok is (például amerikai vagy ausztrál angol, svájci vagy osztrák német, elefántcsontparti francia, argentinai spanyol stb.).

A megértést a tolmácsolási helyzetben nehezítheti, hogy a tolmácsolást igénybe vevő személy a saját anyanyelvén sem ismeri a jogi terminológiát. Ilyenkor a tolmács regisztráltásra kényszerülhet, hiszen elsődleges feladata, hogy hallgatója számára érthető módon tolmácsolja a szöveget. Így dilemmát okozhat, hogy mennyire szakadjon el az eredeti szöveg terminológiájától, mennyire bocsátkozzon rövidebb, tartalomhű magyarázatokba, amelyeket hallgatója adott esetben sokkal könnyebben megért, mint az eredeti, számára nehézkes, jogi szakszöveget.

6. A TOLMÁCS ÉS A PSZICHOLÓGIA

A bírósági tolmács ideális esetben nyugodt, kiegyensúlyozott egyéniség és jó stressztűrő képességgel rendelkezik, a tárgyalásokon az érzelmek és indulatok fokozottabb megnyilvánulása esetén sem veszíti el a türelmét (HORVÁTH 2013: 38). Elsődleges feladata ugyanakkor nem az, hogy a tárgyalóteremben jelenlévő személyek pszichés állapotával foglalkozzon. Ha a szükséges empátián túl aktívan is belefolyik a konfliktuskezelésbe vagy a felek megnyugtatósába, könnyen kieshet a szerepéből, és bevonódhat olyan interakciókba is, amelyekben már nehezen tudja megőrizni pártatlanságát, semleges szerepét.

A hatósági és a bírósági eljárások során a tolmács érzelmileg megterhelő helyzetekben dolgozik, gyakran a felek számára traumatizáló hatású élethelyzetek, eseménysorozatok rekonstrukcióját tolmácsolja egyes szám első személyben, ezért saját bőrén is megtapasztalhatja a segítő hivatások kockázatait. Így az empátia terheit is tudnia kell kezelni, hogy elkerülje az úgynevezett vikariáló (behelyettesítő) traumatizáció kialakulását, amely elsősorban olyan személyeknél lép fel, akik folyamatosan traumatizált áldozatokkal dolgoznak. Fontos kiemelni azt is, hogy a tolmács nem eshet abba a hibába, hogy „pszichoterápiás” beavatkozásba kezd tolmácsolás helyett.

7. MI AZ, AMI NEHEZÍTI A TOLMÁCS MUNKAVÉGZÉSÉT?

A tolmácsolás összetett mentális folyamat. A nem megfelelő munkakörülmények sokat ronthatnak a minőségén. Néhány példa a (rossz) gyakorlatból:

a) Ha a tolmácsot olyan helyre ültetik, ahol nem jól hallja, és emiatt nem mindig érti a tolmácsolandó szöveget. A tolmácsnak ilyenkor azonnal meg kell szakítania a tolmácsolást, és kérnie kell, hogy megfelelő helyre ülhessen át.

b) Ha tolmácsnak felkészülés nélkül, előre megírt és felolvasott nehéz jogi szöveget kell fülbe súgva (szinkron)tolmácsolnia. Nagy segítség lehet, ha a tolmács ilyenkor – akár már a tárgyalást megelőzően – a kezébe kapja a forrásnyelvi szöveget. A jogászok, szakértők az adott szöveget órákon át csiszolgatták, patikamérlegre téve a szavakat, nehogy pontatlanul fogalmazzanak. Ezt a tolmács is szívesen megteszi, ha előre megkapja a szöveget.

c) Ha a tolmács nem kap felkészítő anyagot, alaposabb terminológiai előkészítést igénylő ügyek esetén nem várható el tőle, hogy az adott téma összes szakkifejezését a pontos tolmácsoláshoz

szükséges részletességgel ismerje. A bodzaprés alkatrészei, a térdízület orvosszakértői elemzése, egy motorkerékpár javítása vagy a csúszózsálas épületek szerkezeti elemei – hogy néhány példát említsünk – előzetes felkészülés nélkül, szakmai szempontból, szinte vállalhatatlan feladat elé állítják a tolmácsot.

d) Minél hosszabbak a tolmácsolandó szakaszok, annál könnyebben sérülhet a mondanivaló. A releváns adatok megtartása jegyzeteléssel könnyen megoldható, ugyanakkor az apróbb hangsúlyok, jelentésárnyalatok megtartása már egy 4–5 perces szakasz esetén is nehézségeket okozhat. A bíróságon minden apró részlet fontos lehet, ezért nagy jelentősége van annak, hogy a tolmácsolandó szakaszok hossza arányban legyen az átadható információ mennyiségével. Bár a meghallgatáshoz a feleknek – és általában a tolmácsnak is – fel kell állnia, a tolmács álló helyzetben nehezebben vagy egyáltalán nem tud jegyzetelni, a jegyzetelés pedig hosszabb szakaszok esetén elengedhetetlen az információk megtartásához.

8. ZÁRÓ GONDOLATOK

A bírósági tolmács a munkája során különböző szakmák képviselőivel lép interakcióba. Bírák, ügyészek, ügyvédek és különböző területek szakértőinek nyilatkozatait közvetítve lehetővé teszi a kommunikációt a tárgyalóteremben jelen lévő felek között. Dilemmáinak tudatos kezelése és elemzése nem csak a tolmácsot érintő feladat. Sokat javíthat a tolmácsolás minőségén, ha a kommunikációban érintett szakmák jobban megismerik a tolmácsolás folyamatát, annak alapvető korlátaival és lehetőségeivel együtt.

IRODALOM

- CHUR, J. – SCHWARZ, M. (2004): *Semantik. Ein Arbeitsbuch*. Gunter Narr Verlag, Tübingen.
- CSÖRGŐ Z. (2013): Kihez és mihez legyen lojális a bírósági tolmács? *Fordítástudomány* (15)2. 51–71.
- FARKASNÉ PUKLUS M. (2016): Bírósági tolmácsolás – alapelvek és elvárások. *Fordítástudomány* (18)2. 40–52.
- FARKASNÉ PUKLUS M. (2018): Court Interpreting Research in Hungary – Judges’ Expectations. In: HORVÁTH I. (ed.): *Latest Trends in Hungarian Translation Studies*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 99–121.
- HORVÁTH I. (2013): *Bírósági tolmácsolás*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- HORVÁTH I. (2017): Bírósági tolmácsolás a gyakorlatban. In: HORVÁTH I. (szerk.): *Tolmácsolás a bíróságon. Esettanulmányok a bírósági tolmácsolás gyakorlatából*. HVG-ORAC, Budapest. 9–13.
- KLAUDY K. (1999a): *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Scholastica, Budapest.
- KLAUDY K. (1999b): *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Scholastica, Budapest.
- LÁNCOS P. L. – SERESI M. (2017): Tolmácsolás az Európai Unió Bíróságán. A gyakorló tolmácsok szemével. *Magyar Jogi Nyelv* 2. 1–7.

- LÖFFLER, H. (2005): *Germanistische Soziolinguistik*. 3. überarbeitete Auflage. Erich Schmidt, Berlin.
- NÉMETH G. (2017): Igazságügyi és etikai dilemmák és összefüggések a bírósági tolmácsolásban.
In: HORVÁTH I. (szerk.): *Tolmácsolás a bíróságon. Esettanulmányok a bírósági tolmácsolás gyakorlatából*. HVG-ORAC, Budapest. 14–22.
- TAMÁS D. M. (2017): *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

TransELTE 2018 contains the proceedings of the 20th International Translation Studies Conference organised by the Department of Translation and Interpreting of ELTE University (22–23 March 2018, Budapest, Hungary). This annual conference has traditionally been a high-profile event for interpreters, translators and their community since its first occasion. The 2018 event was a special occasion as ELTE's Translator and Interpreter Training Department celebrated the 45th anniversary of its foundation. The volume *TransELTE 2018* is the result of a unique endeavour since it presents the research findings of ELTE University's Translation Studies PhD students, together with those of colleagues, as well as national and international partners.

A *TransELTE 2018* című kötet az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke 20. nemzetközi fordítástudományi konferenciájának előadásait tartalmazza (Budapest, 2018. március 22–23.). Ez az éves fordítástudományi konferencia hagyományosan jelentős eseménynek számít a nyelvi közvetítők és szakmai közösségük számára. A 2018-as konferencia különleges alkalom volt számunkra, hiszen ekkor ünnepeltük tanszékünk fennállásának 45. évfordulóját. A *TransELTE 2018* kötet műhelymunkánk egyedülálló eredménye, a szerzők között szerepelnek az ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Programjának hallgatói, oktatóink, kollégáink, valamint hazai és nemzetközi partnereink is.

